ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ

ΔΗΜΑΡΧΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1912-2006

ΤΑ ΡΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΠΑΛΟΥΚΑΣ

ANSEL ADAMS

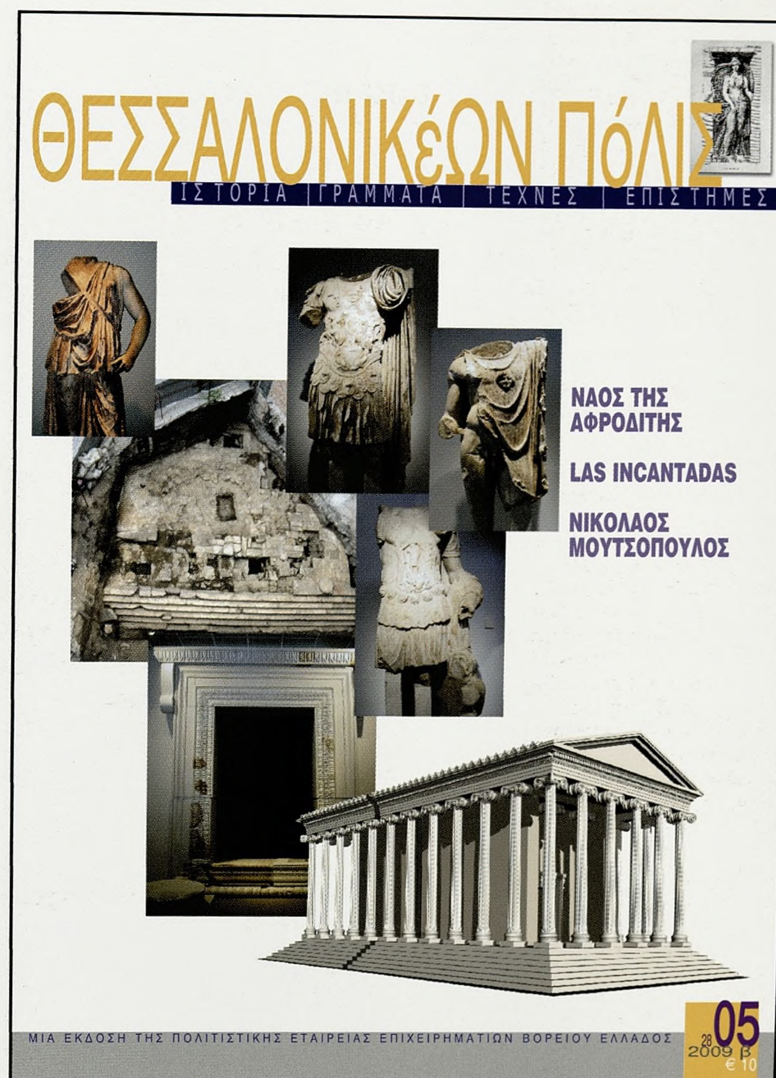
ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

32 09

2010

€ 10

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠΌΛΙΣ
Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
Περίοδος Τρίτη

Τεύχος 9/32
Ιούνιος 2010

Ιδιοκτησία
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
Εκδότης
Σταύρος Ανδρεάδης
Διευθυντής
Ιορδάνης Καϊσερλίδης
Εκδοτική επιτροπή
Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Γιώργος Αναστασιάδης, Πελαγία Αστρεινίδου, Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Κώστας Μπλιάτκας, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Ματούλα Σκαλτσά, Πάνος Τζώνος
Συνεργάτες τεύχους
Γιώργος Αναστασιάδης, Ιωάννης Βανίδης, Βενετία Γαζίλα, Ευθυμία Γεωργιάδου-Κούντουρα, Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Γιάννης Καρατζόγλου, Εύη Καρκίτη, Γιώργος Κορδομενίδης, Μαρία Κυριακίδου, Κώστας Μαρίνος, Κώστας Μπλιάτκας, Γιώργος Μπλιώνης, Νικολέττα Ξούρη, Πιεραντώνιος Παπάζογλου, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γιώργος Ριτζούλης, Σταύρος Σταύρου
Εικονογράφηση / φωτογραφίες
Άρις Γεωργίου, Νώντας Στυλιανίδης, Βενετία Γαζίλα, Ansel Adams
Φωτογραφία εξωφύλλου
Βενετία Γαζίλα
Φωτογραφία οπισθοφύλλου
Άρις Γεωργίου
Γραμματεία / Συνδρομές
Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
Διορθώσεις δοκιμίων
Γιώργος Κορδομενίδης
Κεντρική διάθεση
Κέντρο του Βιβλίου
Λασσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
2310.237515
Γραφιστική επιμέλεια
Άρις Γεωργίου
Σελιδοποίηση / Pre-press
Βαλεριάνο Τροϊάνι / De Novo
Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία
Grafo A.E.
Συνδρομές και παλαιοί τόμοι
Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή]
και www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
Φράγκων 6-8
54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
T 2310.551754
F 2310.551748
Για επιστολές:
Τ.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
peebe2@otenet.gr
www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: € 10
Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: € 30
Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
Ευρώπη € 50 | Αμερική € 60

Ιωάννης Μανωλεδάκης | Η απληστία ποτίζει το δέντρο της δυστυχίας

Τα ρέματα της Θεσσαλονίκης

Η αθωνική εμπειρία του Σπύρου Παπαλουκά

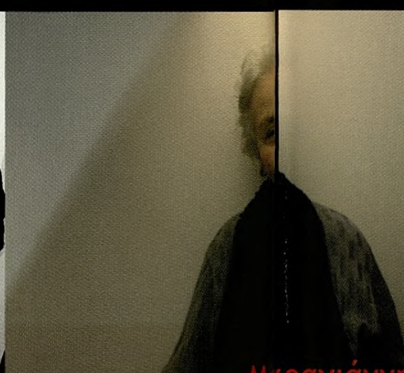
Η ραφία του Ansel Adams

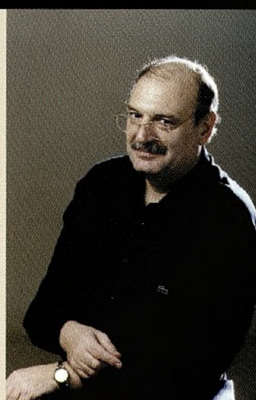
Μια γρήγορη ματιά σε εκατό και κάτι χρόνια Θεσσαλονίκης

Philharmonia Quartett Berlin και Διονύσης Γρα

Μαραγιάννη

Για να θυμόμαστε τον Αλμπέρτο Ναρ

Πέντε σκέψεις για μια έκθεση

Μικρομεσαίων λοίσθια

του Σταύρου Ανδρεάδη

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η χώρα μας έχει μπει σε μία περίοδο πρωτοφανούς οικονομικής κρίσης, που ούτε τη διάρκεια ούτε τις συνέπειές της μπορούμε να προβλέψουμε. Με αφετηρία όμως την κρίση αυτή, πιστεύω ότι ήρθε στην επιφάνεια κάτι που είναι πολύ βαθύτερο, πολύ πιο σύνθετο και, για τους λόγους αυτούς, πολύ δυσκολότερο στην αντιμετώπισή του: Είναι μια συνολική κρίση αξιών της κοινωνίας μας, μια αμφισβήτηση (που σε πολλές περιπτώσεις φθάνει στην πλήρη απόρριψη) θεσμών και μηχανισμών εξουσίας με τους οποίους ζήσαμε τα τελευταία χρόνια και στους οποίους, συνειδητά ή όχι, συμμετείχαμε με κάποιο τρόπο όλοι μας, είτε ως άτομα είτε ως κοινωνικές ομάδες.

Η απαξίωση αυτή, που παίρνει ήδη τη μορφή χιονοστιβάδας, είναι μια έκρηξη. Και μια έκρηξη μπορεί να καταστρέψει και να ισοπεδώσει, μπορεί όμως και να δημιουργήσει τις συνθήκες για μια αναγέννηση.

Τις στιγμές αυτές, έχω έντονα την αίσθηση ότι πρέπει να ανατρέξουμε στις βασικές μας αρχές και αξίες, αυτές που όλοι μας, άλλος λιγότερο και άλλος πιο πολύ, λησμονήσαμε και υποβαθμίσαμε όλα αυτά τα χρόνια του καταναλωτικού ηδονισμού και της ψευδεπίγραφης ευμάρειάς μας. Χωρίς τις αρχές αυτές δεν θα μπορέσουμε να ξεπεράσουμε τη φθορά της κρίσης και να γυρίσουμε σελίδα.

Ο πολιτισμός, όχι σαν αφηρημένη έκφραση-καραμέλα, που συνήθως αφορά κάποιους άλλους, αλλά ως συνειδητή, και με φανατισμό, καθημερινή συμπεριφορά του καθενός μας, είναι μία τέτοια τεράστια αξία, που πάνω της μπορούμε και πρέπει να στηριχθούμε.

Στις σκοτεινές εποχές που ζούμε, η συσπείρωση για έναν πολιτισμό που δεν μένει κρυμμένος στα μουσεία αλλά υλοποιείται στον τρόπο ζωής μας και σχηματοποιείται σε αποφασιστική απαίτηση όλων προς αυτούς που μας διοικούν είναι ένα σημάδι μιας κοινωνίας που ξυπνάει.

Ας ξυπνήσουμε λοιπόν.

Η απληστία πεθαίνει τελικά από δυσπεψία. Αλλά, ώσπου να πεθάνει, έχει ποτίσει το δέντρο της δυστυχίας σε ατομικό, κοινωνικό και παγκόσμιο επίπεδο

Συνέντευξη
στον **Κώστα Μπλιάτκα**

Ιωάννης Μανωλεδάκης

Η απληστία ποτίζει το δέντρο της δυστυχίας

Η συνέντευξη με τον Ιωάννη Μανωλεδάκη έγινε σε μέρες μεγάλης, κατά κοινή ομολογία, οικονομικής —και πολιτικής, κατά πολλούς— κρίσης, η οποία έχει υποβάλει ανθρώπους και θεσμούς σ' αυτή τη χώρα σ' ένα πρωτοφανούς έντασης τεστ αντοχής.

Ο διακεκριμένος καθηγητής εκφράζει σκεπτικισμό για το μέλλον, διαπιστώνοντας ότι «ο κόσμος δεν εξελίχθηκε ιστορικά προς την κατεύθυνση της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ισότητας, πράγμα που θα κατοχύρωνε την προσωπική και κοινωνική ελευθερία και ασφάλεια».

Τα λόγια του στο συνέδριο με θέμα «Δημοκρατία - Ελευθερία - Ασφάλεια», που οργανώθηκε το 2004 προς τιμήν του, με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης της θητείας του στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ηχούν σήμερα προφητικά, είναι πικρά αλλά πάνω απ' όλα είναι αληθινά, διότι προκύπτουν από την επιστημονική κλάση, την ανθρώπινη ποιότητα και την αξιοζήλευτη στάση ζωής, που όσοι τον έζησαν από κοντά μπορούν να πιστοποιήσουν. Αντιγράφω:

«Σε μια ιδανική —αλλά ουτοπική, με τα σημερινά δεδομένα— πολιτεία, Δημοκρατία, Ελευθερία και Ασφάλεια θα ήταν εφικτό να συνυπάρξουν, με την πραγμάτωσή τους στο μέγιστο δυνατό βαθμό, αν μπορούσε να εφαρμοστεί η πλήρης πολιτική, οικονομική και κοινωνική ισότητα, όχι μόνο στη συγκεκριμένη ιδανική πολιτεία, αλλά σε παγκόσμια κλίμακα…

»Βασική τροχοπέδη για την επίτευξη του ιδεώδους τριπτύχου της ευημερούσας πολιτείας αποτελούν η απληστία στην απόκτηση των αγαθών και η κραυγαλέα οικονομική ανισότητα. Όπου υπάρχει οικονομική και κοινωνική ανισότητα, η εξουσία κατ' ανάγκη επαγρυπνεί για να διατηρηθούν τα κεκτημένα και η επαπειλούμενη κοινωνική συνοχή, οπότε η προσωπική ελευθερία υποφέρει. Όπου υπάρχει οικονομική και κοινωνική ανισότητα, η ανασφάλεια για τους κατέχοντες, αλλά όχι μόνο, είναι δεδομένη, αφού το μοντέλο της απληστίας προσιδιάζει στην αντιπαράθεση και τη σύγκρουση και δεν συμβιβάζεται με την ειρήνη, ατομική, κοινωνική και παγκόσμια.

»Η απληστία πεθαίνει τελικά από δυσπεψία. Αλλά, ώσπου να πεθάνει, έχει ποτίσει το δέντρο της δυστυχίας σε ατομικό, κοινωνικό και παγκόσμιο επίπεδο.»

1960: Ορκωμοσία του Ιωάννη Μανωλεδάκη ως πτυχιούχου της Νομικής Σχολής. *Εδώ είναι η ορκωμοσία μου στο Πανεπιστήμιο, στη Νομική Σχολή, ενώπιον του τότε πρύτανη, Δημήτρη Καρανίκα και του κοσμήτορα της Σχολής, Παναγιώτη Δερτιλή.*

13 Απριλίου 1967: Ο Ιωάννης Μανωλεδάκης ορκίζεται διδάκτωρ του Ποινικού Δικαίου. Διακρίνονται ο τότε πρύτανης Παναγιώτης Χρήστου, ο κοσμήτορας Νικ. Δελούκας, και οι καθηγητές Αριστόβουλος Μάνεσης, Ιωάννης Δεληγιάννης, Κωνσταντίνος Βαβούσκος, Ηλίας Κυριακόπουλος, Ιωάννης Ζησιάδης.

Οι γονείς σας από πού κατάγονταν;
Ο πατέρας μου από την Κρήτη και η μητέρα μου από την Κωνσταντινούπολη. Η ζωή το 'φερε και έσμιξαν στην Θεσσαλονίκη, όπου υπηρετούσε ο πατέρας μου ως δικαστής. Εδώ γνώρισε τη μάνα μου, και μάλιστα σε αρκετά μεγάλη ηλικία, κι εγώ είμαι το τρίτο παιδί τους. Γεννήθηκα τον Φεβρουάριο του 1937. Η μητέρα, αν και δεν δούλευε, είχε μόρφωση μεγάλη. Σε πολλά θέματα συναγωνιζόταν τον πατέρα μου στις γνώσεις.

Τούτο συνέβη διότι είχαν πολύ καλή μόρφωση εκεί στην Κωνσταντινούπολη. Η μητέρα μου πήγε σε αγγλικό σχολείο, του οποίου δεν θυμάμαι το όνομα, και μιλούσε αγγλικά, γαλλικά αλλά και γερμανικά εξ ακοής, ακούγοντάς τα από τη μικρή της αδελφή. Είχε δε απίστευτη προφορά.

Ο πατέρας σας ήταν αυστηρός;
Κάθε άλλο. Το κουμάντο στο σπίτι, με την έννοια της αυστηρότητας και των κανόνων της ανατροφής, το είχε μάλλον η μητέρα μου. Δεν θυμάμαι να σήκωσε ποτέ το χέρι πάνω μου ο πατέρας μας. Ιδίως εμένα μου είχε μεγάλη αδυναμία. Ήμασταν τρία αδέλφια. Δηλαδή οι δύο αδελφές μου και εγώ, το μικρότερο παιδί.

Πάντως μεγαλώσατε σε περιβάλλον νομικό...
Ναι, ακριβώς, και μάλιστα τα αγάπησα τα νομικά. Μου ταίριαζε η επιστήμη αυτή. Διότι πολλοί πηγαίνουν κάπου από τύχη. Ας πούμε, η γυναίκα μου, που είναι νομικός, ακόμα μου λέει «εγώ ήθελα να γίνω φιλόλογος αλλά με πίεζε η οικογένειά μου, τι θα κάνεις ως φιλόλογος κτλ.», και τελικά πήγε στη Νομική. Ουδέποτε την αγάπησε πολύ τη Νομική, αν και είναι διαπρεπής νομικός. Γυμνάσιο πήγα στο Κολλέγιο Ανατόλια, το οποίο επέλεξε ο πατέρας μου. Ήταν πάρα πολύ καλό σχολείο τότε, δημοκρατικό σχολείο, θα έλεγα, και είχε πολύ σημαντικούς καθηγητές, ορισμένοι εκ των οποίων, λόγω φρονημάτων, δεν διορίζονταν στο Δημόσιο. Ο τότε πρόεδρος του Κολλεγίου ένας πολύ φωτισμένος άνθρωπος, ο Κάρολος Κάμπτον, Αμερικανός, θρησκευόμενος με τον δικό του τρόπο, των διαμαρτυρομένων, είχε φέρει στο Κολλέγιο καθηγητές όπως ο Γεωργοπαπαδάκος κ.ά., οι οποίοι δεν μπορούσαν να διοριστούν, λόγω φρονημάτων, στο Δημόσιο. Και τους είχαμε δασκάλους εμείς. Ο Αναστάσιος Γεωργοπαπαδάκος, που έχει γράψει το λεξικό των ανωμάλων ρημάτων, μας έκανε αρχαία και νέα, ενώ ο Νικόλαος Παπαχατζής ιστορία.

Με τα μαθήματα θετικού γνωστικού αντικειμένου, μαθηματικά και φυσική, πώς τα πηγαίνατε;
Κατά έναν περίεργο τρόπο, πολύ καλά. Τα αγαπούσα τα μαθηματικά. Στο απολυτήριο του Λυκείου είχα τέσσερα εικοσάρια: Το ένα ήταν στα μαθηματικά, το άλλο ήταν στα νέα ελληνικά και την έκθεση, το τρίτο στη Λογική και το τέταρτο στα θρησκευτικά. Στα μαθηματικά μάλιστα έπαιρνα είκοσι σε όλες τις τάξεις.

Οι καθηγητές στη Νομική τι σας έδωσαν;
Οι καθηγητές μας ήταν προσωπικότητες. Ο Νικόλαος Πανταζόπουλος για μένα ήταν η ιδιοφυΐα που πέρασε από τη Νομική Σχολή και ο Πέτρος Βάλινδας υπήρξε φοβερός νομικός, μας έμαθε πολλά, αλλά μέχρι εκεί. Δεν είχε το ξεπέταγμα του μεγάλου Πανταζόπουλου.

Τον Δελιβάνη τον πρόλαβα. Με Δεληγιάννη και Μάνεση έκανα μάθημα στο τελευταίο έτος, όταν ήταν ακόμα υφηγητές και τους ανέθεταν μαθήματα επιλογής. Κυρίως κομμάτια του Αστικού Δικαίου. Οι κύριοι καθηγητές ήταν ο Δελιβάνης, ο Δερτιλής, ο Κυριακόπουλος, ο Πανταζόπουλος, ο Μιχαηλίδης ο Κουσουλάκος, ο Σημαντήρας, ο Δελούκας, ο Καρανίκας, ο Ζησιάδης, ο Καραβάς. Ήταν όλοι κι όλοι 12 καθηγητές, όταν σήμερα είναι 100. Παρακολουθούσα τα μαθήματα ανελλιπώς.

Πρύτανης γιατί δεν θελήσατε να γίνετε; Πολλοί πιστεύουν ότι είχατε όλα τα εφόδια: και το κύρος και την προσωπικότητα και την επιστημονική πορεία...
Γιατί θεώρησα, κ. Μπλιάτκα, ότι είναι πολιτική η θέση. Ενδεχομένως κάποιες στιγμές να γίνεται και κομματική θέση. Με προβλημάτισε, είναι αλήθεια, το αν θα μπορούσα να κάνω ανεμπόδιστα το έργο μου, όπως το έκανα ως πρόεδρος του Τμήματος και ως κοσμήτορας. Δεν δέχομαι τις πολιτικές πιέσεις, οι οποίες ενδεχομένως θα εκδηλώνονταν από κάποιους που θα είχαν υποστηρίξει την υποψηφιότητά μου. Αλλά και να μην δεχτείς κομματική στήριξη, πάντα υπάρχει μια άλλη πίεση. Να σου βάζουν διλήμματα: Ή κάνεις αυτό ή προχωράμε σε κατάληψη.

Για το άσυλο τι λέτε;
Με το άσυλο, αν είχαν από την αρχή εφαρμόσει τον νόμο, δεν θα είχαμε πρόβλημα. Γιατί ο νόμος είναι σαφής: Εάν είναι κακούργημα αυτόφωρο —και κακούργημα είναι η κατασκευή βομβών, μολότοφ, η διακίνηση ναρκωτικών, η βιαιοπραγία, το έγκλημα κατά της ζωής—, μπαίνει η αστυνομία χωρίς να ζητήσει την άδεια από κανέναν.

Αυτά που ξέρει ο κόσμος, ότι πρέπει πρώτα να συνεδριάσει η επιτροπή ασύλου, δεν είναι σωστά;
Μόνο για τα πλημμελήματα, όχι για αυτόφωρα κακουργήματα. Ας πούμε, για υλικές φθορές.

Εσείς, με την εμπειρία σας, τι λέτε; Ήσασταν κάθε μέρα στο Πανεπιστήμιο. Έγιναν πράγματα σε τέτοια βαθμό αξιόποινα, που θα έπρεπε από μόνη της να μπει η αστυνομία;
Για τις βόμβες, βέβαια. Όταν έφτιαχαν μολότοφ και στη συνέχεια έβγαιναν και τις πετούσαν, τι περίμενες; Να καούν άνθρωποι; Μάλιστα, έκαψαν έναν αστυνομικό πριν από χρόνια. Εκεί να μπει [η αστυνομία]. Όχι όμως για φθορές και τέτοια πράγματα. Εκεί πρέπει να πάρει άδεια από το Πανεπιστήμιο. Δυστυχώς, έπεσε ένας λαϊκισμός πάνω στο θέμα αυτό, κακή αντίληψη κάποιων φοιτητών προοδευτικών με καλές προθέσεις, που όμως δεν αντιλήφθηκαν σωστά το πράγμα και

Είναι αλήθεια ότι και στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών δύσκολα βρίσκεις τα αναστήματα των παλαιότερων γενεών. Να σας εξηγήσω γιατί. Ορισμένοι συνάδελφοι από τον ακαδημαϊκό χώρο χαϊδεύουν στην εξουσία, για να είναι αρεστοί. Από την ώρα που υποκλίνεσαι στην εξουσία δεν είσαι πνευματικός άνθρωπος. Το έχασες το παιχνίδι. Διότι ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να ελέγχει την εξουσία και για να ελέγχεις την εξουσία πρέπει να είσαι ελεύθερος. Και για να είσαι ελεύθερος δεν πρέπει να ζητάς τίποτα από την εξουσία

είπαν ότι, όχι, άσυλο είναι για τα πάντα. Μα το πανεπιστήμιο δεν είναι άσυλο εγκληματιών. Ύστερα, εγώ θα το δεχόμουν, άσυλο για τους πάντες. Γιατί δεν αφήνουν όμως να διακινηθούν και οι αντίθετες ιδέες μ' αυτά που πιστεύουν;

Μία συνάδελφος εγκληματολόγος φώναξε το διευθυντή των φυλακών να κάνει μάθημα στους φοιτητές για το σωφρονιστικό σύστημα. Αυτή η καημένη έκανε το λάθος και έβγαλε ανακοίνωση στις πινακίδες της Σχολής, ότι τάδε του μηνός ο διευθυντής των φυλακών θα μιλήσει στους μεταπτυχιακούς φοιτητές της εγκληματολογίας για τα προβλήματα του σωφρονιστικού συστήματος.

Το έμαθαν, μπήκαν μέσα κουκουλοφόροι, τον σάπισαν στο ξύλο, σχεδόν αναίσθητος ο άνθρωπος, κάτω, τα έκαναν γης Μαδιάμ και έφυγαν. Αυτό έγινε πριν από δύο χρόνια.

Από εκεί και πέρα βέβαια, εγώ πιστεύω ότι ο νόμος που υπάρχει είναι επαρκέστατος αλλά δεν εφαρμόζεται, για λόγους πολιτικού κόστους. Αλλά αυτό που θεωρούν μερικοί, ότι αν καταργηθεί τελείως θα γίνουν όλα ωραία, είναι ανοησία.

Τι αντιπροσωπεύει λοιπόν για την ακαδημαϊκή κοινότητα σήμερα το άσυλο;

Οι λόγοι της ύπαρξής του είναι ιστορικοί και συμβολικοί. Αν εφαρμοστεί ο νόμος, δεν χρειάζεται να κάνουμε πομπώδεις εξαγγελίες. Καταργήθηκε το άσυλο ή διατηρείται το άσυλο. Δεν βοηθούν οι εξαγγελίες, διότι φουντώνουν τα πράγματα. Και υπάρχει και ένα άλλο επιχείρημα το οποίο έχω χρησιμοποιήσει σε πολλές εκπομπές που με φώναξαν: Όταν οι κουκουλοφόροι τα έσπασαν στην Αθήνα, στο Κολωνάκι ή στην Τσιμισκή, υπήρχε άσυλο εκεί πέρα; Το άσυλο είναι το θέμα; Αν θέλουν να κάνουν καταστροφές, τις κάνουν είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει το άσυλο.

Μπορείς να κερδίσεις τους αριστερούς φοιτητές ή ακόμα και τους αναρχικούς με το μέρος σου, λέγοντάς τους: εσύ να το περιφρουρήσεις το άσυλο, η διακίνηση ιδεών εσάς αφορά, κατά κύριο λόγο. Αντίθετως, τους κάνεις εχθρούς λέγοντάς τους ότι καταργείς το άσυλο. Λάθος είναι.

Αφήστε τους νέους να ονειρεύονται. Ας υπάρχει το άσυλο. Για ιστορικούς λόγους. Για να μαθαίνουν οι νεότεροι και να θυμούνται οι παλιότεροι ότι υπήρχαν αυταρχικά χρόνια που επέβαλαν τη δημιουργία του πανεπιστημιακού ασύλου σαν ένα μνημείο της ιστορίας μας. Γιατί τέτοια σπουδή να καταργηθεί; Από εκεί και πέρα όμως, υπάρχει νόμος που πρέπει να εφαρμοστεί. Με την κατάργηση θα γίνονταν πολύ άσχημα πράγματα. Θα το έκαιγαν το πανεπιστήμιο.

Λείπουν πλέον τα μεγάλα πολιτικά αναστήματα που είχε παλιά η χώρα; Ή αυτό είναι ένα βολικό σλόγκαν, ένα στερεότυπο που χρησιμοποιεί με τη σειρά της η κάθε γενιά;

Δεν θα το έλεγα ότι είναι απλώς μια κοινοτυπία. Λείπουν οι ηγέτες. Κανείς δεν μπορεί να αποδείξει ότι σήμερα έχουμε πολιτικούς εφάμιλλους του Ανδρέα Παπανδρέου, του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Ελευθέριου Βενιζέλου, κατά μείζονα λόγο. Με όλη την έχθρα που προκαλούσαν στους αντιπάλους τους.

Κάποτε υπήρχε καταφυγή στους πνευματικούς ταγούς. Τώρα ο πολίτης πού να απευθυνθεί;

Είναι αλήθεια ότι και στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών δύσκολα βρίσκεις τα αναστήματα των παλαιότερων γενεών. Να σας εξηγήσω γιατί. Ορισμένοι συνάδελφοι από τον ακαδημαϊκό χώρο χαϊδεύουν την εξουσία, για να είναι αρεστοί. Από την ώρα που υποκλίνεσαι στην εξουσία δεν είσαι πνευματικός άνθρωπος. Το έχασες το παιχνίδι. Διότι ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να ελέγχει την εξουσία και για να ελέγχεις την εξουσία πρέπει να είσαι ελεύθερος. Και για να είσαι ελεύθερος δεν πρέπει να ζητάς τίποτα από την εξουσία.

Όταν λέει το κράτος βρείτε εσείς, τα πανεπιστήμια, τους πόρους σας, τι εννοεί;

Να απευθυνθεί το πανεπιστήμιο στην αγορά. Ο πρύτανης να γίνει μάνατζερ και να ανοίξει ο κύκλος προγραμμάτων χρηματοδοτούμενων από την αγορά, από τους επιχειρηματίες. Κλασική περίπτωση είναι οι γιατροί. Ξέρετε τι λεφτά δίνουν οι φαρμακευτικές εταιρείες σε γιατρούς; Αλλά έτσι μπορεί να γίνει επιστήμη; Είδατε τι πάθαμε με τα εμβόλια. Ρεζίλι των σκυλιών γίνανε οι επιστήμονες με την υποτιθέμενη πανδημία. Και μας έλεγαν «να εμβολιαστείτε, δεν είναι τίποτα» και σήκωναν τα μανίκια τους μπροστά στις κάμερες ανοήτως. Και ξαφνικά βγαίνει και ξεφουσκώνει αυτό το πράγμα. Και σου λέει, ούτε θανατηφόρα ήταν ούτε κάτι παραπάνω από ό,τι ήταν οι άλλες γρίππες κάθε χρόνο. Κάποιοι που έχουν επιβαρημένο οργανισμό, δυστυχώς θα πεθάνουν.

Ποινικές ευθύνες υπάρχουν γι'αυτό;

Δεν μπορείς να το αποδείξεις. Σου λέει, εμείς πιστεύαμε ότι θα γινόταν πανδημία.

Η συντεταγμένη Ευρώπη έπαιξε αυτό το χαρτί...

Με την πολιτική σκεφτήκατε να ασχοληθείτε; Σκεφτήκατε, όταν ολοκληρώθηκε ο εν ενεργεία ακαδημαϊκός σας βίος, μήπως όλη αυτή η σοφία θα μπορούσε είναι χρήσιμη στο δημόσιο βίο;

Λίγο πριν ολοκληρωθεί, ήμουν ακόμη εν ενεργεία, όταν με ζήτησε ο Κώστας Σημίτης μέσω του σύμβουλου του, του αειμνήστου Γιώργου Παπαδημητρίου, να μπω στο ψηφοδέλτιο της Ευρωβουλής, δεύτερος μετά τον Τσάτσο, το 1999. Λέω, άκουσε Γιώργο, ευχαριστώ πάρα πολύ για την τιμή, πες στον πρόεδρο, αλλά δεν μπορώ να δεχτώ. Γιατί επέλεξα να είμαι ακαδημαϊκός δάσκαλος. Και θέλω να είμαι και να πεθάνω ελεύθερος. Αν είχα μεράκι της πολιτικής —που δεν το έχω— θα πήγαινα να διεκδικήσω την ψήφο του ελληνικού λαού. Αν με διορίσετε, πώς εγώ θα μπορώ να έχω αντίθετη γνώμη σε κάτι που δεν μ' αρέσει στην ευρωπαϊκή πολιτική της κυβέρνησης; Θα είναι σαν να μου κλείνεις το στόμα. Με την ιστορία την ακαδημαϊκή που έχω, δεν δέχομαι να μου κλείσει το στόμα κανένας. Δεν θα μου προσθέσει κάτι να γίνω ευρωβουλευτής. Κάποιοι μίλησαν για... ρεκόρ. Δηλαδή, δεν υπάρχει κάποιος άλλος που να του έκαναν πρόταση για εκλόγιμη θέση και να μην δέχτηκε.

Την εποχή της παγκοσμιοποίησης πώς την βλέπετε;

Μην την ξορκίζουμε. Αναγκαίο κακό είναι. Το να πει κανείς ότι είναι εναντίον της παγκοσμιοποίησης είναι σαν να λέει ότι είναι εναντίον της εξέλιξης. Θέλουμε δεν θέλουμε, έτσι θα γίνει. Ωστόσο, έχει πάρα πολλούς κινδύνους. Απόδειξη ότι η οικονομία έχει φύγει από τα πραγματικά μεγέθη. Κάποτε λέγαμε πραγματική οικονομία: τι παράγει μια χώρα. Ποιες είναι οι εισαγωγές-εξαγωγές, το νόμισμά σου, το συνάλλαγμά σου, η αντιστοιχία χρυσού, και ήταν μια πραγματική οικονομία. Σήμερα έχουμε φύγει από τα μεγέθη της πραγματικής οικονομίας. Και η οικονομία είναι αέρας κοπανιστός. Διακινούνται δισεκατομμύρια των δισεκατομμυρίων με ένα κλικ στο κομπιούτερ, με τηλεφωνήματα. Με αλλαγές μετοχών μεταφέρονται περιουσίες από το ένα χέρι στο άλλο, με συνέπεια κάποτε να σκάνε φούσκες, όπως αυτή που έσκασε πριν από δύο χρόνια. Με όλες τις επιπτώσεις τις οποίες είχε. Αυτό είναι κάκιστο πράγμα. Από την άλλη πλευρά πάλι, η παγκοσμιοποίηση στον τομέα τον πολιτισμικό έχει πάρα πολλά θετικά στοιχεία. Μαθαίνω ανά πάσα στιγμή τι γίνεται σε άλλες χώρες, ανταλλάσσουμε τα πολιτιστικά μας αγαθά, ενδιαφέρεται ο ένας για τον άλλο.

Αλλάζει κάτι στη λειτουργία των πανεπιστημίων από το ότι όλη η γνώση πια είναι στο διαδίκτυο.

Έχετε υποστηρίξει ότι οι κανόνες των διεθνών σχέσεων δεν άλλαξαν από την εποχή του Θουκυδίδη και ότι ουσιαστικά υπαγορεύονται από τον ανελέητο αγώνα για πλούτη και εξουσία. Τίποτα δεν άλλαξε ο ανθρώπινος πολιτισμός;

Ακόμα και σήμερα, εποχή ραγδαίων και ασύλληπτων τεχνολογικών εξελίξεων, επί της ουσίας οι ανισότητες σε όλο τον πλανήτη γίνονται όλο και πιο κραυγαλέες. Ένα 20% του παγκόσμιου πληθυσμού απολαμβάνει —ή, καλύτερα, σπαταλάει— το 80% των πόρων. Στον αντίποδα, ένα δισεκατομμύριο ανθρώπων ζει όχι μόνο κάτω από τα όρια της φτώχειας αλλά σε πλήρη εξαθλίωση. Παράλληλα, η καταλήστευση των φυσικών πόρων, η άνευ προηγουμένου οικολογική καταστροφή μαζί με τη διεύρυνση των ανισοτήτων που δημιούργησε αυτά τα κύματα των μετακινήσεων απελπισμένων φτωχών ανθρώπων προς τις ευημερούσες χώρες, έφεραν κοινωνικές εντάσεις και συρρίκνωση

Ο Ιωάννης Εμμ. Μανωλεδάκης γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1937. Ο πατέρας του ήταν δικαστής. Τελείωσε γυμνάσιο το 1955 στο Αμερικανικό Κολλέγιο με άριστα και τιμητική διάκριση και την ίδια χρονιά πέτυχε από τους πρώτους στις εισαγωγικές εξετάσεις για τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Αρίστευσε σε όλα τα έτη των σπουδών του, αποφοίτησε το 1960 και στη συνέχεια άσκησε δικηγορία. Το 1967 αναγορεύθηκε διδάκτωρ της Νομικής και το 1972 εκλέχθηκε ομόφωνα υφηγητής του Ποινικού Δικαίου, για να ακολουθήσει η εκλογή του ως μόνιμου επίκουρου καθηγητή. Το 1978 εκλέχθηκε ομόφωνα τακτικός καθηγητής, θέση την οποία υπηρέτησε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 2004. Υπήρξε πρόεδρος του Τμήματος Νομικής Θεσσαλονίκης, κοσμήτορας της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Σπουδών και διευθυντής των τομέων Ποινικών και Εγκληματολογικών Σπουδών και Ιστορίας, Κοινωνιολογίας και Φιλοσοφίας του Δικαίου.
Από το 1982 είναι μέλος της Μόνιμης Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Υπήρξε μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Εθνικής Σχολής Δικαστών και της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής.
Έχει γράψει δεκάδες βιβλία επιστημονικού περιεχομένου και πλήθος μελετών, όπως και άρθρων, σχολίων σε δικαστικές αποφάσεις βιβλιοκρισίες κ.ά.
Διετέλεσε διευθυντής του επιστημονικού περιοδικού του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης *Αρμενόπουλος*, ενώ ίδρυσε και διηύθυνε το περιοδικό ποινικού δικαίου *Υπεράσπιση*.
Το 2003 εκλέχτηκε αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.
Το 2004 του απονεμήθηκε ομόφωνα από τη σύγκλητο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ο τίτλος του ομότιμου καθηγητή.

για πολλούς των ατομικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων.

Η διόγκωση του φαινομένου της τρομοκρατίας άλλαξε και ένα ακόμα δεδομένο. Οι συγκρούσεις δεν γίνονται πια μεταξύ ισχυρών, όπως συνέβη στους παγκόσμιους πολέμους, όπου ίσχυσαν σε κάποιο βαθμό κανόνες πολιτισμού όπως το δίκαιο του πολέμου.

Η τυφλή τρομοκρατία, επικαλούμενη την απληστία των ισχυρών της Γης, επιδίδεται σε ανελέητο και χωρίς κανόνες παγκόσμιο πόλεμο.

Είναι πόλεμος μεταξύ πολιτισμών πια;
Πολλοί υιοθετούν αυτή τη θεωρία. Μόνο που, κατά τη γνώμη μου, πρόκειται για ιδεολόγημα το οποίο επικαλύπτει μια πιο σύνθετη πραγματικότητα. Η θρησκεία χρησιμοποιείται ως "αναβολικό" με το οποίο "ντοπάρονται" οι απελπισμένοι.

Στην εποχή πάντως της τυφλής τρομοκρατίας, είτε "πόλεμο πολιτισμών" τον ονομάσεις είτε κάπως αλλιώς, ένα είναι το γεγονός: Πρόκειται για πόλεμο από τον οποίο λείπει κάθε ίχνος και κανόνας πολιτισμού.

Έντονος είναι ο προβληματισμός για το τι έφερε την τεράστια αύξηση της εγκληματικότητας και στη χώρα μας.
Συνετέλεσε σ' αυτό οπωσδήποτε η επικράτηση στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα ενός άκρατου φιλελευθερισμού, ο οποίος ενισχύει ολοένα και περισσότερο τις ανισότητες, οξύνει τον κοινωνικό ανταγωνισμό ενώ παράλληλα περιθωριοποιεί παραδοσιακές αξίες της ελληνικής κοινωνίας. Ανυψούται ως υπέρτατη αξία το χρήμα. Σε μια τέτοια κοινωνία όμως πώς να νιώθει κανείς ασφαλής;

Πριν από σαράντα χρόνια, πολύ μεγάλο πρόβλημα υπήρξε η αστυφιλία, με τη μετακίνηση πληθυσμού από μικρές συχνά φιλήσυχες και κοινωνικά ελεγχόμενες περιοχές της υπαίθρου στην πόλη της "ανωνυμίας" και της "ηθικής χαλαρότητας".

Τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα δέχτηκε μεγάλα κύματα μεταναστών από φτωχές χώρες της Ασίας αλλά και από το πρώην ανατολικό μπλοκ. Ήδη πολλοί από αυτούς εντάχθηκαν ομαλά στην ελληνική κοινωνία. Ένα άλλο μέρος πέφτει θύμα άγριας εκμετάλλευσης από τους ντόπιους «κυνηγούς του εύκολου χρήματος» ή από κυκλώματα οργανωμένου εγκλήματος, όπου δρουν και Έλληνες και αλλοδαποί· και ένα άλλο μέρος, μην μπορώντας να προσαρμοστεί, εκτρέπεται σε αξιόποινες πράξεις.

Στην Ακαδημία Αθηνών

Τι κάνετε τον ελεύθερο χρόνο σας;
Λατρεύω τη μουσική και έχω στο σπίτι πολλούς δίσκους . Διαβάζω επίσης πολύ. Όσο μπορώ πηγαίνω στα βιβλιοπωλεία του κέντρου της πόλης αλλά και σε συναυλίες του Μεγάρου Μουσικής. Έχουμε πια έντονη πνευματική ζωή στη Θεσσαλονίκη. Εκθέσεις ζωγραφικής επίσης, που όλες είναι γύρω γύρω εδώ πέρα.

Είναι τόπος του βίου η Θεσσαλονίκη;
Ναι, είναι. Αν μου έλεγες τώρα «πήγαινε έξω από την πόλη και σου χαρίζουμε το πιο ωραίο σπίτι», θα στεναχωριόμουνα. Χάνω την επαφή. Καταρχήν, βγαίνοντας έξω συναντάς πολλούς φίλους και γνωστούς. Εμένα μου χρειάζεται αυτή η καλημέρα, συναντάω παντού γνωστούς.

Μια αγαπημένη μου διαδρομή με τα πόδια είναι από τη Διαγώνιο μέχρι την Ίωνος Δραγούμη, όπου υπάρχει ένα εστιατόριο στο οποίο τρώμε με φίλους. Εκεί μέσα, πάλι γνωστούς βρίσκω κατά κανόνα. Υπάρχει ανθρώπινη επαφή, θέλω να πω. Μερικοί έχουν σπίτια, ας πούμε, ούτε καν μέσα στο Πανόραμα. Για να πάρουν τσιγάρα και εφημερίδα κατεβαίνουν στο χωριό με το αμάξι. Δεν μου αρέσει αυτή η ζωή.

Επιμέλεια:
Γιώργος Αναστασιάδης

ΔΗΜΑΡΧΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ (1912 - 2006)

Οσμάν Σαΐτ, Τούρκος: Ο πρώτος διορισμένος δήμαρχος της πόλης μας, το 1912

Κωνσταντίνος Αγγελάκης: Ο πρώτος διορισμένος Έλληνας δήμαρχος (1916—1920)

Αθανάσιος Καλλιδόπουλος: Δήμαρχος διορισμένος (1922)

Πέτρος Συνδίκας: Διορισμένος δήμαρχος (1922—1926)

Νικόλαος Μάνος: Εκλεγμένος δήμαρχος (1929—1930 καθώς και 1934—1937)

Χαρισ. Βαμβακάς: Εκλεγμένος δήμαρχος (1931—1935)

Κωνσταντίνος Μερκουρίου ... ταξικός δήμαρχος (193...

...ργιος Σερεμέτης: Διορισμένος δήμαρχος (1943—1944)

Πέτρος Λεβής: Διορισμένος δήμαρχος (1945—1946)

Χρ. Κωνσταντίνου: Διορισμένος δήμαρχος (1946—1950)

Ιωάννης Μάνεσης, εφέτης: Διορισμένος δήμαρχος (1950—1951)

Παντ. Πετρακάκης: Ο πρώτος εκλεγμένος, μετά τον πόλεμο, δήμαρχος (1951—1955)

Μηνάς Πατρίκιος: Ο πρώτος εκλεγμένος δήμαρχος Θεσσαλονίκης. Επανεκλέχθηκε και το 1955

Ιωάννης Παπαηλιάκης: Εκλεγμένος δήμαρχος (1959—1964)

1912, 26 Οκτ.	Δήμαρχος της Θεσσαλονίκης, κατά την απελευθέρωση της πόλης από τον τουρκικό ζυγό, είναι ο εξισλαμισμένος (ντονμέ) Εβραίος έμπορος, **Οσμάν Σαΐτ Ιμπραήμ Βέη**
1916, 18 Αυγ.	Παύεται ο δήμαρχος Οσμάν Σαΐτ
1916, 23 Αυγ.	Διορίζεται δήμαρχος, μετά το κίνημα της Εθνικής Αμύνης, ο **Κωνσταντίνος Αγγελάκης**
1920, 15 Νοεμ.	Διορίζεται εκ νέου δήμαρχος ο Οσμάν Σαΐτ
1922, 22 Σεπ.	Παύεται ο δήμαρχος Οσμάν Σαΐτ
1922, 22 Σεπ. - 8 Δεκ.	Καθήκοντα δημάρχου ασκούν για λίγες μέρες ο Αθ. Καλλιδόπουλος και μετά ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου Κωνσταντίνος Τάττης
1922, 8 Δεκ.	Διορίζεται δήμαρχος ο **Πέτρος Συνδίκας**
1925, Ιαν.	Καθήκοντα δημάρχου ασκεί ο Γεώργιος Ζαρούκας
1925, 26 Οκτ.	Στις πρώτες δημοτικές εκλογές της Θεσσαλονίκης, πρώτος σε ψήφους (5.361) έρχεται ο Μηνάς Πατρίκιος
	Η δικτατορική κυβέρνηση Παγκάλου ακυρώνει τις εκλογές
1925, 20 Δεκ.	Στην επαναληπτική εκλογή νικητής αναδεικνύεται με 7.335 ψήφους (50,6%) ο Μηνάς Πατρίκιος. (Εγκαθίσταται την 1.3.1926)
1929, 7 Ιουλ.	Παύεται για ένα μήνα ο δήμαρχος Μ. Πατρίκιος
	Ασκεί καθήκοντα δημάρχου, εκλεγμένος από το δημοτικό συμβούλιο, ο Παν. Χατζηγεωργίου
1929, 4 Αυγ.	Στις εκλογές κανένας από τους υποψηφίους δεν συγκεντρώνει το απαιτούμενο ποσοστό εκλογής (40%). Ο Νικόλαος Μάνος έρχεται πρώτος σε ψήφους (7.732)
1929, 1 Σεπ. - 5 Οκτ.	Καθήκοντα δημάρχου ασκεί ο Απ. Κοσμόπουλος
1929, 20 Σεπ.	Στην επαναληπτική εκλογή νικητής αναδείχθηκε ο **Νικόλαος Μάνος** (ανέλαβε στις 5 Οκτ. και η θητεία του έληξε πρόωρα
1930, 31 Οκτ -30 Δεκ.	Καθήκοντα δημάρχου ασκεί ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου, Σώτος Δημητριάδης
1930, 14 Νοεμ.	Εκλέγεται δήμαρχος (με 13.267 ψήφους) ο **Χαρίσιος Βαμβακάς**, πρώην βουλευτής και γερουσιαστής (θα εγκατασταθεί την 1.1.1931)
	[Στις εκλογές ψήφισαν στη Θεσσαλονίκη για πρώτη φορά 240 γυναίκες, με ειδικό διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο ο γυναικείος πληθυσμός αποκτούσε το δικαίωμα του εκλέγειν όχι όμως και του εκλέγεσθαι, με την προϋπόθεση οι γυναίκες ψηφοφόροι να έχουν συμπληρώσει το 30ό έτος και να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.] «Κατά τας δημοτικάς εκλογάς», γράφει η εφημ. *Μακεδονία* στις 15.12.1930, «εψήφισαν διά πρώτην φοράν και γυναίκες ...Η λογία κυρία Μερόπη Βασιλικού και αι κυρίαι Μεταλληνού και Ασμήνη [...] Αι ψηφοφόροι κυρίαι εξέφρασαν προς τους δημοσιογράφους την συγκίνησιν διά την μεταβολήν η οποία επήλθεν εις την ζωήν των»
1933, 30 Ιουν.	Παύεται ο δήμαρχος Χαρίσιος Βαμβακάς
1933, 1 Ιουλ. - 31 Μαρτ. 1934	Καθήκοντα δημάρχου ασκεί ο Απ. Κοσμόπουλος
1934, 18 Ιαν.	[Με διάταγμα της κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη, αλλάζουν σημαντικά τα διοικητικά όρια του Δήμου Θεσσαλονίκης, καθώς σχηματίζονται νέες κοινότητες (όπως Νέα Ευκαρπία, Κορδελιό [Χαρμάνκιοϊ], Μενεμένη, Σταυρούπολη, Αμπελόκηποι, Νεάπολη, Συκιές, Τριανδρία κτλ.), με αποτέλεσμα τα λαϊκά στρώματα και οι πρόσφυγες να μην συμμετέχουν στην ανάδειξη του δημάρχου Θεσσαλονίκης
1934, 11 Φεβρ.	Στις δημοτικές εκλογές επανεκλέγεται δήμαρχος ο **Νικόλαος Μάνος** (16.076 ψήφοι επί 33.500) (θα εγκατασταθεί στις 7.4.1934)
1937, 1 Απρ.	Το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου 1936 διορίζει δήμαρχο τον **Κωνσταντίνο Μερκουρίου** (ήδη από τον Οκτ. του '36 ο νόμιμος δήμαρχος Ν. Μάνος έχει ουσιαστικά παυθεί)

1943, 23 Φεβρ.	Διορίζεται από το δοσιλογικό καθεστώς της κατοχής δήμαρχος ο **Γεώργιος Σερεμέτης**
1944, 6 - 22 Νοεμ.	Καθήκοντα "δημάρχου" άσκησε ο **Λεωνίδας Καραμαούνας** (μετά την απελευθέρωση της πόλης, την συλλογική διοίκηση του Δήμου ανέλαβε μια «Επιτροπή πόλης» του ΕΑΜ, με επικεφαλής τον καθηγητή Δ. Καβάδα)
1945, 18 Ιαν.	Διορίζεται δήμαρχος ο τότε διευθυντής της Νομαρχίας, **Παναγιώτης Σταθακόπουλος**
1945, 4 Μαρτ.	Αναλαμβάνει δήμαρχος ο δικηγόρος **Πέτρος Λεβής** (διορίστηκε από την κυβέρνηση στις 20 Φεβρ.)
1946, 29 Μαΐου	Αναλαμβάνει δήμαρχος ο **Χρήστος Κωνσταντίνου** (διορίστηκε από την κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη)
1950, 24 Αυγ.	Καθήκοντα "υπηρεσιακού" δημάρχου αναλαμβάνει ο εφέτης **Ιωάννης Μάνεσης**
1951, 15 Απρ.	Στις πρώτες μεταπολεμικές δημοτικές εκλογές, με ανοικτές ακόμη τις πληγές του εμφυλίου πολέμου, ψήφισαν για πρώτη φορά οι γυναίκες που είχαν συμπληρώσει το 25ο έτος της ηλικίας τους.
	Νικήτρια από τις εκλογές που διεξήχθησαν μ' ένα ιδιόρρυθμο εκλογικό σύστημα, που ανέθετε στους δημοτικούς συμβούλους την ανάδειξη του δημάρχου και χώριζε τη Θεσσαλονίκη σε τρία διαμερίσματα με διαφορετικό αριθμό δημοτικών συμβούλων, αναδείχθηκε η «Ηνωμένη Εθνική Παράταξη» με 33.372 ψήφους (51%).
	(Εξελέγησαν 42 δημοτικοί σύμβουλοι: 12 Φιλελεύθεροι, 10 Λαϊκοί, 5 του «Λαϊκού Ενωτικού Κόμματος», 2 της «Πατριωτικής Ανεξαρτήτου παρατάξεως», 1 του κόμματος Γ. Παπανδρέου, 6 της «Ενώσεως Λαϊκής Δημοκρατίας» του Ηλία Τσιριμώκου και 6 της ΕΠΕΚ του Ν. Πλαστήρα)
1951, 7 Ιουν.	Δήμαρχος, μετά από έντονες παρασκηνιακές ζυμώσεις, εξελέγη τελικά **ο Παντελής Πετρακάκης**
	(Η πρώτη σε ψήφους δημοτική σύμβουλος, η γιατρός Αρίστη Παγιατάκη, του Λαϊκού Κόμματος, απαγορευόταν από το νόμο να αναδειχθεί δήμαρχος)
1954, 21 Νοεμ.	Στον πρώτο γύρο των δημοτικών εκλογών, πρώτος αναδείχθηκε ο Μ. Πατρίκιος (26.842 ψήφοι, 36,85%) και δεύτερος ο Σ. Γκοτζαμάνης (17.682 ψήφοι και 29,28%). Κανείς όμως δεν συγκέντρωσε το απαιτούμενο 40% των ψήφων
1954, 28 Νοεμ.	Στην επαναληπτική αγωγή επικράτησε ο **Μηνάς Πατρίκιος**, με 41.310 ψήφους. Η παράταξή του ανέδειξε 23 δημοτικούς συμβούλους
1955, 22 Ιαν.	Ανέλαβε καθήκοντα ο εκλεγμένος δήμαρχος Μηνάς Πατρίκιος
1959, 5 Απρ.	Στη σκληρή εκλογική αναμέτρηση, πρώτη αναδείχθηκε η φιλοκυβερνητική «Ανεξάρτητη Εθνική Παράταξη», με υποψήφιο τον γιατρό Αθ. Καζινάρη και 48,9% των ψήφων. Δεύτερη, με 46,3%, η Φιλελεύθερη Δημοκρατική Παράταξη, με επικεφαλής τον Ι. Παπαηλιάκη, που υποστηρίχθηκε από τις κεντρώες δυνάμεις και ψηφοφόρους της ΕΔΑ
1959, Μαΐος - 13 Ιουν.	Καθήκοντα δημάρχου άσκησε ο δημοτικός σύμβουλος Αθ. Καζινάρης
1959, 14 Ιουν.	Δήμαρχος αναδεικνύεται από τους δημοτικούς συμβούλους ο **Ι. Παπαηλιάκης**
1964, 6 Ιουλ.	Οι εκλογές αναδεικνύουν νικητή με 49,7% τον **Κωνσταντίνο Τσίρο** της «Δημοκρατικής Αλλαγής». Αναπληρωτής δήμαρχος εκλέχθηκε ο Στ. Πάσχος
1967, 3 Αυγ.	Παύονται από τη δικτατορία οι Κ. Τσίρος και Στ. Πάσχος
1967, 21 Αυγ.	Διορίζεται δήμαρχος από τη στρατιωτική δικτατορία ο Βύρων Αντωνιάδης
1968, 9 Απρ.	Διορίζεται δήμαρχος ο Αλέξανδρος Κωνσταντινίδης
1970, 18 Φεβρ.	Διορίζεται δήμαρχος ο Χρήστος Φλωρίδης
1974, Σεπτ.	Διορίζεται δήμαρχος από την κυβέρνηση εθνικής ενότητας, μετά τη μεταπολίτευση, ο **Δημ. Ζάννας**
1974, 10 Οκτ.	Αναλαμβάνει καθήκοντα "υπηρεσιακού" δημάρχου ο εφέτης Στ. Βάλλας
1975, 30 Μαρτ.	Στις πρώτες μεταδικτατορικές εκλογές, η «Δημοκρατική Παράταξη», μ' επικεφαλής τον προδικτατορικό πρόεδρο του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Θεσσαλονίκης, δικηγόρο Μιχάλη Παπαδόπουλο, έλαβε 27% και ο συνδυασμός του Δ. Ζάννα 24.3%
1975, 6 Απρ.	Στην επαναληπτική ψηφοφορία εκλέγεται δήμαρχος ο **Μιχ. Παπαδόπουλος** με διαφορά 864 ψήφων σε σύνολο 122.702 ψηφισάντων. Ανέλαβε καθήκοντα την 1.6. 1975
1978, 15 Οκτ.	Εκλέγεται δήμαρχος ο Μιχ. Παπαδόπουλος. Επί 132.905 ψηφοφόρων (εγγεγραμμένοι 180.728) έλαβε 67.345 ψήφους (52, 14%) ενώ ο συνδυασμός του Κ. Τσίρου 61.816 ψήφους (47,8%). Ο Μιχ. Παπαδόπουλος ανέλαβε καθήκοντα την 1 Ιουν. 1979
1982, 31 Ιαν.	Στη θέση του αποθανόντος δημάρχου Μιχάλη Παπαδόπουλου, εκλέγεται από το δημοτικό συμβούλιο ο Θανάσης Γιαννούσης, πρόεδρος μέχρι τότε του δημοτικού συμβουλίου
1982, 17 Οκτ.	Στις εκλογές, ο συνδυασμός του Σωτήρη Κούβελα (Ν.Δ) συγκεντρώνει 60.614 ψήφους (40,86%) και ο συνδυασμός του Θεοχ. Μαναβή 50.587 (34, 10%)
1982, 25 Οκτ.	Η επαναληπτική εκλογή αναδεικνύει δήμαρχο τον Θεοχ. Μαναβή με 82.465 ψήφους (55.52%)
	[Να σημειωθεί ότι ο Δήμος Θεσσαλονίκης χωρίστηκε σε 5 δημοτικά διαμερίσματα: 1ο δ.δ. στο κέντρο της πόλης, 2ο δ.δ. στον δυτικό τομέα, 3ο δ.δ. στην Άνω Πόλη, 4ο δ.δ. στην Τούμπα και 5ο δ.δ. στον ανατολικό τομέα.
	Επίσης καθιερώθηκε τότε ο θεσμός των αντιδημάρχων: Πρώτοι αντιδήμαρχοι ορίστηκαν οι Ρ. Βάμβαλη-Λαζαρίδου, Αλ. Μαραντζίδης, Κ. Παπαθεοδώρου, Ν. Παπακυριαζής και Ηλ. Χαρατζίδης]
1986, 12 Οκτ.	Στον α΄ γύρο των εκλογών πρώτος αναδείχθηκε ο Σωτήρης Κούβελας με 72.448 ψήφους (45,77%) και δεύτερος ο Θεοχ. Μαναβής με 44.456 ψήφους (28,07%)
1986, 19 Οκτ.	Εκλέγεται, στον β΄ γύρο, δήμαρχος ο Σωτ. Κούβελας με 82.238 ψήφους (52,13%)
1989, Μάιος	Ο **Σωτ. Κούβελας** παρέμεινε δήμαρχος μέχρι τον Μάιο του '89, όταν παραιτήθηκε για να συμμετάσχει στις βουλευτικές εκλογές με το ψηφοδέλτιο της Νέας Δημοκρατίας.
	Το δημοτικό συμβούλιο ανέδειξε δήμαρχο τον **Κωνσταντίνο Κοσμόπουλο,** μέχρι τότε πρόεδρο του δημοτικού συμβουλίου
1990, 14 Οκτ.	Επί 166.882 ψηφισάντων, ο Κ. Κοσμόπουλος έλαβε 78.078 ψήφους (48,26%) και ο Δ. Φατούρος 76.029 ψήφους (46.99%)
1990, 21 Οκτ.	Στην επαναληπτική εκλογή, δήμαρχος αναδείχθηκε ο Κ. Κοσμόπουλος, με 84.057 ψήφους (50,90%)
1994, 16 Οκτ.	Στις δημοτικές εκλογές που διεξήχθησαν παράλληλα με τις πρώτες νομαρχιακές εκλογές, ο Κ. Κοσμόπουλος αναδείχθηκε δήμαρχος με 52,53%. Ο Ν. Ακριτίδης συγκέντρωσε 32, 31%
1998, 19 Μαΐου	Στην θέση του παραιτηθέντος Κ. Κοσμόπουλου, το δημοτικό συμβούλιο εκλέγει στις **21 Μαΐου** τον αντιδήμαρχο αρχιτέκτονα Δημήτριο Δημητριάδη, που η θητεία του άρχισε στις **29 Μαΐου** και έληξε στις **31 Δεκεμβρίου** 1998
1998, 11 Οκτ.	Στις εκλογές, ο Βασ. Παπαγεωργόπουλος συγκέντρωσε 71. 783 ψήφους (44, 47%), ο Θρασύβουλος Λαζαρίδης 50.624 ψήφους (31,4%) και ο Σπ. Βούγιας 24.366 ψήφους (15,1%)
1998, 18 Οκτ.	Στην επαναληπτική εκλογή, ο **Β. Παπαγεωργόπουλος**, επικεφαλής του συνδυασμού «Θεσσαλονίκη - Αναγέννηση - Παπαγεωργόπουλος», αναδεικνύεται δήμαρχος με 84.341 ψήφους και 54,2%
2002, 13 Οκτ.	Δήμαρχος Θεσσαλονίκης εκλέγεται ο **Β. Παπαγεωργόπουλος**, με 54,20% των ψήφων.
2006, 15 Οκτ.	Ο Σπ. Βούγιας συγκεντρώνει 27,9% των ψήφων στον α΄ γύρο, με όριο το 42%, ο Β. Παπαγεωργόπουλος 41,43%, η Χρύσα Αράπογλου 21,60% και ο Γιάννης Μπουτάρης 15,97%. Στον β΄ γύρο, δήμαρχος αναδεικνύεται ο Β. Παπαγεωργόπουλος με 52,62%. Η Χρ. Αράπογλου συγκέντρωσε 47,38% των ψήφων.

ΠΗΓΕΣ

Στοιχεία αντλήθηκαν κυρίως από τα βιβλία

Θεσσαλονίκη, ιστορία της πόλης και του Δήμου, εκδ. Αλέξανδρος (2002)

Παπαγιαννόπουλος Απ., *Θεσσαλονίκη εν θερμώ. Ο συγκλονιστικός 20ός αιώνας της πόλης*, τόμοι Α+Β+Γ, Μαλλιάρης (2009)

Αρχείο Δημάρχου και Δημοτικών Συμβούλων, Δήμος Θεσσαλονίκης, Κ.Ι.Θ (2003)

Αναστασιάδης Γ., «Οι μεταπολεμικές δημοτικές εκλογές στη βαριά σκιά του Εθνικού Διχασμού». (*Ελευθεροτυπία – Ιστορικά*, 3.10.2002 σ. 40-43)

Χεκίμογλου Ευ., «1954: Οι δημοτικές εκλογές των αουτσάιντερ» (*Μακεδονία*, 11.10. 1998)

της **Βενετίας Γαζίλα**
μαθηματικού - εικαστικού

ΓΝΩΡΙΣΑ ΚΑΙ ΓΛΥΚΑ ΝΕΡΑ
η αλλιώς
ΤΑ ΡΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Το ρέμα πίσω από το σπίτι της γιαγιάς μου στην αρχή της Κυζίκου, στην Κάτω Τούμπα, έχασκε σαν μια τεράστια χαράδρα στα μάτια μου μικρό παιδί σαν ήμουν. Ένα μικρό σιδερένιο γεφυράκι ένωνε τη μια μεριά με την άλλη και ένας φόβος με κυρίευε κάθε φορά που περνούσα. Υπάρχει ένα μικρό πάρκο σήμερα στη θέση του. Με τα χρόνια, μια πολυκατοικία πήρε τη θέση του σπιτιού της γιαγιάς. Στον ακάλυπτο φύτεψα μια κληματαριά και θέριεψε. Θα πρέπει να βρήκε νερό. Έγινε τεράστια. Αφού και η συκιά δίπλα πέταξε εναέρια ρίζα και την έμπηξε δίπλα στην κληματαριά. Έφτασε τον τέταρτο όροφο. Έτσι, οι φυλλοσκόποι, μικρά πουλιά που την εντόπισαν, μας επισκέπτονται κάθε φθινόπωρο αναζητώντας τροφή. Το ρέμα κατέβαινε από το τότε Γυμνάσιο της Τούμπας (σήμερα Δημοτικό σχολείο), πίσω από το σπίτι της γιαγιάς, και κατευθυνόταν προς το Χιρς, όπου συναντούσε το ρέμα της ΥΦΑΝΕΤ ή ρέμα Κωνσταντινίδη. Το Δημοτικό μου σχολείο ήταν στη Βαλτετσίου, δίπλα στο ρέμα της ΥΦΑΝΕΤ. Μια βρύση έτρεχε συνέχεια νερό και τεράστιες κίτρινες και άσπρες τριανταφυλλιές έζωναν τις πλαγιές του ρέματος. Στα μάτια μου σαν πλαγιές ποταμού φάνταζαν, όταν κατέβαινα και έπαιζα με τους γυρίνους. Οι τριανταφυλλιές ποτέ δεν σε πλήγωναν. Δεν είχαν αγκάθια. Ακόμα σήμερα εκεί βρίσκονται, μετά τόσα χρόνια, και είναι οι μόνες που έμειναν απ' όλη την περιοχή. Διαχρονικό μνημείο της φύσης της Θεσσαλονίκης, από τα τελευταία κομμάτια που έμειναν ανέπαφα, από τις ελάχιστες εστίες πρασίνου, που φοβάμαι ότι δεν θα γλιτώσουν από τη διευθέτηση, δηλαδή το

Ρέμα ΥΦΑΝΕΤ 2010 © Β. Γαζίλα

Μεγάλο Ρέμα
Αναξιμένους, 2010
© Β. Γαζίλα

μπάζωμα και το τσιμέντο. Και η βρύση τρέχει ακόμα νερό. Μερικές φορές, περπατώντας στις όχθες του ρέματος φτάναμε μέχρι την Τριανδρία αλλά και το Σέιχ-Σου. Άλλες φορές κατηφορίζαμε, περνούσαμε από τον μακεδονικό τάφο του 3ου π.Χ. αιώνα και φτάναμε μέχρι τα Κυβέλεια. Στη Σχολή Τυφλών, όπου κατέληγε το ρέμα, δεν τόλμησα να φτάσω. Αργότερα, φοιτήτρια, συναντούσα το ρέμα κατεβαίνοντας στην «Τσαπατσάρενα», ταβέρνα μόνο για άντρες, στο ύψος της Καλλιδοπούλου με Δελφών. Το διηύθυνε η Τσαπατσάρενα, μια μαυροντυμένη, γεμάτη, γυναίκα που σέρβιρε μόνο φασόλια γίγαντες και λαχανοσαλάτα μαζί με βαρελίσια ρετσίνα. Οι λίγες φοιτήτριες που κάναμε τότε την επανάστασή μας ήμασταν σαν τη μύγα μες στο γάλα στο μαγαζί. Το σπίτι το γκρέμισαν και τη θέση της ταβέρνας πήρε ένας σκουπιδότοπος. Αρχικά κωπηλατούσα στο κωπηλατικό του Πανεπιστημίου, που ήταν στη Σοφούλη, στο μοναδικό κομμάτι αμμουδιάς της Θεσσαλονίκης. Εκεί συναντούσα το ρέμα Αλλατίνη ή Ντεπώ. Ένα κομμάτι του σώζεται δίπλα από τη βίλα Μπιάνκα. Ένα τέταρτο της ώρας έκανα με τα πόδια από την Τούμπα μέχρι τον ιστιοπλοϊκό, όταν έκανα μεταγραφή, και στη διαδρομή συναντούσα το άλλο ρέμα, το μεγάλο ρέμα ή λάκκο των πουλιών, που είχε συνολικό μήκος κλάδων 90 χιλιομέτρων και υδρολογική λεκάνη 28,7 τετραγωνικών χιλιομέτρων, όπως λένε οι μελέτες που συνδυάζουν τα ρέματα με γεωλογικά ρήγματα. Ερχόταν από την περιοχή Χαριλάου. Πάνω σ' αυτό το ρέμα αργότερα, καθηγήτρια πια, δίδαξα μαθηματικά και περιβαλλοντική στα παιδιά. Πρώτος διδάξας την καταπάτηση των ρεμάτων, το ίδιο το κράτος. Πάνω στο μπαζωμένο κομμάτι του ρέματος, στο ύψος της «Αλυσίδας», κτίστηκε το Α΄ Γυμνάσιο Χαριλάου, μεταξύ Διστόμου και Γενναδίου, που λειτουργεί μέχρι σήμερα. Ήταν το 1986, που, στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής, φυτέψαμε περίπου 300 δένδρα στην αυλή του σχολείου. Ένα μέρος του προς τα πάνω συναντά την τάφρο και από εκεί περπατώντας στο ανάχωμα της τάφρου μπορείς να φτάσεις μέχρι τη Λαμπράκη. Στη διαδρομή συναντάς ένα βυζαντινό ερείπιο. Σ' αυτό το κομμάτι κάθε μέρα βλέπεις πεζοπόρους και ποδηλάτες. Τα παιδιά μικρά έφτιαχναν τσουλήθρες στις χωμάτινες πλαγιές του. Αν το ανάχωμα συνεχιζόταν και από την άλλη μεριά θα έφτανες στον Φοίνικα. Μερικές φορές έρχεται από εκεί και κανένα άλογο που βόσκει ελεύθερα μέσα στο ρέμα.

Η τάφρος, το μεγάλο έργο της Θεσσαλονίκης, με υπουργό Δημοσίων Έργων τον

Το γεφυράκι του Μεγάλου Ρέματος, 2010 © Β. Γαζίλα

Κων. Καραμανλή, αν δεν κάνω λάθος, φτιάχτηκε την εποχή εκείνη για να μαζεύει τα νερά του Σέιχ-Σου και να μπορούν να μπαζωθούν τα ρέματα. Τα κατάφερε όμως; Μάλλον όχι! Σε μια νεροποντή λίγα νερά μαζεύει και, αφού δεν υπάρχουν πια οι χείμαρροι, δηλαδή τα ρέματα της Θεσσαλονίκης, όλοι οι δρόμοι γίνονται χείμαρροι. Δεν θα ξεχάσω τη φορά που οι πνιγμένοι αρουραίοι μαζί με τα νερά κατέβαιναν προς τη θάλασσα μπροστά από το σπίτι μου.

Την Καθαρά Δευτέρα μας έντυναν καρναβάλια και μας πήγαιναν στον Κεδρηνό λόφο, εκεί που είναι σήμερα ο ζωολογικός κήπος. Εκεί κατέβαινε από το Σέιχ-Σου ένα παρακλάδι από το διαβολόρεμα και κατέληγε εκεί που χτίστηκε το νέο δημαρχείο. Σ' αυτό το ρέμα κάναμε τακτικά πεζοπορία, μαζεύαμε πευκομανίταρα μαζί με φίλους και παιδιά. Η πρόσβαση έγινε δύσκολη με τα πόδια και το δάσος αποκλείσθηκε με τον τρόπο κατασκευής της περιφερειακής οδού. Δεν λέω, χρήσιμη ήταν, αλλά θα μπορούσε να γίνει με τούνελ και κοιλαδογέφυρες. Θα κόστιζε λίγο παραπάνω, αλλά δεν θα χανόταν η συνέχεια της πόλης με το δάσος. Σαν ήμουν έφηβη κάναμε τεράστιες παρέες. Την Καθαρά Δευτέρα παίρναμε το μονοπάτι και πηγαίναμε με τα πόδια στα «Τρία αδέλφια», στον Χορτιάτη. Δύσκολο σαν βουνό μας φαίνονταν το πέρασμα από το ρέμα στα Πλατανάκια, όπου δύο ρέματα ενώνονται. Το νερό έτρεχε με ορμή δίπλα στον βυζαντινό νερόμυλο, και ήταν σπουδαίος όποιος περνούσε το ρέμα χωρίς να βραχεί. Από τότε, φαίνεται, μου έμεινε η συνήθεια να περπατώ δίπλα στα ρέματα, να περπατώ μέσα στο δάσος και αργότερα, μεγάλη, να μαζεύω μανιτάρια και να κάνω περιπολίες για τυχόν πυρκαγιά με τον Σύλλογο Εθελοντικής Δασοπροστασίας. Παίρναμε και τη γιαγιά Ευτέρπη ή αλλιώς μετελσαρά (παραμυθού) μαζί μας, ογδόντα τόσο χρονών, στη δασοπροστασία. Τότε ήταν που συνάντησα κάπαρες μέσα στο δάσος. Ο γιος μου ήταν στην περπατούρα όταν έκανε το πρώτο του πικ-νικ στα Πλατανάκια. Δεν υπήρχε ακόμα το αναψυκτήριο. Πάμπολλες φορές πηγαίναμε και περπατούσαμε δίπλα σ' αυτό το ρέμα, ποτέ όμως δεν φτάσαμε μέχρι τη Θέρμη. Παίρναμε τα μικρά τότε παιδιά και ψάχναμε για βατραχάκια και ψάρια του γλυκού νερού, βλέπαμε σκίουρους να σκαρφαλώνουν στα δένδρα και μαζεύαμε μανιτάρια. Η χαρά τους ήταν απερίγραπτη. Στο δάσος δεν ξαναπάτησα από τότε που κάηκε. Με πονούσε , δεν μπορούσα να το βλέπω καμένο.

Πολλές φορές αναρωτήθηκα πώς θα ήταν άραγε η Θεσσαλονίκη αν δεν είχαν μπαζώσει τα ρέματα και αν τα είχαν κάνει χώρους αναψυχής. Φαντάζομαι πράσινους αεραγωγούς από το Σέιχ-Σου μέχρι τη θάλασσα, με το κλίμα ηπιότερο και την πόλη χωρίς τον θόρυβο των κλιματιστικών. Σίγουρα κάτι τέτοιο φωτισμένους Έλληνες ήθελε, από αυτούς που βλέπουν μακριά, που πράττουν με γνώμονα όχι μόνο το βραχυπρόθεσμο προσωπικό τους συμφέρον αλλά κοιτώντας ταυτόχρονα το μέλλον. Όμως, καθώς τα κύμβαλα αλαλάζουν, οι χαμηλών τόνων άνθρωποι δεν ακούγονται.

του **Γιώργου Μπλιώνη**
Δρ Βιολογίας/Οικολογίας

ΤΑ ΡΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΡΕΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥΣ

Οι ιδρυτές της Θεσσαλονίκης δεν διάλεξαν τυχαία την τοποθεσία της πόλης. Εκτός από τον φυσικό κόλπο στα πόδια της και τους δασωμένους λόφους στα νώτα της, είχε δίπλα της και πολυάριθμες ρεματιές, που έκαναν την περιοχή να σφύζει από ζωή. Οι ανάγκες ύδρευσης της πόλης καλύπτονταν από αρχαιοτάτων χρόνων, μέσω υδραγωγών, από πηγές του Χορτιάτη. Το νερό των ρεμάτων που κυλούσαν από τις πλαγιές του βουνού είχε αξιοποιηθεί με την κατασκευή νερόμυλων. Ίχνη αυτών των σειρών νερόμυλων συναντάμε, και σήμερα ακόμη, στο Πλατανόρεμα και το Ελαιόρεμα, ανατολικά της πόλης. Εκεί βρισκόταν και το μεγαλύτερο συγκρότημα με 25 νερόμυλους. Ίχνη βρίσκουμε και στο ρέμα της Πολίχνης, όπου εντοπίστηκαν 12 νερόμυλοι. Αλλά και εντός των τειχών της πόλης υπήρχαν τέτοιες κατασκευές, γεγονός ενδεικτικό της ύπαρξης και εδώ μικρών τουλάχιστον χειμάρρων. Το μεγαλύτερο ίσως ρέμα εντός των τειχών εντοπίστηκε στην οδό Αντιγονιδών από γεωτρήσεις του Μετρό Θεσσαλονίκης.

1. Τα ρέματα της ανατολικής περιοχής

Ο κοντινότερος στα τείχη χείμαρρος ήταν το ρέμα της Ευαγγελίστριας. Σχηματιζόταν από τρία μικρότερα παρακλάδια, που ενώνονταν περίπου στο ύψος των ελληνικών νεκροταφείων της Ευαγγελίστριας. Το κοντινότερο στην πόλη παρακλάδι κατέβαινε από την περιοχή μεταξύ των Κήπων του Πασά (με το θαυμάσιο σιντριβάνι) και της πηγής του Αγίου Παύλου, της επισημότερης πηγής της πόλης. Το δεύτερο παρακλάδι κατέβαινε από την περιοχή που βρίσκονται σήμερα τα αναψυκτήρια της περιοχής Χίλια Δένδρα. Σ' αυτό το σημείο εντοπίζεται και η πηγή του Σεΐχη, από την οποία πήρε το όνομά του το Σέιχ-Σου. Το τρίτο παρακλάδι, κατέβαινε από την περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται ο ζωολογικός κήπος.

Σύμφωνα με χάρτη του 1732, ο χείμαρρος της Ευαγγελίστριας ενωνόταν στο ύψος της σημερινής ΔΕΘ με τον επόμενο χείμαρρο. Οι δύο κατέληγαν στη θάλασσα μαζί κοντά στον Λευκό Πύργο, όπου σχημάτιζαν μικρό ακρωτήρι. Ο χείμαρρος της Ευαγγελίστριας ίσως χρησίμευε κάποτε και σαν προστατευτική αμυντική τάφρος, έξω από τα ανατολικά τείχη.

Ο δεύτερος χείμαρρος περνούσε ανατολικά από το ισραηλιτικό νεκροταφείο (από την περιοχή που σήμερα βρίσκεται το Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ) και συνέχιζε νοτίως του τουρκικού νεκροταφείου. Αυτός σχηματιζόταν από δύο σκέλη που κατέβαιναν από την περιοχή των σημερινών Σαράντα Εκκλησιών, τα οποία ονομάζονταν Λάκκος του Χορδοποιείου (το δυτικό) και Λάκκος του Ματιού (το ανατολικό). Αυτά ενώνονταν περίπου στο ύψος του σημερινού βοηθητικού γηπέδου του Ηρακλή.

Μεγάλο Ρέμα Αιακού 2010 © Β. Γαζίλα

Ο τρίτος χείμαρρος περνούσε ανατολικά του στρατοπέδου και του Πεδίου του Άρεως, του χώρου δηλαδή των ασκήσεων του τουρκικού στρατού. Το στρατόπεδο του Γ' Σώματος Στρατού κατασκευάστηκε το καλοκαίρι του 1830. Γι' αυτό το λόγο ονομαζόταν Λάκκος του Στρατοπέδου, ενώ το ανώτερο τμήμα του ονομαζόταν Διαβολόρεμα, Seytan Deresi. Ο χείμαρρος κατέληγε στην περιοχή της παλιάς Ηλεκτρικής Εταιρίας. Στην ανατολική του πλευρά υπήρχε ο πρώτος Μύλος των Allatini.

Ο επόμενος χείμαρρος ονομαζόταν Uc Cesmeler Deresi, δηλαδή Λάκκος των Τριών Βρύσεων. Ονομαζόταν και Λάκκος της Παλιάς Καραντίνας, επιτρέποντας την υπόθεση ότι εκεί υπήρχε το παλιό λοιμοκαθαρτήριο (λαζαρέτο) της πόλης. Μετέπειτα γνωστές ελληνικές ονομασίες είναι ρέμα Κωνσταντινίδη (από την ομώνυμη σχολή πίσω από την οποία περνούσε) ή ΥΦΑΝΕΤ (από το εργοστάσιο). Ενωνόταν με το ρέμα του Προφήτη Ηλία (Κρυονερίου ή Άνω Τούμπας) πάνω ακριβώς από το παλιό (ισραηλιτικό) Νοσοκομείο Χίρς, το σημερινό Ιπποκράτειο. Τα νερά και των δύο χύνονταν στη θάλασσα, εκεί που ως το τέλος του τελευταίου πολέμου βρίσκονταν το κέντρο και τα λουτρά «Miramar» (περίπου στη σημερινή περιοχή της Σχολής Τυφλών), και οι φερτές ύλες είχαν δημιουργήσει ένα μικρό ακρωτήρι.

Το μεγαλύτερο ρέμα ονομαζόταν Kus Deresi, δηλαδή Λάκκος των Πουλιών, σήμερα Μεγάλο Ρέμα. Ενώνει πολλούς χειμάρρους του Σέιχ-Σου σε μια ροή που, πριν φτάσει στη θάλασσα, χώριζε παλιότερα σε δύο σκέλη. Το βόρειο (Λάκκος του Arsan) έφτανε στην ακτή δίπλα στο κτίριο και Εθνολογικού Λαογραφικού Μουσείου, του παλιού Κυβερνείου (γι' αυτό και ως πριν λίγα χρόνια ήταν γνωστό ως Λάκκος Κυβερνείου). Το νότιο ακολουθούσε περίπου τη σημερινή οδό Μαρτίου και ονομαζόταν Μεγάλος Λάκκος ή Λάκκος του Charnaud. Μεταξύ των δύο αυτών κλάδων βρισκόταν μια δενδροφυτεμένη περιοχή, γνωστή ως Karagatc, που αποτελεί σήμερα τη συνοικία Αναλήψεως. Μερικά από τα πελώρια καραγάτσια (*Ulmus minor* ή *campestris*) της περιοχής σώζονταν μέσα στον περίβολο του 5ου Γυμνασίου, στη γωνία Π. Συνδίκα και Πενταλόφου και μπροστά στο Λαογραφικό Μουσείο.

Ο τελευταίος προς τ' ανατολικά ιστορικός χείμαρρος της πόλης ήταν του Ντεπώ. Περνούσε δυτικά της Αποθήκης του Τραμ (Depot) και κατέληγε στη θάλασσα από τη νότια πλευρά του μύλου Αλλατίνη. Ανατολικότερα δεν συναντάμε παρά το χείμαρρο Ανθεμούντα, που εκβάλλει στην περιοχή του αεροδρομίου, όπου άλλοτε υπήρχε πολύ αξιόλογος υγρότοπος. Η λεκάνη απορροής του όμως είναι εντελώς διαφορετική αφού, περνώντας μέσα από την κοιλάδα μεταξύ Χορτιάτη και Χολομώντα, μαζεύει τα νερά που κυλούν από τις πλαγιές αυτών των βουνών.

Όλη η περιοχή ανατολικά των τειχών μέχρι το Πανόραμα και τη Θέρμη, κατά το μεγαλύτερο διάστημα της τουρκοκρατίας ήταν γεμάτη χωράφια, αμπέλια και κήπους και ανήκε στη γεωργική περιοχή του χωριού Kapicilar (= Καπουτζήδες, Φύλακες της Πύλης). Σύμφωνα με τον Ηλία Τσούκα (δήμαρχο Πυλαίας κατά τη δεκαετία του 1950), «*προ εξακοσίων και πλέον ετών, η Καπουτζήδα έκειτο επί του λόφου Άνω Τούμπας. Οι κάτοικοί της ανήρχοντο εις 50 οικογενείας περίπου, εκ των οποίων άλλοι μετώκησαν λόγω της πληθώρας δηλητηριωδών όφεων —είδους βελών— εις την σημερινήν Πυλαίαν, άλλοι δε εις την πόλιν της Θεσσαλονίκης*». Η αναγκαστική αυτή μετοίκηση (που οφειλόταν στις οχιές!) πρέπει να έγινε το αργότερο στα μέσα του 17ου αιώνα. Τα κτήματα των Καπουτζηδιανών που είχαν δεσμευτεί από τους Τούρκους κατακτητές το 1430, δόθηκαν σε δέκα μπέηδες ενώ οι ντόπιοι μεταβλήθηκαν σε κολίγους. Όμως οι μπέηδες σιγά σιγά άρχισαν να πουλούν τα κτήματα και οι κολίγοι ξανάγιναν οι μεγαλύτεροι κτηματίες της περιοχής.

2. Τα ρέματα της δυτικής περιοχής

Ο υγρότοπος των εκβολών των ποταμών Αλιάκμονα, Λουδία, Αξιού και της πρώην λίμνης των Γιαννιτσών συνεχιζόταν με τα έλη του Γαλλικού και του Δενδροπόταμου κι έφτανε ως τις δυτικές πύλες. Σύμφωνα με τον Κωστή Μοσκώφ, «*εδώ στα πρόθυρα της πόλης, εκτείνεται έλος ως τα 1870, η Μπάρα, εστία ελονοσίας πρώτα, κατόπιν οίκων επί πληρωμή τέρψης*». Η Μπάρα ήταν μια μικρή φυσική λίμνη με στάσιμα νερά την οποία τροφοδοτούσε ο Λοξός Λάκκος (Egri Dere, αργότερα γνωστός ως χείμαρρος του στρατοπέδου Π. Μελά), που ξεκινούσε από την Ακρόπολη.

Τις επόμενες δεκαετίες θα έρθει ο σιδηρόδρομος. Το 1871 γίνεται η σύνδεση με τα Σκόπια, ενώ 17 χρόνια αργότερα, το 1888, η γραμμή θα καταλήξει στο Βελιγράδι, αποκαθιστώντας έτσι τη σιδηροδρομική επικοινωνία της Θεσσαλονίκης με όλα τα κέντρα της Ευρώπης. Ακολουθεί η σύνδεση με τη Φλώρινα (1893), το Μοναστήρι (1894) και το Δεδέαγατς, τη σημερινή Αλεξανδρούπολη (1896), όπου θα συναντήσει και τη γραμμή της Κωνσταντινούπολης. Στην περιοχή της Μπάρας θα δημιουργηθεί ο πρώτος σιδηροδρομικός σταθμός της Θεσσαλονίκης. Γι' αυτό η περιοχή θα χρειαστεί ανάπλαση. Το 1893, Γάλλος μηχανικός των Ανατολικών Σιδηροδρόμων διευθέτησε τον Λοξό Λάκκο και, με κανάλι, οδήγησε τα νερά στον Θερμαϊκό.

Ο Γερμανός Adolf Struck, του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, καταγράφει ως εξής τις εντυπώσεις του από την περιήγησή του στη Μακεδονία το 1908: «*Αφήσαμε τη Θεσσαλονίκη από το προάστιο Τσαΐρ, που δημιουργήθηκε πριν 30 περίπου χρόνια, όταν, μετά την κατεδάφιση των οχυρώσεων, τμήμα του πληθυσμού εγκαταστάθηκε έξω από τα τείχη. Προηγουμένως, η περιοχή Τσαΐρ, που σημαίνει λιβάδι, καθώς είχε λιμνάζοντα νερά, έμοιαζε με έλος στο οποίο φύτρωναν μερικά πλινθοποιεία και πολλά ανθυγιεινά πανδοχεία. Η κατασκευή του σιδηρόδρομου, που έκανε απαραίτητη την κάλυψη και αλλαγή κοίτης μερικών ρεμάτων, σε συνδυασμό με τη μεταγενέστερη τεχνητή επίχωση, συνέβαλε στην εξυγίανση του χώρου. Σήμερα καλύπτουν την περιοχή από την πόλη μέχρι τη θάλασσα εκτεταμένοι λαχανόκηποι. Όριο της περιοχής αποτελεί το κανάλι του ρέματος που βρίσκεται 4 χιλιόμετρα δυτικά των τειχών και κατασκευάστηκε μόλις πριν μια δεκαετία (σ.σ.: το 1893;). Χρησιμεύει στο να εκτρέπει δυτικά προς τη θάλασσα και να κρατά μακριά από τον οικισμό τα νερά που απλώνονταν πάνω του καταστροφικά, όπως και πάνω από τις περιοχές των σιδηροδρομικών σταθμών. Αυτή η μεγάλη επιχείρηση, που ανέλαβε η Εταιρία Ανατολικών Σιδηροδρόμων, στοίχισε περίπου 1,75 εκατομμύρια μάρκα.*»

Το 1926 κατασκευάστηκε μια δεύτερη τάφρος, που οδηγούσε τα νερά του Λοξού Λάκκου στο κανάλι του Δενδροποτάμου. Με τα έργα αυτά εξαφανίστηκαν οι βάλτοι από τη δυτική πλευρά της πόλης.

Έξω από τα δυτικά τείχη και τη Ληταία Πύλη (Γενί Καπού), εκτός από ένα ακόμη τούρκικο νεκροταφείο, υπήρχε και ο τεκές (μοναστήρι) των Μεβλεβή Δερβίσηδων, ανάμεσα σε πανύψηλα κυπαρίσσια. Οι Μεβλεβήδες αποτελούσαν ένα από τα μουσουλμανικά μυστικιστικά τάγματα των Σούφι και ήταν γνωστοί και ως Περιστρεφόμενοι Δερβίσηδες, λόγω του τελετουργικού χορού τους. Εκεί, κάθε Πέμπτη απόγευμα, πήγαιναν πολλές ελληνικές οικογένειες και παρακολουθούσαν τους χορούς αυτούς. Από το σημείο εκείνο, που πρέπει να ήταν κοντά στην περιοχή «Υδραγωγείο/Φανερωμένης», στα νοτιοδυτικά του Δήμου Συκεών και κοντά στα τείχη, περνούσε κι ένα ακόμα μικρό ρεματάκι που ήταν γνωστό ως χείμαρρος Aron, με διαδρομή παράλληλη με τα τείχη (ίσως αποτελούσε κι αυτό αμυντική τάφρο παλιότερα), που κατέληγε στην περιοχή των σημερινών δικαστηρίων.

Δίπλα στις εκβολές αυτού του χειμάρρου (που ήταν κοντά στις πρώην εκβολές του Λοξού Λάκκου) βρισκόταν και ο Εθνικός Κήπος, αργότερα γνωστός ως Bes Cinar (= Πέντε Πλατάνια) και μετά την απελευθέρωση ως Κήπος των Πριγκήπων. Τον είχε ιδρύσει το 1867 ο Sabri Pasa, περιφερειάρχης της Μακεδονίας, σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της πόλης, μαζί με το γκρέμισμα του θαλάσσιου τείχους και τη διαπλάτυνση των κεντρικών οδών.

Το Μπεχτσινάρ ήταν ένας μεγάλος περιφραγμένος χώρος δίπλα στη θάλασσα, με μεγάλα δέντρα, ανθισμένους κήπους, σιντριβάνια γεμάτα χρυσόψαρα κι ένα λούνα-παρκ με κούνιες κι αλογατάκια. Σκόρπια μέσα στα δέντρα ήταν χτισμένα σπιτάκια εξάγωνα, σαν παραμυθένια, κιόσκια και υπόστεγα με σκαλοπάτια και παράξενες στέγες. Τις ηλιόλουστες ημέρες του χειμώνα και όλο το καλοκαίρι, αμέτρητος κόσμος ερχόταν για περίπατο ή για μπάνιο στην όμορφη ακρογιαλιά, που στη μια της άκρη ήταν οι καμπίνες λουομένων ανδρών και στην άλλη άκρη των γυναικών. Ο κήπος θα διατηρηθεί μέχρι την κατοχή. Παραμονές του πολέμου, οι ελληνικές αρχές θα επιτρέψουν την ανέγερση τεράστιων δεξαμενών πετρελαίου σ' εκείνο το σημείο.

Πριν λίγα χρόνια ακόμη, η δυσωδία της περιοχής ήταν απερίγραπτη λόγω των βυρσοδεψείων (που σήμερα ευτυχώς έχουν απομακρυνθεί). Μετά από τόσα χρόνια υποβάθμισης, δεν υπάρχει πλέον τίποτα που να θυμίζει αυτόν τον κήπο, παρά μόνο τα παλιά ρεμπέτικα όπου ο Τσιτσάνης τραγουδούσε για το «Μπεχτσινάρι».

Β. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΑΣΟΥΣ ΤΟΥ ΣΕΙΧ-ΣΟΥ

Στη βυζαντινή εποχή, ο Κεδρηνός λόφος και οι υπόλοιποι λόφοι πίσω από τη Θεσσαλονίκη ήταν καλυμμένοι από πυκνό δάσος βελανιδιάς. Η χνοώδης δρυς (*Quercus pubescens*) ήταν κυρίαρχη. Ο Ιωάννης Καμενιάτης έγραφε: «*το προς ανατολάς δε της πόλεως όρος ως λίαν εστί πάγκαλες και εράσμιον. Κεκόσμηται γαρ δένδρεσιν αμφιλανθέσιν, παραδείσοις ποικίλοις, ύδασιν απείροις τοις μεν πηγαίοις τοις δε ποταμίοις, οις αι λόχμαι του όρου τω πεδίω χαρίζονται και αυτήν δε δεξιούνται την θάλασσαν, άμπελοι γαρ αλλήλαις παραπεφυτευμέναι τα χωρία στεφανούσι, και τον φιλόκαλλον οφθαλμόν τη πλήθυι των καρπών εις ευφροσύνης προτρέπονται*».

Κατά την τουρκοκρατία φαινόμενα έντονης ξύλευσης, υπερβόσκησης και εκχέρσωσης τμημάτων του και η μετατροπή τους σε καλλιεργήσιμη γη υποβάθμισαν το δάσος. Τα πλημμυρικά φαινόμενα των χειμάρρων είναι πιο συχνά. Αυτή την περίοδο, η περιοχή των λόφων παίρνει καινούργιο όνομα. Σέιχ-Σου σημαίνει "το νερό του Σεΐχη" και οφείλεται στον τουρμπέ (νεκρικό μνημείο) ενός μουσουλμάνου, σεβαστού θρησκευτικού (και στρατιωτικού πολλές φορές) ηγέτη και το τούρκικο κτίσμα της πηγής, που ίσως περιλαμβανόταν στην προϋπάρχουσα της άλωσης μονή Αγ. Δημητρίου του Αρμογένη. Το ερείπιο της πηγής υπάρχει ακόμη ανάμεσα στα αναψυκτήρια της τοποθεσίας Χίλια Δέντρα. Εκεί σωζόταν μέχρι πρόσφατα λιθόγλυπτη τουρκική επιγραφή του 1760, που μια αποστροφή της έλεγε: «*και αυτή η θέα του νερού της πηγής εμπνέει αναμφιβόλως εμπαθή έρωτα και εις αυτόν τον κάτοικον του παραδείσου. Ο με καρδίαν ερωτόληπτον επισκεπτόμενος την υψηλήν ταύτην θέαν, αναγνωρίζει ότι η τιμή της εξωραϊσμού του μέρους τούτου ανήκει εις τον Σεΐχην...*». Η πρώτη αναδάσωση γίνεται προς το τέλος της τουρκοκρατίας, σ' αυτό το σημείο, με "χίλια δέντρα".

Μετά την απελευθέρωση, νέοι οικισμοί, κυρίως προσφυγικοί, σε συνδυασμό με τις αιτίες που προαναφέρθηκαν, ενίσχυσαν την απογύμνωση των λόφων. Ιδιαίτερα για την περιοχή της Καπουτζήδας, αναφέρεται ότι οι εκτάσεις Άνω και Κάτω Τούμπας, Τριανδρίας, Ντεπώ, Βότση, Καλαμαριάς, Ν. Κρήνης, Αρετσούς κτλ. απαλλοτριώθηκαν αναγκαστικά για την αποκατάσταση των προσφύγων. Σε πολλές περιοχές των λόφων αυτό που απέμεινε ήταν ένας φρυγανικός τύπος βλάστησης, με χαμηλούς διάσπαρτους θάμνους ενώ σε άλλες η απότομη υποβάθμιση επέφερε τέλεια καταστροφή του οργανικού εδαφικού στρώματος κι έντονη διάβρωση. Σε λογοτεχνικά κείμενα για τη Θεσσαλονίκη που αναφέρονται σ' αυτή την περίοδο (π.χ. *Τα παιδιά της Θεσσαλονίκης*, του Μπερνάρ Λεντερίκ), οι λόφοι συνήθως χαρακτηρίζονται *γυμνοί* και *άγονοι*.

Από το 1929 εφαρμόζονται οι πρώτες απαγορευτικές διατάξεις (βόσκησης, υλοτομίας) και αναδα-

Ρέμα Αλλατίνη, 2010 © Β. Γαζίλα

σωτικές πρακτικές, που εντείνονται την περίοδο '33-'34 και συνεχίζονται με αμείωτο ρυθμό κατά την μεταπολεμική περίοδο. Το 1973, έκταση 29.790 στρεμμάτων κηρύσσεται αναδασωτέα, για να δημιουργηθεί έτσι το τεχνητό δάσος του Σέιχ-Σου. Σε τόσο υποβαθμισμένα εδάφη, τα μόνα δένδρα που θα μπορούσαν να επιβιώσουν πια ήταν τα πεύκα. Έτσι, ως κύριο αναδασωτικό είδος επιλέχθηκε η τραχεία πεύκη (*Pinus brutia*). Ο κυριότερος στόχος όλων αυτών των αναδασώσεων ήταν ο περιορισμός των πλημμυρικών φαινομένων.

Η προστασία των θαμνώνων από τη βόσκηση πάντως, και η απρόσκοπτη ανάπτυξή τους, θα επέτρεπε, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, την ανόρθωση ενός φυσικού οικοσυστήματος Μακκίας, που θα μπορούσε πιθανότατα να εξελιχθεί στο δρυοδάσος που υπήρχε εδώ παλιότερα.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε πως μέσα στο δάσος τα ρέματα αποτελούν οικολογικά (αλλά και αισθητικά) σημαντικούς βιότοπους λόγω της μεγαλύτερης ποικιλότητας φυτών, θάμνων και δένδρων που φυτρώνουν εδώ, σε αντίθεση με τις μονοκαλλιέργειες της τραχείας πεύκης. Πρωτεύοντα ρόλο φυσικά παίζει το νερό, στοιχείο ζωτικό για ζωϊκά είδη που επιβιώνουν μόνο σε τέτοια υγρά μέρη, αλλά και γενικότερα για τα διάφορα είδη της πανίδας του δάσους.

Μελέτη της ορνιθοπανίδας του Σέιχ-Σου έδειξε ότι τα ρέματα έχουν μεγαλύτερη ποικιλότητα ειδών πουλιών απ' ό,τι άλλα μέρη του δάσους. Εδώ έχουν παρατηρηθεί τουλάχιστον 34 είδη, όπως δεκαοχτούρες, περιστέρια, σουσουράδες, κοκκινολαίμηδες, κοτσύφια, φυλλοσκόποι, κίσσες, φλώροι και καρδερίνες. Δώδεκα από αυτά παρατηρήθηκαν μόνον εδώ και όχι στις συστάδες πεύκων, στους θαμνώνες ή στις καλλιέργειες: κιτρινοσουσουράδα, λευκοσουσουράδα, καλογιάννος, αηδόνι, καρβουνιάρης, ψευταηδόνι, τσιχλοποταμίδα, ωχροστριτσίδα, λιοστριτσίδα, μακρονούρης, σκαρθάκι, καρδερίνα.

Γ. ΤΑ ΡΕΜΑΤΑ ΣΗΜΕΡΑ

Είναι πραγματικά θλιβερό το ν' αναλογιστεί κανείς τη βιαστική και αλλοπρόσαλλη μορφή της αστικοποίησης και το πόσο λίγο αυτή σεβάστηκε τις όμορφες περιοχές γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Πολυκατοικίες, ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι, εκκλησίες, γήπεδα και αθλητικά κέντρα φτιάχτηκαν πάνω από τις πρώην κοίτες των χειμάρρων. Το νερό, κατ' εξοχήν στοιχείο της ζωής, αντιμετωπίστηκε με εχθρότητα. Η ισοπέδωση ήταν σχεδόν ολοσχερής.

1. Στην ανατολική περιοχή

Πάνω από το ρέμα Ευαγγελίστριας (ή Αγ. Παύλου, ή Πανεπιστημίου) σήμερα περνά η οδός Εθνικής Αμύνης. Κάτω ακριβώς από το Αγίασμα του Αγίου Παύλου (πίσω από το νοσοκομείο Άγιος Δημήτριος), κατασκευάστηκε το 1966 υδραγωγείο από τον ΟΥΘ. Ένας αγωγός, στο ίδιο σημείο, δέχεται λύματα από τον δήμο Αγίου Παύλου και τα διοχετεύει προς τη θάλασσα. Ο αγωγός, αφού διασχίσει το συνοικισμό και τη δυτική πλευρά της πανεπιστημιούπολης και της ΔΕΘ, συνδέεται με τον αγωγό του επόμενου χειμάρρου (στην οδό Δεσπεραί, στη νότια είσοδο της ΔΕΘ). Κατόπιν, συνδέεται με τον αγωγό του τρίτου χειμάρρου και καταλήγει στο Θερμαϊκό.

Η περιοχή που βρίσκεται πίσω από το νοσοκομείο Άγιος Δημήτριος είναι εξαιρετικής σημασίας, καθώς υπάρχουν:

— Αρχαιολογικοί χώροι: α) παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο (το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο ταφικό συγκρότημα που έχει αποκαλυφθεί στη Θεσσαλονίκη), β) "μαρτύριο" (ναός προς τιμήν κάποιου μάρτυρος), του οποίου η μνημειώδης πρόσβαση αποκαλύφθηκε σε ανασκαφές στον άμεσο χώρο του νοσοκομείου Άγιος Δημήτριος και σε όλη την έκταση της δυτικής πλευράς του ρέματος.
— Ιστορικοί τόποι: α) Κήποι του Πασά, β) Αγίασμα Αγίου Παύλου, γ) Νεκροταφεία Ευαγγελίστριας.
— Νεότερα μνημεία: Νοσοκομείο Άγιος Δημήτριος. Ιστορικά τεχνικά έργα: η μεγάλη δεξαμενή ύδρευσης Ευαγγελίστριας.

Γύρω από το δεύτερο ρέμα, στο μεσοπόλεμο, απλώθηκαν προσφυγικές φτωχοσυνοικίες, τα κτίρια του Πανεπιστημίου και η Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης. Γι' αυτό και σ' αυτή την περίοδο ονομάζεται χείμαρρος της Έκθεσης. Αυτή η οικιστική επέκταση θα καταλήξει να σκεπάσει και το ρέμα και τα εβραϊκά νεκροταφεία που υπήρχαν εδώ.

Το πρώτο γήπεδο του Ηρακλή βρισκόταν εκεί που σήμερα βρίσκεται η πλατεία του Χημείου, δίπλα στη Φιλοσοφική Σχολή. Είχε στηθεί πάνω σε ξηλωμένα εβραϊκά μνήματα το 1915 και λειτούργησε έως το 1937, οπότε παραχωρήθηκε για την ανέγερση του Χημείου. Ο προσφυγικός συνοικισμός της Αγίας Φωτεινής (κάτω από την Εγνατία, σε χώρο που καλύπτει σήμερα η ΔΕΘ) και το παλιό γήπεδο του ΠΑΟΚ (στη θέση της σημερινής Θεολογικής Σχολής) στήθηκαν μετά το 1922, πάνω στο τμήμα όπου θάφτηκαν στον φοβερό λοιμό του 1911 χιλιάδες χολεριασμένοι Εβραίοι.

Το 1926 είναι το έτος ιδρύσεως τόσο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Φιλοσοφική Σχολή) όσο και της ΔΕΘ, που αρχικά κάλυπτε μικρή έκταση. Το 1937 ακολουθεί νέα αναγκαστική παραχώρηση από τα εβραϊκά νεκροταφεία, για να χτιστεί η Γεωπονοδασολογική Σχολή, ενώ το τελειωτικό χτύπημα το έδωσαν οι Ναζί, που χρησιμοποίησαν τις ταφόπλακες για να καλύψουν πεζοδρόμια, δάπεδα εκκλησιών, πλατείες και ρείθρα πεζοδρομίων. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι το εβραϊκό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης είχε, στις αρχές του 20ού αιώνα, συνολική έκταση 357.726 τ.μ. Ιδρύθηκε τον 2ο π.Χ. αιώνα και κατέληξε να έχει περί τους 300.000 τάφους, ορισμένοι από τους οποίους έφεραν χρονολογίες μέχρι και του 1493.

Οι προσφυγικοί συνοικισμοί της Αγίας Φωτεινής και του Μεγάλου Αλεξάνδρου διατηρήθηκαν ως τα μέσα της δεκαετίας του '60. Όταν γκρεμίστηκαν τα μίζερα χαμόσπιτα, απλώθηκαν τα κτίρια της ΔΕΘ, του Πανεπιστημίου και το Αλεξάνδρειο Μέλαθρο.

Στην ύπαρξη του χειμάρρου της Έκθεσης πρέπει να αποδώσουμε και τα νερά που βρέθηκαν κατά την κατασκευή του θεάτρου της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στα θεμέλιά του. Ασφαλώς πρέπει να υπάρχει υπόγειο ρεύμα που φτάνει από τους πρόποδες του Σέιχ-Σου ως τη θάλασσα.

Ο αγωγός που διοχετεύει τα νερά του χειμάρρου της Έκθεσης στον Θερμαϊκό ξεκινούσε πριν λίγα χρόνια από τα δυτικά του Καυταντζογλείου. Σ' εκείνο ακριβώς το σημείο όπου σωζόταν ένα τμήμα της παλιάς κοίτης μαζί με πανύψηλες λεύκες κατασκευάστηκε το Ιβανώφειο και ασφαλτοστρωμένος δρόμος. Στα μεταπολεμικά χρόνια, αυτό το ανατολικό κομμάτι ήταν γνωστό ως το ρέμα του Μπιλίρη. Σε κάποιο κείμενό του ο Ηλίας Πετρόπουλος αναφέρει με τη χαρακτηριστική γραφή του: «*Το ρέμα του Μπιλίρη ήταν ένα όνειρο. Καστανιές, συκιές, ευκάλυπτοι, καρίκια με ζαρζαβατικά, χιλιάδες πουλιά και βατράχια. Στο βάθος είχε κι ένα χορευτικό κέντρο με γιρλάντες από κόκκινα λαμπιόνια. Οι ηλίθιοι πολεοδόμοι μας κατέστρεψαν όλες τις ρεματιές της Θεσσαλονίκης, μαζί και τη ρεματιά του Μπιλίρη με το γάργαρο νεράκι*».

Πάνω από τον άλλο κλάδο του ίδιου ρέματος (τον δυτικό) θα βρει κανείς σήμερα, σχολείο, εκκλησία, (φυσικά...) δρόμο και το βοηθητικό γήπεδο του Ηρακλή.

Το τρίτο ρέμα, πήρε μεταπολεμικά το όνομα χείμαρρος Λύτρα. Μεταξύ της Τριανδρίας και του Καυταντζογλείου, η κοίτη του χάνεται ανάμεσα στα αυθαίρετα χαμόσπιτα (παλιότερα η περιοχή ήταν γνωστή με το όνομα Νησάκι). Πιο κάτω ξεκινά υπόγειος αγωγός, αλλά στην επιφάνεια σώζεται ένα τμήμα της κοίτης μέσα σε λεύκες και αυθαίρετα. Δίπλα από το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, την παλιά κοίτη μάς θυμίζουν η δεντροστοιχία και το σχήμα της οδού Καυταντζόγλου.

Το ρέμα της ΥΦΑΝΕΤ, από τότε που κατασκευάστηκε η περιφερειακή τάφρος (τη δεκαετία του '50),

δεχόταν πλέον μόνο απόνερα. Μέχρι πρόσφατα, η κοίτη του σωζόταν μέχρι τη Νέα Εγνατία και το Ιπποκράτειο, αλλά δρόμοι και αθλητικά κέντρα (ιδιαίτερα στην περιοχή της Τριανδρίας) κάλυψαν σχεδόν ό,τι απέμενε. Από το γεφυράκι της Τριανδρίας (επί της Γρηγ. Λαμπράκη) δεν περνάει πια νερό αλλά άσφαλτος. Τα μόνα τμήματα που σώζονται σήμερα είναι κατά μήκος της οδού Ορτανσίας (μεταξύ Τριανδρίας και Κρυονερίου) και πίσω από το εργοστάσιο της ΥΦΑΝΕΤ.

Στην οδό Ορτανσίας λιγοστά δέντρα και λιλιπούτειοι καλαμώνες αποτελούν ένα μίνι οικοσύστημα που ξεφυτρώνει ανάμεσα σε δύο συνοικίες και δεν είναι απαλλαγμένο από τα απαραίτητα αυθαίρετα χαμόσπιτα. Τις καλοκαιρινές νύχτες ακούγονται νυχτοπούλια στα φυλλώματα.

Στην περιοχή του παλιού εργοστασίου ΥΦΑΝΕΤ σώζεται ένα τμήμα του ίδιου ρέματος με οργιώδη βλάστηση. Λεύκες, ακακίες και συκιές υψώνονται μαζί με πολλά αναρριχώμενα, η πλούσια ανάπτυξη των οποίων δίνει και μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα. Ξεχασμένα παγκάκια και βρύσες μαρτυρούν πως η περιοχή αποτελούσε χώρο αναψυχής πριν από χρόνια. Το 1977 είχε γίνει από ομάδα εργασίας του ΤΕΕ/Τ.Κ.Μ. μελέτη για τη διατήρηση τμήματος αυτού του ρέματος (πάνω από τη σημερινή οδό Δελφών), από τους αρχιτέκτονες Ε. Φωκά, Ν. Φωκά και Ο. Τραγανού-Δεληγιάννη. Η μελέτη δημοσιεύθηκε στο έντυπο του ΤΕΕ/Τ.Κ.Μ., αλλά έμεινε ανεφάρμοστη — το τμήμα αυτό του ρέματος μπαζώθηκε και μετατράπηκε σε δρόμο.

Στο ρέμα Κρυονερίου (Άνω Τούμπας) διασώζεται κάτι παραπάνω. Η κοίτη μένει ανοικτή κατά μήκος της οδού Πολυγνώτου μέχρι και κάτω από τη Γρηγ. Λαμπράκη. Στα ανώτερα σημεία του προς το δάσος (όπου βρίσκεται και η περίφημη πηγή του Κρυονερίου — σήμερα τσιμεντωμένη, μιας και από πάνω της περνά η περιφερειακή οδός) παρουσιάζει ποικιλία ειδών: συκιές, λεύκες, πλατάνια, βατομουριές, αναρριχώμενα, δάφνες, παλιούρια, κουτσουπιές και αγριολούλουδα. Παρά τα τεχνητά φυτεμένα είδη, η περιοχή παρουσιάζει σημαντική αναγέννηση και ζωτικότητα. Ευτυχώς αυτό το τμήμα ενώνει τα δύο τσιμεντωμένα κομμάτια της περιφερειακής τάφρου κι έτσι το λιγοστό νερό μπορεί να συντηρεί τα δέντρα.

Πιο κάτω, στην οδό Δήμου Τσέλιου, σώζεται ακόμα μια συστάδα πανύψηλων δέντρων, σπάνια για την πόλη της Θεσσαλονίκης.

Το πιο σημαντικό ρέμα είναι αναμφισβήτητα το Μεγάλο Ρέμα. Παρά τις ισοπεδώσεις που έγιναν για να περάσει η περιφερειακή οδός, ένα μεγάλο μέρος του σώζεται ακόμα μέσα στην πόλη, στον Δήμο Πυλαίας. Ένα μέρος του έχει ροή σχεδόν όλο το έτος κι έτσι μπορεί και διατηρεί μια μικρή πανίδα αμφιβίων. Σ' εκείνη την περιοχή μάλιστα σώζονται ρωμαϊκή γέφυρα, βυζαντινός νερόμυλος, το Μεταξουργείο Μπενοζίλιο (που χτίστηκε πριν το 1886), το Οινοποιείο Χάιτμαν και συναφείς εγκαταστάσεις αμπελοκαλλιέργειας. Στην περιοχή των Ελαιώνων, το ανατολικό τμήμα του Μεγάλου Ρέματος δέχεται μεγάλη πίεση απ' την οικοπεδοποίηση, ενώ ιδιαίτερα εκεί η βλάστηση δημιουργεί ειδυλλιακά τοπία.

Από το ρέμα του Ντεπώ (χείμαρρος Αλλατίνι) διασώζεται ακόμα ένα τμήμα, κοντά στην Αποθήκη, ανατολικά της Βίλλας Μπιάνκα και δίπλα στο 21ο Γυμνάσιο.

Σήμερα το ρέμα Κρυονερίου δέχεται τα νερά του ρέματος ΥΦΑΝΕΤ μέσω τάφρου που βρίσκεται στα όρια του δάσους. Με τη σειρά του, διοχετεύει τα νερά του στην περιφερειακή τάφρο που ξεκινά από την οδό Δήμου Τσέλιου, δέχεται τα νερά και του Μεγάλου Ρέματος και καταλήγει ανατολικά της Καλαμαριάς, στο Φοίνικα.

2. Στη δυτική περιοχή

Στην ευρύτερη δυτική περιοχή όπου παρατηρήθηκε μεγάλη εισροή πληθυσμού, κυρίως τις δεκαετίες του '20 και του '60, δημιουργήθηκαν ένα σωρό πρόχειρες εργατικές συνοικίες, με πλήθος αυθαίρετων κτισμάτων, ακόμη και μέσα στην κοίτη του Δενδροπόταμου. Πλημμυρικές παροχές του Δενδροπόταμου ήταν γνωστές από παλιά. Τότε όμως δεν προκαλούσαν ζημιές επειδή η περιοχή της κοίτης του ήταν σχεδόν ακατοίκητη. Η ζημιογόνα επίδρασή τους άρχισε να αυξάνει μετά το 1960, ανάλογα με το ρυθμό οικοδόμησης γύρω από το χώρο της κοίτης.

Σήμερα είναι καλυμμένο το μεγαλύτερο τμήμα των παραχειμάρρων του Δενδροπόταμου ενώ το ανοιχτό του τμήμα εντοπίζεται κυρίως στην περιοχή της Σταυρούπολης και κοντά στις εκβολές του. Στο μεγαλύτερο μέρος της διαδρομής του μέσα στην πόλη είναι διευθετημένος σε τσιμεντένια κοίτη. Ο Λοξός Λάκκος έγινε σχολεία, γήπεδα και λίγο πράσινο. Το τμήμα του ρέματος δίπλα από το στρατόπεδο Καρατάσου, έγινε η... πυκνοδομημένη με αυθαίρετα οδός Μυτιλήνης! Το ρέμα της Ευκαρπίας, παρά τους καλαμώνες, τις ιτιές και τα πλατάνια (σ' ένα σημείο του μάλιστα υπάρχει και πηγή με αγίασμα του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου), περνά πίσω από το εργοστάσιο τσιμέντων ΤΙΤΑΝ και πιο κάτω η κοίτη του ξεχειλίζει από βιοτεχνίες, αποθήκες, αλλά και μια ολόκληρη συνοικία από χαμόσπιτα. Η μορφολογία της κοίτης, καθώς και η διαδρομή ροής του Δενδροποτάμου, έχει υποστεί τη μεγαλύτερη αλλαγή της στους κλάδους της Ευκαρπίας. Το ρέμα του Ασβεστοχωρίου (ή Ξηροπόταμος), που έχει χαρακτηριστεί «τοπίο ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους», συνεχίζει να μπαζώνεται, να χτίζεται και να γεμίζει σκουπίδια, μπάζα και ρύπανση.

Ο Δενδροπόταμος είναι ο σημαντικότερος χείμαρρος της πόλης. Μαζεύει τα νερά από όλη τη λεκάνη απορροής δυτικά της πόλης αλλά και από τα βόρεια, αφού ο Ξηροπόταμος επίσης καταλήγει στην κοίτη του (συνολική επιφάνεια λεκάνης απορροής: 11.500 εκτάρια, από τα οποία 3.500 αφορούν ορεινές περιοχές). Το μήκος του χειμάρρου μέσα στο πολεοδομικό συγκρότημα ξεπερνά τα 25 χιλιόμετρα, ενώ κοντά στην εκβολή του (στην περιοχή των δεξαμενών της Jet Oil, στο Καλοχώρι) η μέγιστη παροχή του έχει φτάσει και τα 265 κυβικά μέτρα το δευτερόλεπτο. Γενικά, οι παροχές του χειμάρρου αυξάνονται, καθώς η πόλη επεκτείνεται και οι δασικές και αγροτικές εκτάσεις στη λεκάνη απορροής του περιορίζονται. Αντίθετα, η παροχετευτική του ικανότητα έχει μειωθεί σημαντικά από παράνομες επιχωματώσεις, αυθαίρετα και κατασκευές, όπως π.χ. γέφυρες.

Οι πλημμύρες υπ' αυτές τις συνθήκες δεν είναι σπάνιες. Οι σοβαρότερες σημειώθηκαν το 1970, το 1972 (μετά την οποία συντάχθηκε μελέτη για την κάλυψη και διευθέτηση της κοίτης στο κατώτερο κατοικημένο τμήμα της) και το 1976 (το έργο τότε, ακόμη, δεν είχε δημοπρατηθεί). Για την πλημμύρα του 1976, ο καθηγητής κ. Κωτούλας αναφέρει μόνον καταστροφές κατοικιών, κοινόχρηστων χώρων, γεφυρών και προσθέτει: *«Ευτυχώς δεν θρηνήσαμε θύματα. Σ' αυτό συντέλεσε και το γεγονός ότι συνέβη κατά τη διάρκεια της ημέρας»*. Ο ίδιος εκτίμησε την παροχή του χειμάρρου τότε σε 130-150 κυβικά μέτρα το δευτερόλεπτο. Αξίζει, σ' αυτό το σημείο, να αναφέρουμε και τις εκτιμήσεις του καθηγητή σχετικά με τα αίτια αυτής της πλημμύρας:

— Πτώση βροχής μεγάλου ύψους και ισχυρής εντάσεως.
— Αύξηση του συντελεστή απορροής στο χώρο της λεκάνης του χειμάρρου, που οφειλόταν α) στις προηγηθείσες βροχές που είχαν κορέσει το έδαφος, β) στην οικοδόμηση του κατώτερου μέρους της λεκάνης, που επέφερε ισχυρή μείωση στη διηθητικότητα του εδάφους.
— Παρεμβολή εμποδίων στη ροή του νερού στην κεντρική κοίτη (π.χ. σπίτια, σκουπίδια, βάθρα γεφυρών, ενίοτε και ανεπαρκείς διατομές).
— Ανυπαρξία ρυθμιστικής υδρολογικής βλαστήσεως στη λεκάνη απορροής.

Εκτός της απειλής των πλημμυρών, ο Δενδροπόταμος συνεχίζει ν' αποτελεί τον αποδέκτη τόσο αστικών λυμάτων όσο και βιοτεχνικών αποβλήτων. Αναλύσεις του Δήμου Ευόσμου είχαν φανερώσει από το 1982 πόσο τραγική ήταν η κατάσταση. Δημόσιοι παράγοντες, πολλές φορές θεωρούν τη ρύπανση ως έναν από τους κύριους λόγους για την μετατροπή των ρεμάτων σε υπόγειους οχετούς. Γι' αυτό όμως, δεν φταίνε τα ίδια τα ρέματα!

Δ. ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΕΛΛΟΝ;

Είδαμε σε ποιο σημείο έφερε τα ρέματα η λογική της μπουλντόζας. Είναι καιρός λοιπόν να δούμε και μια οικολογική λογική που θα σέβεται τη φύση. Η διατήρηση, ο καθαρισμός και ο εμπλουτισμός της βλάστησης των ρεμάτων μπορούν να χαρίσουν στην πόλη μοναδικούς βιότοπους. Αυτοί, μετά από έργα εκβάθυνσης (και άλλα, όπως αυτά που προτείνει ο καθηγητής Υδραυλικής του ΑΠΘ κ. Γκανούλης), μπορούν να συμβάλουν και στην αντιπλημμυρική προστασία της πόλης. Επίσης, μπορούν να συνδυαστούν με την ανάδειξη πολιτιστικών μνημείων.

1. Περιοχή του Μεγάλου Ρέματος

Η περιοχή αυτή μπορεί να δενδροφυτευθεί και να αναδειχθεί μαζί με τη ρωμαϊκή γέφυρα, τον βυζαντινό νερόμυλο, το Μεταξουργείο Μπενοζίλιο, το Οινοποιείο Χάιτμαν και συναφείς εγκαταστάσεις αμπελοκαλλιέργειας σε έναν πολιτιστικό και περιβαλλοντικό βιότοπο. Παλιότερη σχετική πρόταση της 4ης Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων περιλάμβανε εγκατάσταση στην περιοχή του Μεταξουργείου Μπενοζίλιο ενός Ανοιχτού Λαογραφικού Μουσείου, που να διασώζει στοιχεία από την αμπελοοινική ιστορία της περιοχής, αλλά και των βιοτεχνικών εγκαταστάσεων των σχετικών με την ύφανση (μεταξιού και βαμβακιού). Το πρώην Υ.Μα.Θ. είχε κάνει κάποιες ενέργειες για τη χρηματοδότηση αυτού του σχεδίου από το πρόγραμμα Interreg, ενώ ο Δήμος Πυλαίας είχε αναλάβει να έλθει σε επαφή με τους ιδιοκτήτες του Μπενοζίλιο. Το 1996, η Νομαρχία Θεσσαλονίκης υπέβαλε πρόταση για την περιβαλλοντική αναβάθμιση, αξιοποίηση και ανάδειξη του Ελαιορέματος. Ωστόσο, η υποβάθμιση συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

2. Περιοχή Κρυονερίου

Στο συνοικισμό Κρυονερίου, από το ύψος της περιφερειακής οδού μέχρι και τη σύνδεση με την περιφερειακή τάφρο, στην οδό Δ. Τσέλιου, σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση η κοίτη, με αρκετά αξιόλογα δείγματα βλάστησης. Η περίφραξη αυτής της περιοχής, η αναβάθμιση με καθαρισμό και δενδροφυτεύσεις αυτόχθονων υδροχαρών ειδών θα δημιουργήσει ένα φυσικό πάρκο, που θα αποτελεί ταυτόχρονα και διείσδυση του Σέιχ-Σου μέσα στην πόλη. Η περιοχή αυτή μπορεί να συνδέεται με την πρόταση που είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο, μέσω της τάφρου της οδού Δ. Τσέλιου.

3. Περιοχή ΥΦΑΝΕΤ

Πολύς λόγος έχει γίνει για το εργοστάσιο ΥΦΑΝΕΤ, όχι όμως και για το ομώνυμο ρέμα. Το ΑΠΘ είχε προτείνει να εγκατασταθεί στο παλιό εργοστάσιο η Σχολή Καλών Τεχνών, αλλά μπροστά στην αδράνεια

της Εθνικής Τράπεζας αυτή η πρόταση τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Όπως και νά 'χει, η συντήρηση και αποκατάσταση του σημαντικού αυτού κτιρίου θα πρέπει να συνοδευτεί με αναβάθμιση της βλάστησης και του ρέματος που βρίσκονται πίσω από το εργοστάσιο.

4. Περιοχή Αγίου Παύλου

Κι εδώ η εξυγίανση του ρέματος και η αποκατάσταση της βλάστησης θα μπορούσε να χαρίσει στη Θεσσαλονίκη μια περιοχή αναψυχής, βλάστησης και ιστορικής μνήμης. Τα πεύκα που ήδη υπάρχουν από προγενέστερες αναδασώσεις, σε συνδυασμό με την υδροχαρή βλάστηση του ρέματος, θα αποτελέσουν μια αναβαθμισμένη φυσική συνέχεια του Σέιχ-Σου μέσα στην πόλη.

5. Περιοχή Δυτικής Εισόδου

Από εδώ μπορεί να μην περνά πια ρέμα, αλλά την ανάμνηση της παλιάς κοίτης του Λοξού Λάκκου διασώζει η δεντροστοιχία που από το κτίριο της Διεύθυνσης Β' Γραμμής του ΟΣΕ στον Παλιό Σταθμό οδηγεί προς τα δικαστήρια και το λιμάνι. Αυτό το στοιχείο είχε προταθεί πολύ σωστά από την 4η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων, αλλά και την Ελληνική Εταιρία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, να διατηρηθεί στη νέα μελέτη της δυτικής εισόδου της πόλης μαζί με τα ιστορικά διατηρητέα κτίρια του συγκροτήματος του Παλιού Σιδηροδρομικού Σταθμού.

6. Περιοχή Δενδροπόταμου

Υπό τη διαρκή πίεση της τοπικής αυτοδιοίκησης, η μετατροπή του χειμάρρου σε υπόγειο αγωγό, με παράλληλη κατασκευή δρόμου από επάνω, έχει ήδη ολοκληρωθεί σε μεγάλο βαθμό. Θα μπορούσε όμως να υιοθετηθεί μια άλλη πολιτική. Οι υποβαθμισμένες δυτικές συνοικίες δεν έχουν ανάγκη άλλο τσιμέντο και άσφαλτο. Το στοιχείο του νερού είναι σημαντικότατο για μια πόλη και η πορεία καταστροφής των ρεμάτων πρέπει να σταματήσει. Ο Δενδροπόταμος μπορεί να αναπλασθεί οικολογικά, τουλάχιστον στα σημεία που σώζονται, όπως στο στρατόπεδο Καρατάσου.

Οι εγκαταστάσεις φόρτωσης τσιμέντων που βρίσκονται στις εκβολές, όπως και οι δεξαμενές πετρελαίου, θα πρέπει να απομακρυνθούν (και λόγω του ότι είναι επικίνδυνη η επαφή τους με την πόλη). Τέλος, οι αστικές περιοχές είναι φανερό ότι χρειάζονται πολεοδομική ανασυγκρότηση, για να μη θυμίζουν τριτοκοσμικές τενεκεδουπόλεις. Το δίκαιο αίτημα των κατοίκων για απομάκρυνση των στρατοπέδων και μετατροπή τους σε χώρους πράσινου πρέπει επιτέλους να ικανοποιηθεί.

Οι διοικήσεις των Δήμων των δυτικών συνοικιών φαίνεται πως κατανοούν το όλο θέμα και πριν από περίπου 15 χρόνια είχαν καταλήξει στις πιο κάτω προτάσεις:

α. εξέταση βιώσιμων εναλλακτικών λύσεων για τη διευθέτηση της κοίτης του Δενδοποτάμου, με αναβάθμιση του ρέματος και όχι επικάλυψή του, στα σημεία όπου αυτό είναι δυνατό

β. έλεγχος των ανθρωπογενών επεμβάσεων που καταστρέφουν την υδρολογική και υδραυλική ισορροπία του ρέματος

γ. δημιουργία διαδημοτικού κλιμακίου ελέγχου παράνομων συνδέσεων αγωγών υγρών αποβλήτων και λυμάτων προς τον Δενδροπόταμο

δ. ανάπλαση του τμήματος που βρίσκεται εκτός οικιστικής περιοχής σε περιαστικό παρόχθιο περίπατο που θα ενσωματώνει τους βυζαντινούς νερόμυλους

ε. διερεύνηση της αναγκαιότητας για δημιουργία φραγμάτων στερέωσης της κοίτης και ειδικά φράγματα αντιπλημμυρικής προστασίας στην ορεινή περιοχή

στ. δεξαμενές απόθεσης φερτών υλικών και φράγματα συγκράτησης των ανθρωπογενών υλικών όπως είναι τα σκουπίδια, τα μπάζα κ.ά.

7. «Ο δρόμος του νερού»

Μια πολύ αξιόλογη πρόταση που έγινε από τον Πάνο Θεοδωρίδη κατά τη δεκαετία του 1990 δεν έχει εισακουστεί μέχρι τις μέρες μας: «*Σήμερα, η τυχαία συνύπαρξη μεγάλου μέρους των βυζαντινών νερόμυλων με την περιφερειακή οδό της Θεσσαλονίκης θα μπορούσε να υποβοηθήσει ένα δρόμο για πεζοπόρους, που, ξεκινώντας από το ρέμα στο Ρετζίκι θα κατέβαιναν από τον υδραγωγό του Χορτιάτη μέσα από το ρέμα της Θέρμης, συναντώντας πλήθος τους βυζαντινούς νερόμυλους, αναστηλωμένους, διδακτικούς, με την ιστορία των δημητριακών και των μεταφορών σοφά μεταφερμένη σε επίκαιρες στάσεις*».

8. Μια συνολική αντιμετώπιση και οικολογική διαχείριση

Η διαφορετική αντιμετώπιση των ρεμάτων είναι πια ένα αίτημα ευρείας αποδοχής. Στην ημερίδα που οργάνωσε το Τ.Ε.Ε. (Τμήμα Κ. Μακεδονίας) με θέμα «Τα ρέματα της Θεσσαλονίκης», το 1994, οι συμμετέχοντες συμφώνησαν σε ορισμένα σημαντικά σημεία:

— Να βρεθούν χώροι για την απόρριψη των μπάζων, που προέρχονται από δημόσια και ιδιωτικά έργα.

— Να προστατευθεί και να επεκταθεί το δάσος του Σέιχ-Σου.

— Να εκτελεστούν αμέσως τα πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής των αυθαιρέτων από τα ρέματα, που εκκρεμούν.

— Να αξιοποιηθούν τα ρέματα, με τη δημιουργία χώρων πράσινου και αναψυχής.

— Να αρχίσει άμεσα μελέτη επικινδυνότητας, από την άποψη των πλημμυρών, για την περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης.

— Να παραμείνουν οι χείμαρροι ανοικτοί.

Ο καθηγητής κ. Κωτούλας είχε διαπιστώσει τα μειονεκτήματα της κάλυψης της κοίτης από το 1977 (αν και υποστήριζε και την κάλυψη και τις αναδασώσεις στη λεκάνη απορροής): «*Αυτό δεν λύνει το πρόβλημα της πλημμυρογόνου απορροής κατά τρόπο ριζικό. Τούτο διότι δεν δαμάζεται ο χείμαρρος, αλλά απλώς παύει να μας ενοχλεί προς το παρόν η δράση του. Τα αίτια της πλημμυρογόνου απορροής εξακολουθούν να υπάρχουν. Μπορούν λοιπόν να δημιουργηθούν εκ νέου πλημμυρικές συνθήκες και μάλιστα πολύ χειρότερες, αν η νέα παροχή υπερβεί τη συχνότητα εκείνης της πρόσφατης πλημμύρας*». Άρα λοιπόν, οι καλύψεις είναι βραχυπρόθεσμη λύση, αμφιβόλου πολλές φορές αποτελεσματικότητας. Η ριζική λύση είναι η φυτοκάλυψη στη λεκάνη απορροής, που όμως είναι μακροπρόθεσμη και περίπλοκη διαδικασία και γι' αυτό ίσως δεν την προτιμούν οι υπεύθυνοι. Όμως με την τελευταία σώζεται και το ρέμα.

Μια ακόμη ενθαρρυντική ένδειξη ήταν και η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, τον Ιανουάριο του 1996, να μην επιτρέπεται καμιά πολεοδομική επέμβαση σε ρέματα, λίμνες και ποταμούς. Τα όριά τους, σύμφωνα με το ΣτΕ, έχουν συνταγματική προστασία κι είναι αδιανόητη όχι μόνο η δημιουργία νέων οικισμών αλλά και η ανέγερση οποιουδήποτε κτίσματος (έστω και κοινωφελούς) κατά τη ροή τους.

Η νομοθετική προστασία όμως πρέπει να συνοδευτεί και από εφαρμογή των οικολογικών και επιστημονικών αρχών στην πράξη, κάτι που δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα αφού το θέμα δεν θεωρούνταν σημαντικό και δεν υπήρχαν οι ανάλογες χρηματοδοτήσεις. Σήμερα, που φαίνεται να υπάρχει μια θετική κινητικότητα στο θέμα, δεν πρέπει να επικρατήσει μια εργολαβική λογική έργων στα ρέματα, με τη συνοδεία λίγου πράσινου, αλλά μια λογική οικολογικής αποκατάστασης και διαχείρισης ενός πολύτιμου οικοσυστήματος. Οι φυσικές χωμάτινες κοίτες με την ιδιαίτερη βλάστηση και πανίδα τους πρέπει να προστατευθούν, να διατηρηθούν, να μελετηθούν, να αναβαθμιστούν.

Κυριότερες βιβλιογραφικές πηγές

Βακαλόπουλος Α. (1983). *Ιστορία της Θεσσαλονίκης. 316 π.Χ. - 1983 μ.Χ.*

Δημητριάδης Β. (1983). *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας (1430-1912)*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Ζαφείρης Χ. (1993). *Ο έρως σκέπει την πόλη*. Εξάντας.

Ζερβοπούλου Α. Παυλίδης Σ. (2008). Νεοτεκτονικά ρήγματα πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αντισεισμικής Μηχανικής & Τεχνικής Σεισμολογίας 5 - 7 Νοεμβρίου, 2008. Άρθρο 1865. http://library.tee.gr/digital/m2368/m2368_zervopoulou.pdf

Κωτούλας Δ. (1977). Ο Δενδροπόταμος και το πρόβλημα της διευθετήσεώς του. Έδρα διευθέτησης ορεινών υδάτων. Γεωπονοδασολογική Σχολή, ΑΠΘ.

Μπλιώνης Γ. (1996). *Τα ρέματα της Θεσσαλονίκης*. Σύνδεσμος Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης Μείζονος Θεσσαλονίκης - Οικολογική Κίνηση Θεσσαλονίκης.

Μπλιώνης Γ. (1999). Τα ρέματα του Σέιχ-Σου. *Χίλια Δέντρα* (ειδική έκδοση της εφημερίδας *Θεσσαλονίκη*), τ. 2, Ιούνιος 1999, σελ.: 24-25.

Στεφανίδης Π. (1993). Οι χείμαρροι του πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης. 8ο Σεμινάριο για την Προστασία του Περιβάλλοντος, με θέμα «Κύκλος του νερού στις μεγαλουπόλεις». Εργαστήριο Ελέγχου Ρύπανσης του Περιβάλλοντος, ΑΠΘ.

του **Πιεραντώνιου Παπάζογλου**
Μηχανικού Περιβάλλοντος, M.Eng.

Περιβάλλον και... καθημερινότητα

Οι μεγαλύτεροι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με το περιβάλλον, όπως το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Environment Programme - UNEP), η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC), το Παγκόσμιο Κέντρο Περιβάλλοντος (World Environment Center - WEC), η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Περιβάλλοντος (European Environment Agency - EEA), καθώς και άλλοι, συμφωνούν στο ότι το «περιβάλλον» μπορεί να οριστεί ως όλοι οι φυσικοί, χημικοί και βιολογικοί παράγοντες και οι συνθήκες που καθορίζουν την ύπαρξη και ανάπτυξη ενός οργανισμού ή ενός συστήματος οργανισμών, με τους κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες να αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του ορισμού, όπως άλλωστε ο άνθρωπος είναι αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντος. Με βάση τον πιο πάνω "ορισμό", λοιπόν, το περιβάλλον ως θέμα τίθεται στο κέντρο των κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων μας, στην καρδιά του πολιτισμού της καθημερινότητάς μας. Ως εκ τούτου, μια τέτοια θεώρηση της περιβαλλοντικής-οικολογικής προσέγγισης υπεισέρχεται αναπόφευκτα στην παντός είδους καθημερινότητά μας ως πολιτών.

Στο παρόν γίγνεσθαι της Ελλάδας, η (φιλο-)περιβαλλοντική, οικολογική προσέγγιση των κοινωνικών και οικονομικών μας δραστηριοτήτων, στο πλαίσιο της έννοιας της αειφορίας, θα μπορούσε να αποτελέσει απάντηση στη σκληρά δοκιμαζόμενη κοινωνία μας. Σύμφωνα με τις αρχές τόσο της Επιστημονικής όσο και της Πολιτικής Οικολογίας, η ανάγκη για αποδοχή από το ευρύ κοινό οικολογικών πρακτικών αειφορίας αναφορικά με την κατανάλωση, την ενεργειακή συμπεριφορά, τις μετακινήσεις, τη δόμηση κτιρίων κτλ., γίνεται ακόμα επιτακτικότερη σήμερα, που η παγκόσμια οικονομική κατάσταση έχει χτυπήσει βάναυσα την ελληνική καθημερινότητα. Η αειφορική προσέγγιση που θα εξασφαλίζει περιβαλλοντικά αποδοτικότερη ανάπτυξη για τις παρούσες γενεές χωρίς να υπονομεύει τις δυνατότητες και τους πόρους ανάπτυξης των επόμενων γενεών αποτελεί πλέον θέσφατο και κεκτημένο ολόκληρης της ευρωπαϊκής οικογένειας και είναι ευκαιρία να επέλθει πραγματικά και στην Ελλάδα ως ισότιμο κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα πρότυπα κατανάλωσης του Έλληνα, τα οποία επηρεάζουν άμεσα την παραγωγή και τις εισαγωγές, έχουν πάψει —ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες— να περιορίζονται στην κάλυψη των βασικών αναγκών τροφής, στέγης και άλλων στοιχείων που είναι απαραίτητα για την επιβίωση και την άνετη διαβίωσή του. Αντίθετα, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι πολλά ελληνικά νοικοκυριά στην καθημερινότητά τους είχαν στραφεί τα τελευταία χρόνια σε καθαρά καταναλωτικές συμπεριφορές, πολλές εκ των οποίων άγγιζαν και την περιττή πολυτέλεια, όπως ρουχισμός και υποδήματα περισσότερα και ακριβότερα από τα απαραίτητα, περισσότερες και ακριβότερες εξόδους διασκέδασης, ακόμα και φαγώσιμα σε ποσότητες και τιμές μεγαλύτερες από ό,τι άντεχε πολλές φορές η τσέπη. Προτού κατηγορηθεί βέβαια ο γράφων για μονόπλευρη επίθεση εναντίον των νοικοκυριών, σπεύδει να διευκρινίσει ότι σίγουρα μεγάλο μερίδιο ευθύνης υπάρχει γενικότερα στα πρότυπα που προωθούνται μέσω της (απουσίας) εκπαίδευσης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, καθώς και στις γενικότερες κερδοσκοπικές ορέξεις των αγορών. Εντούτοις, σκοπός του παρόντος δεν είναι να καταδειχτεί πού και πώς «φταίνε» άλλοι παράγοντες, αλλά πώς μπορεί η δική μας προσωπική, καθημερινή συμπεριφορά να καταστεί πιο «πράσινη», πιο αειφορική και εν τέλει (κατ' ευχήν) και πιο οικονομική.

Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν επιβάλλεται η στροφή σε πιο πράσινες καθημερινές συμπεριφορές, όχι μόνο επειδή τώρα «δεν έχουμε» και τα «πράγματα δεν είναι καλά» αλλά και διότι για να γίνουν «καλύτερα» τα πράγματα θα πρέπει να αλλάξουμε συνήθειες από το «όσο περισσότερα τόσο καλύτερα» προς τη λεγόμενη ποιοτική λιτότητα του «λίγα και... ποιοτικά, περιβαλλοντικά». Αν το καλοσκεφτεί δε κανείς, η ελληνική κοινωνία ήταν πάντα μαθημένη σε μεσογειακά πρότυπα ποιοτικής λιτότητας και ένα από τα πράγματα που ενδεχομένως «πληρώνουμε» σήμερα είναι η εγκατάλειψη παραδοσιακών πρακτικών και μεθόδων.

Πήλιο, Μάρτιος 2008 | Φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

Αυτό δεν σημαίνει επ' ουδενί ότι πρέπει να επιστρέψουμε στην εποχή που προηγούμενες γενιές περπατούσαν ξυπόλυτες το καλοκαίρι για να φυλούν τις σόλες για το χειμώνα, όμως από την άλλη ίσως το τρίτο ζευγάρι αθλητικά παπούτσια με αερόσολα να μην είναι τόσο... αναγκαίο. Δεν σημαίνει ότι η επαναχρησιμοποίηση υλικών πρέπει οπωσδήποτε να περιλαμβάνει τον τενεκέ λαδιού ως γλάστρα στην πίσω αυλή, όμως θα μπορούσε σίγουρα να σημαίνει πλήρη εφαρμογή του τοπικού δημοτικού προγράμματος ανακύκλωσης ή απαίτηση ενός τέτοιου εάν δεν υπάρχει ή είναι στοιχειώδες. Δεν σημαίνει ότι πρέπει να έχουμε όλοι κότες που θα τρώνε τα αποφάγια, όμως θα μπορούσαμε να μειώσουμε τον όγκο οργανικών που πετούμε και να εφαρμόσουμε απλές πρακτικές κομποστοποίησης. Δεν σημαίνει ότι πρέπει να ψωνίζουμε μόνο από τον μπακάλη της γειτονιάς, όμως θα μπορούσαμε όταν ψωνίζουμε στις υπεραγορές να στηρίζουμε το δυνατόν περισσότερα ελληνικά προϊόντα και ει δυνατόν βιολογικής καλλιέργειας (που συνεπάγονται μικρότερη περιβαλλοντική επιβάρυνση λόγω μη μεταφοράς από το εξωτερικό, τόνωση ελληνικών παραγωγών επιχειρήσεων, αλλά και λιγότερα συντηρητικά — αφού θα είναι βιολογικά). Δεν σημαίνει ότι πρέπει να φέρνουμε νερό από τη βρύση της πλατείας, όμως θα μπορούσαμε να εγκαταστήσουμε — ιδιαίτερα στις υπό ανοικοδόμηση οικίες— συστήματα εξοικονόμησης και ανακύκλωσης νερού (π.χ. τα απόνερα των πλυντηρίων να χρησιμοποιούνται στα καζανάκια, τα νερά αποχετεύσεως να φιλτράρονται για πότισμα κτλ.), τα οποία μπορεί να ακούγονται δαπανηρά εκ πρώτης αλλά στον μέσο ωφέλιμο χρόνο ζωής μιας κατοικίας αποδίδουν σημαντικές εξοικονομήσεις κατανάλωσης.

Η επιστροφή σε παραδοσιακά πρότυπα δεν σημαίνει κυριολεκτική εφαρμογή της αρχής αλλά χρήση τους ακριβώς ως «προτύπων» και εφαρμογή των αναλόγων τους στις σύγχρονες φιλοπεριβαλλοντικές και οικονομικές τεχνολογίες. Δεν σημαίνει ότι πρέπει να πλένουμε στο χέρι ή να συντηρούμε στο κελάρι, όμως το πόσο ενεργειακό είναι το προφίλ των οικιακών συσκευών μας θα μπορούσε να αποτελεί από τα πρώτα κριτήρια αγοράς τους, μιας και σε μεσοπρόθεσμο βάθος χρόνου αποδίδουν σημαντικές ενεργειακές εξοικονομήσεις — και άρα οικονομικότερους λογαριασμούς ρεύματος. Το ίδιο ισχύει και με την εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων στις στέγες των σπιτιών και των πολυκατοικιών μας ή μικρών οικιακού τύπου ανεμογεννητριών. Θα μπορούσαμε επίσης να το ξανασκεφτούμε πριν χρησιμοποιήσουμε το αυτοκίνητό μας για μικρές αποστάσεις στις οποίες μπορούμε να μετακινηθούμε με τα πόδια ή με το ποδήλατό μας ή για προορισμούς όπου με ευκολία μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε μέσα μαζικής μεταφοράς. Ακόμα, θα μπορούσαμε να μοιραστούμε τη διαδρομή προς τη δουλειά με κάποιον συνάδελφο που μένει κοντά μας ή με κάποιον γείτονα που η εργασία του είναι κοντά στη δική μας.

Όλα αυτά τα απλά και καθημερινά, που οι περισσότεροι διαβάζοντάς τα θεωρούν πως δεν είναι δα και καμιά σοφία —και έχουν δίκιο—, είναι πράσινες συμπεριφορές, που σκοντάφτουν όμως πάνω στα καθημερινά μας «δεν μπορώ» και «δε γίνεται» ή και στο «μα είναι ακριβό να γίνει και δε βοηθά και το κράτος...» κτλ. Δε συνειδητοποιούμε όμως ότι πρόκειται ουσιαστικά για αλλαγές τρόπων σκέψης και συνηθειών και ότι σε σχετικό βάθος χρόνου (άλλα συντομότερα και άλλα πιο μεσοπρόθεσμα) αποδίδουν και οικονομικά. Στοιχείο που θα πρέπει να αξιολογηθεί περισσότερο σήμερα παρά ποτέ, μεσούσης της δύσκολης οικονομικής κατάστασης τόσο της χώρας μας συνολικά όσο και πολλών απλών καθημερινών νοικοκυριών. Όσο ρομαντικό ή ουτοπικό και αν φαίνεται, η πράσινη αειφορική προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει διέξοδο από τη δύσκολη καθημερινή «οικιακή οικονομία» και εφαλτήριο για έναν νέο και «Οικο-» και «-Λογικό» καθημερινό πολιτισμό.

της **Ευθυμίας Γεωργιάδου-Κούντουρα**
Ιστορικού Τέχνης, καθηγήτριας στο ΑΠΘ

Η αθωνική εμπειρία *του* Σπύρου Παπαλουκά

Με αφορμή τα αντίγραφα που φιλοτέχνησε ο ζωγράφος από επιτραχήλιο του 16ου αιώνα της Μονής Σταυρονικήτα και φυλάσσονται στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης

Καθοριστικός σταθμός στην καλλιτεχνική εξέλιξη του Παπαλουκά υπήρξε η μετάβασή του στο Άγιον Όρος, με σύντροφο τον Στρατή Δούκα, το 1923. Για τον Δούκα ήταν η δεύτερη επίσκεψη στο ΄Ορος. Για πρώτη φορά είχε πάει στον Άθω το φθινόπωρο του 1914 κι από εκεί έφερε τον «θρύλο»,[1] που επηρέασε αρχικά τον Κόντογλου και αργότερα τον Παπαλουκά, τον Βέλμο και άλλους. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, ο Κόντογλου είχε αποσυρθεί στο ΄Ορος και στην έκθεσή του στο Λύκειο Ελληνίδων, 21 Οκτωβρίου-21 Νοεμβρίου 1923, στην οποία είχε πάρει μέρος με λίγα έργα και ο Παπαλουκάς, είχε εκθέσει αντίγραφα από βυζαντινές τοιχογραφίες, εικόνες και κειμήλια, αλλά και σχέδια και πίνακες από τη φύση και τη ζωή του Αγίου ΄Ορους.

Πριν τελειώσει η έκθεση του Λυκείου Ελληνίδων, τον Νοέμβριο του 1923, ο Παπαλουκάς, επηρεασμένος ίσως και από τις εντυπώσεις της έκθεσης, με τον Στρατή Δούκα, ξεκίνησε για το ΄Ορος. «Πλάνες του ορίζοντα, θάμπη, άνεμοι που μας οδηγούν. Πώς να εκφραστώ γι' αυτό το απεγνωσμένο ταξίδι στο ΄Αγνωστο», σημείωνε ο Δούκας.[2]

Παρέμειναν στον ΄Αθω έναν χρόνο, ως τον Νοέμβριο του 1924, και ο Παπαλουκάς ζωγράφιζε ασταμάτητα, μελετώντας τη φύση και τα μνημεία της βυζαντινής τέχνης. Η εύστοχη διαπίστωση του Δούκα συμπυκνώνει την επίδραση που άσκησε στον ζωγράφο το ΄Ορος: «Η φύση του θα του προσφέρει για σπουδή το δυσυπόταχτο πράσινο, οι τοιχογραφίες του τις δύσκαμπτες σιέννες, ο ποικίλος βυζαντινός διάκοσμος τη σοφία του μαζί και τον αυθορμητισμό του· ο πίνακάς του στυφίζει γεμάτος χυμούς».[3]

Όταν τελείωσε την περισυλλογή του υλικού από τα μοναστήρια, οι δύο φίλοι εγκαταστάθηκαν σ' ένα κελί στις Καρυές κι εκεί ο Παπαλουκάς

1. Στρ. Δούκας, «Ο ζωγράφος Σπ. Παπαλουκάς στον ΄Αθω», *Επιθεώρηση Τέχνης*, τχ. 31 (Ιούλιος 1957), σ. 44-47. Ανατύπωση του άρθρου στο *Σπύρος Παπαλουκάς. Θητεία στον ΄Αθω*, Αγιορειτική Πινακοθήκη, ΄Αγιον ΄Ορος 2003, όπου έχουν συγκεντρωθεί πρωτότυπα κείμενα και παλιότερες δημοσιεύσεις για την περίοδο αυτή της δημιουργίας του Παπαλουκά.
2. *Θητεία στον ΄Αθω*, ό.π., σ. 299.
3. Ό.π., σ. 299.

Τα αντίγραφα που φιλοτέχνησε από τοιχογραφίες και κειμήλια των μοναστηριών του Όρους υπήρξαν ένα είδος άσκησης για τη σημειογραφία, την αποκρυπτογράφηση και την προσέγγιση των αισθητικών κανόνων της βυζαντινής τέχνης που ανακάλυψε ότι ανταποκρινόταν σε πολλά σημεία στα αξιώματα της μοντέρνας τέχνης: δισδιάστατες επιφάνειες, έλλειψη προοπτικής, λειτουργικότητα του χρώματος, υπέρβαση του νατουραλισμού, πλούσια διακοσμητικά θέματα με συμβολιστικές αναφορές

συνέχισε το έργο του. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του συντρόφου του, η συγκομιδή ήταν πλούσια και βαριά, «πάνω από εκατό πίνακες και σχέδια — μια πολύμοχθη εργασία μελέτης. Και σα να μην έφθανε αυτή η ολόπλευρη απασχόλησή του, μελετά κι ερμηνεύει αντιγράφοντας πάνω από εξήντα ανεκτίμητα κομμάτια παρμένα από ειλητάρια, χειρόγραφα, χρυσοΰφαντα, τοιχογραφίες, εικονίσματα, τον ανθό του αθωνίτικου βυζαντινού διάκοσμου: το χρυσοΰφαντο διακονικό ωράριο της Μονής Σταυρονικήτα, διακοσμημένο με τους 24 οίκους του Ακάθιστου Ύμνου, το υπ'αριθ. 61 ψαλτήρι της Μονής Παντοκράτορος —εξαφανισμένο από το μοναστήρι σήμερα— με 19 φύλλα κατάκοσμα από μικρογραφίες, δύο αρχαϊκές εικόνες τέμπλων με τους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ και, πάνω απ᾽ όλα, τα αντίγραφα των μεγάλων τοιχογραφικών παραστάσεων, της Προδοσίας και της Αποκαθήλωσης του Τζώρτζη του Κρητός της Μονής του Αγίου Διονυσίου, καθώς και του Θεοφάνη του Κρητός, από την τράπεζα της Λαύρας».[4]

Τα αντίγραφα που φιλοτέχνησε από τοιχογραφίες και κειμήλια των μοναστηριών του Όρους υπήρξαν ένα είδος άσκησης για τη σημειογραφία, την αποκρυπτογράφηση και την προσέγγιση των αισθητικών κανόνων της βυζαντινής τέχνης που ανακάλυψε ότι ανταποκρινόταν σε πολλά σημεία στα αξιώματα της μοντέρνας τέχνης: δισδιάστατες επιφάνειες, έλλειψη προοπτικής, λειτουργικότητα του χρώματος, υπέρβαση του νατουραλισμού, πλούσια διακοσμητικά θέματα με συμβολιστικές αναφορές.

Με τη δωρεά της Μίνας Παπαλουκά, κόρης του ζωγράφου, τα αντίγραφα που φιλοτέχνησε από το χρυσοκέντητο επιτραχήλιο του 16ου αιώνα, του αρχιερέα Δωροθέου, από τη Μονή Σταυρονικήτα, με τους είκοσι τέσσερις οίκους του Ακαθίστου Ύμνου, συγκαταλέγονται στη συλλογή του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης. Στο κεντημένο με πολύχρωμα μετάξια, πράσινα, κόκκινα, πορτοκαλιά, μπλε, σε χρυσό φόντο, οι σκηνές του Ακαθίστου ξετυλίγονται με την παραδοσιακή διάταξη. Οι δώδεκα πρώτοι οίκοι χαρακτηρίζονται ως ιστορικοί και απεικονίζουν σκηνές του θεομητορικού και χριστολογικού κύκλου, από τον Ευαγγελισμό ως την Υπαπαντή. Οι επόμενοι δώδεκα αναφέρονται στον θεολογικό-δογματικό κύκλο και οι μεν έξι έχουν ως θέμα τη Θεοτόκο και οι άλλες έξι τον Χριστό και την ενσάρκωσή του για τη σωτηρία των ανθρώπων.[5]

Η μελέτη των αντιγράφων είναι αποκαλυπτική για τον τρόπο που ο Παπαλουκάς μεταπλάθει, στο δικό του ιδίωμα και με ζωγραφικά μέσα, τις κεντημένες παραστάσεις. Επικρατεί η σχηματοποίηση, η αφαιρετική απόδοση των λεπτομερειών, χωρίς να διαταράσσεται η ισορροπία της σύνθεσης, οι χρωματικές αρμονίες των αντιγράφων αντιστοιχούν με αυτές των κεντημάτων, ενώ τα διαχωριστικά περιγράμματα από αργυρόνημα αποδίδονται ζωγραφικά ως αδρές γραμμές που ορίζουν τις χρωματικές επιφάνειες. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Γ. Γαλάβαρης, «ο ρόλος των περιγραμμάτων αυτών, που τα χρησιμοποιούσε από παλιά η βυζαντινή τέχνη, ήταν η απομόνωση ορισμένων στοιχείων στη σύνθεση, ώστε να δημιουργηθεί η έννοια του τοπίου ή του χώρου, ή να εξαρθούν εικονογραφικά στοιχεία. Ο Παπαλουκάς τονίζει ιδιαιτέρως αυτά τα περιγράμματα και υποτάσσει τη σύνθεση σε γεωμετρικούς τόνους».[6]

Όσο για τα τοπία που φιλοτέχνησε ο Παπαλουκάς στο Όρος, κυρίως απόψεις μοναστηριών και αρσανάδες, συνεχίζουν χρωματικά τους πίνακες της Αίγινας, αλλά πρόκειται για πολύπλοκες συνθέσεις, με το θέμα να καταλαμβάνει όλη την επιφάνεια, χωρίς να μένει χώρος για τον ουρανό. Οι λίγες, σχετικά, σκηνές με εσωτερικούς χώρους, «Αρχονταρίκι της Μεγίστης Λαύρας» (1924, Εθνική Πινακοθήκη), «Εσωτερικό με κρεβάτι» (1923, ιδιωτική συλλογή), «Στρατής Δούκας» (1924, ιδιωτική συλλογή), με τους απαλούς χρωματισμούς, τον λυρισμό των γραμμών, τη ρυθμική εναλλαγή των καμπυλών με τις ευθείες, παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με έργα των εντιμιστών Bonnard και Vuillard.

Με την αγιορείτικη θεματογραφία ασχολήθηκε και αργότερα ο ζωγράφος, το 1928, 1931-1935, επεξεργαζόμενος τα ίδια θέματα και αναζητώντας διαρκώς νέους εκφραστικούς τρόπους. Η επιμονή του ζωγράφου σε ορισμένα προβλήματα που τον απασχολούν και στις διαφορετικές λύσεις που δίνει στο πέρασμα του χρόνου προβάλλονται στην επεξεργασία του ίδιου θέματος σε μεταγενέστερες περιόδους. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Γιώργος Χατζημιχάλης, ένας σύγχρονος Έλληνας καλλιτέχνης, «για τον Παπαλουκά δεν έχει σημασία ο κάθε σταθμός, μα το ίδιο το ταξίδι, η θέα από το βαγόνι».[7]

Σε τέσσερις εκδοχές του θέματος «Αρσανάς Μονής Παντοκράτορος» (1924, ιδιωτική συλλογή· μετά το 1924, συλλογή της Alpha Bank· 1934 και 1935, συλλογή Ιδρύματος Β. και Μ. Θεοχαράκη) η σύνθεση είναι ίδια, αλλά οι συνθέσεις διαφοροποιούνται έντονα αισθητικά με τους χρωματικούς πειραματισμούς που εφαρμόζει κάθε φορά ο

4. Ό.π., σ. 300.
5. Μ.Θεοχάρη, «Τα χρυσοκέντητα άμφια της Ι. Μ. Σταυρονικήτα», *Μονή Σταυρονικήτα. Ιστορία, Εικόνες, Χρυσοκεντήματα*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1974, σ. 152-156, 173.
6. Γ. Γαλάβαρης, «Σπύρος Παπαλουκάς: η νοσταλγία προς το άπειρο - ταξίδι στα βάθη της βυζαντινής τέχνης», *Θητεία στον Άθω*, ό.π., σ. 29.
7. Γ. Χατζημιχάλης, «Για τον Σπύρο Παπαλουκά», *Θητεία στον Άθω*, ό.π., σ. 32..

«Η βυζαντινή τέχνη είναι μια άρτια τέχνη, που μπορεί να σταθεί αμείωτα σε κάθε εποχή... Το Άγιον Όρος, το μεγαλύτερο αυτό βυζαντινό Μουσείο του κόσμου, μου παρέσχε αληθινές αποκαλύψεις απάνου σε χίλιες δυο απορίες μου και τεχνικές εκζητήσεις. Είναι τόσο ενδιαφέρον όσο και άγνωστο...

καλλιτέχνης. Το ίδιο συμβαίνει με τη «Σκήτη του Αγίου Ανδρέα», σε διάφορες παραλλαγές (1926, συλλογή Β. Θεοχαράκη -1932, Εθνική Πινακοθήκη -1932-1935, ιδιωτική συλλογή-μετά το 1935, Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης), στις οποίες σημειώνονται διαδοχικά τάσεις σχηματοποίησης που καταλήγουν σε ένα αραβούργημα με έντονα αντιρεαλιστικά χρώματα, που θυμίζει ακόμα και βυζαντινά σμάλτα, στην παραλλαγή της Εθνικής Πινακοθήκης του 1932-1935 ή στην απλή υποδήλωση των αρχιτεκτονικών όγκων και στην προβολή του «άδειου» του δομημένου χώρου πάνω στη συμπαγή απεικόνιση της φύσης, στην τελευταία εκδοχή.[8]

Κατεβαίνοντας από το Όρος, ο Παπαλουκάς αποφάσισε να εκθέσει στη Θεσσαλονίκη 120 έργα, μέρος της αγιορείτικης εργασίας του. Η έκθεση, που πραγματοποιήθηκε στο καφενείο του Λευκού Πύργου,[9] αποτέλεσε σημαντικό καλλιτεχνικό γεγονός για την πόλη και σχολιάστηκε ευρύτατα στον τοπικό Τύπο. Με την ευκαιρία της έκθεσης, σε συνεντεύξεις που έδωσε, διατύπωσε τις απόψεις του για τη βυζαντινή τέχνη.

«Η βυζαντινή τέχνη είναι μια άρτια τέχνη, που μπορεί να σταθεί αμείωτα κοντά σε κάθε μεγάλη εποχή...

Το Άγιον Όρος, το μεγαλύτερο αυτό βυζαντινό Μουσείο του κόσμου, μου παρέσχε αληθινές αποκαλύψεις απάνου σε χίλιες δυο απορίες μου και τεχνικές εκζητήσεις. Είναι τόσο ενδιαφέρον όσο και άγνωστο...

Εκεί απάνω είδα καθαρά πως η τέχνη σε κάθε μεγάλη της εποχή δεν είναι παρά φόρμα και χρώμα, που έπρεπε να έχουν μια ανταπόκριση με μια μορφή που πάλευε να τη συλλάβει ένας ολόκληρος λαός. Λέγοντας μορφή εννοώ ένα σύνολο αισθητικών νόμων, που, σύμφωνα με αυτό, ένας λαός και μια εποχή αρμονίζουν τις ανάγκες της ζωής...

Η μελέτη του βυζαντινού εκκλησιαστικού διακόσμου, που δεν είναι παρά η λύσις των αισθητικών ζητημάτων που παρουσιάζει η εποχή αυτή της εθνικής μας ζωής, θα μας έδινε την ευκαιρία να ατενίσουμε την ελληνική ιδέα σε ένα μεγαλύτερο βάθος...

Όποιος δεν καταλαβαίνει αισθητικά τον Βυζαντινό, ας μου επιτρέψει να του πω ότι δεν εννοεί ολότελα τον αρχαίο.

Και όταν ένας καλλιτέχνης δεν εννοεί το ελληνικό παρελθόν, πώς θα μπορούσε να δημιουργήσει το ελληνικό μέλλον, που είναι η δουλειά του;»[10]

8. Ευθ. Γεωργιάδου-Κούντουρα, «Σπύρος Παπαλουκάς: Μια άνοιξη στην τέχνη», *Σπύρος Παπαλουκάς*, Συλλογή Ιδρύματος Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β. και Μ. Θεοχαράκη, Αθήνα [2007], σ.23.

9. Αναλυτικά στην έκθεση του Παπαλουκά αναφέρονται οι Ευ. Χεκίμογλου- Ευφρ. Ρούπα, «Η έκθεση του Σπύρου Παπαλουκά στη Θεσσαλονίκη [25 Δεκεμβρίου 1924- 25 Ιανουαρίου 1925], *ό.π.*, σ. 35-46.

10. Τα γραπτά και οι συνεντεύξεις του Παπαλουκά στον τόμο *Θητεία στον Άθω*, ό.π., σ. 47-55.

Μετά την εμπειρία του Όρους, ο Παπαλουκάς πραγματοποίησε ένα σύντομο ταξίδι στον Όσιο Λουκά (1925) και έκανε αντίγραφα των ψηφιδωτών.

Με δοκιμασμένα καλλιτεχνικά εφόδια και σοβαρό προβληματισμό πάνω στην ελληνική τέχνη, ο Παπαλουκάς πήρε μέρος στο διαγωνισμό για την ιστόρηση του Μητροπολιτικού Ναού της Άμφισσας (1926). Μαθητής, ακόμα, στη Δεσφίνα, είχε πάρει τα πρώτα μαθήματα ζωγραφικής από τον συμπατριώτη και γαμπρό του αγιογράφο Νικόλαο Παπακωνσταντίνου και το 1909 είχε φιλοτεχνήσει την εικόνα του Μεγάλου Αρχιερέα για το τέμπλο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου στο χωριό του. Τα σχέδιά του για την εικονογράφηση της Ευαγγελίστριας στην Άμφισσα εγκρίθηκαν παμψηφεί από την κριτική επιτροπή που την αποτελούσαν τέσσερις προσωπικότητες της εποχής, οι αρχιτέκτονες Α. Ορλάνδος, Αρ. Ζάχος, Δ. Πικιώνης και ο ζωγράφος Κ. Παρθένης. Στην έκθεση της επιτροπής αναφερόταν: «Η αξία του Παπαλουκά συνίσταται όχι τόσο εις το ότι ο καλλιτέχνης πειράται να εκφραστεί διά της μορφής της ελληνικής παραδόσεως από απλούς συναισθηματικούς λόγους, αλλά διότι, ως καθίσταται πασιφανές, ο καλλιτέχνης έφτασε κατόπιν μακράς και στοχαστικής εργασίας εκ της φύσεως, εις την ανάγκη μιας εργασίας αφαιρέσεως. Τοιουτοτρόπως κατέστη ικανός να λάβει συνείδησιν πραγματικήν της βυζαντινής τέχνης ως τέχνης. Και διά να εκφρασθώμεν πλέον συγκεκριμένως, η αίσθησίς του της σημασίας της αρχιτεκτονικής των σχημάτων απορρέει από την πραγματικήν γνώσιν των αισθητικών νόμων. Η κριτική

11. Ευθ. Γεωργιάδου-Κούντουρα, *Θρησκευτικά θέματα στη νεοελληνική ζωγραφική, 1900-1940*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 139.

επιτροπή εγκρίνει όχι μόνο παμψηφεί τα σχέδια του Παπαλουκά, αλλ' εκφράζει τον θερμότατον αυτής ενθουσιασμόν δι' αυτά, ελπίζουσα ότι το έργον εκτελούμενον θα αποτελέσει σταθμόν εις την τέχνην του τόπου μας και αναβίωσιν των παραδόσεών μας».[11]

Τα εικονογραφικά πρότυπα των συνθέσεων μαρτυρούν τη γνώση των παραστάσεων των μνημείων του Αγίου Όρους και του Οσίου Λουκά. Ο Παπαλουκάς δεν καινοτόμησε ως προς το εικονογραφικό πρόγραμμα, το προσάρμοσε όμως στην αρχιτεκτονική του μνημείου και πέτυχε ώστε και οι παραστάσεις να προβάλλονται αρμονικά πάνω στις επιφάνειες και η αρχιτεκτονική διάρθρωση του ναού να παραμένει σαφής.

Μέσα στο γενικό πνευματικό κλίμα αυτής της εποχής, ο Παπαλουκάς ένιωσε την υποχρέωση να αναμετρηθεί με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας, και ειδικότερα με τη βυζαντινή παράδοση, την οποία ανέλυσε και επεξεργάστηκε, εντυπωσιασμένος από τις συνθετικές αρχές και τις χρωματικές αναλογίες που την διέπουν. Η βαθιά περισυλλογή και περίσκεψη, οι γνώσεις που ήδη είχε, η προσήλωση στο υλικό μέρος της τέχνης, δεν του επέτρεψαν να παρασυρθεί από συναισθηματισμούς, αλλά ερεύνησε σε βάθος τους θησαυρούς που τον περιέβαλαν και άντλησε από αυτούς ουσιαστικά και διαχρονικά διδάγματα. Εδώ έγκειται και η διάσταση με τον φίλο του Φώτη Κόντογλου. Εκείνος επιχείρησε αναβίωση μορφών άλλων εποχών, ενώ ο Παπαλουκάς πίστευε ότι κάθε έργο τέχνης είναι παιδί της εποχής του, δημιούργημα μιας πολιτιστικής περιόδου που δεν μπορεί να επαναληφθεί πια.

Σε μια κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα, με το αίτημα της «ελληνικότητας» να επιβάλλει μια τοπική εικονογραφία και να προβάλλει αδιάκριτα και επιφανειακά την επιστροφή σε τύπους της παράδοσης, απειλώντας να μετατρέψει σε στερεότυπα και χωρίς περιεχόμενο εικόνες ό,τι αρχικά είχε επιχειρηθεί ως ανανέωση εκφραστικών τρόπων, η πορεία του Παπαλουκά παρουσιάζεται αντίστροφη: δεν ξεκινά από την παράδοση αλλά την αποκαλύπτει όταν είναι ώριμος και την αξιοποιεί χωρίς σκοπιμότητες, φέρνοντας μια άνοιξη στην τέχνη, κατά την έκφραση του φίλου του, Στρατή Δούκα.

Η βαθιά περισυλλογή και περίσκεψη, οι γνώσεις που ήδη είχε, η προσήλωση στο υλικό μέρος της τέχνης, δεν του επέτρεψαν να παρασυρθεί από συναισθηματισμούς, αλλά ερεύνησε σε βάθος τους θησαυρούς που τον περιέβαλαν και άντλησε από αυτούς ουσιαστικά και διαχρονικά διδάγματα. Εδώ έγκειται και η διάσταση με τον φίλο του Φώτη Κόντογλου. Εκείνος επιχείρησε αναβίωση μορφών άλλων εποχών, ενώ ο Παπαλουκάς πίστευε ότι κάθε έργο τέχνης είναι παιδί της εποχής του, δημιούργημα μιας πολιτιστικής περιόδου που δεν μπορεί να επαναληφθεί πια

του **Ηρακλή Παπαϊωάννου**
Επιμελητή
του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Η φωτογραφία του Ansel Adams

Ανάμεσα στην άγρια ερημία και την ουτοπία

Η έκθεση του Ansel Adams που παρουσιάστηκε την άνοιξη στο Μουσείο Μπενάκη είναι μια ακόμη απόδειξη ότι τα πράγματα στη φωτογραφική σκηνή της χώρας έχουν αλλάξει: χάρη στο έργο που επιτελείται εδώ και αρκετά χρόνια από ιδρύματα και μουσεία της χώρας, και βέβαια χάρη στα φεστιβάλ φωτογραφίας της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας, πέραν της ανάπτυξης της εγχώριας φωτογραφικής σκηνής δεν αποτελεί πλέον παράδοξο να φιλοξενούνται στη Θεσσαλονίκη ή την Αθήνα σημαντικές σχετικές δράσεις. Τέτοια είναι τα παραδείγματα στο πρόσφατο παρελθόν εκθέσεων σημαντικών ιστορικών και σύγχρονων δημιουργών όπως οι André Kertesz, Bruce Davidson, Duane Michals, Joel Meyerowitz, Josef Koudelka, Thomas Struth, Rineke Dijkstra, Susan Meiselas, Lynne Cohen ή πιο πρόσφατα η Nan Goldin. Με την έννοια αυτή, η παρουσίαση μιας ανθολογίας έργων του Ansel Adams στην Ελλάδα συνιστά ασφαλώς ευχάριστη έκπληξη, παίρνοντας θέση σε μια ανεπτυγμένη δυναμική που σμικραίνει την απόσταση ανάμεσα στη διεθνή και την εγχώρια σκηνή.

Ο Adams ανήκει στους φωτογράφους που δεν χρήζουν ιδιαίτερων συστάσεων, τουλάχιστον όχι στο κομμάτι του κοινού που είναι εξοικειωμένο με τους μεγάλους δασκάλους της φωτογραφίας του 20ού αιώνα. Γεννημένος στην περιοχή του Σαν Φρανσίσκο στην αυγή του περασμένου αιώνα, υπήρξε παιδί της αμερικανικής Δύσης, στη φύση και το τοπίο της οποίας αργότερα αφοσιώθηκε. Το έργο του σφράγισε ανεξίτηλα την αμερικανική φωτογραφία

από το 1927 περίπου και για εξήντα σχεδόν χρόνια, μέχρι το θάνατό του το 1984. Ο Adams ξεκίνησε την εποχή που στην Αμερική είχε εμφανιστεί το κίνημα *Precisionism*, το οποίο, επηρεασμένο από τον κυβισμό, έδειχνε ενδιαφέρον για τα γεωμετρικά σχήματα, τη δύναμη και την πολυπλοκότητα του θαυμαστού καινούργιου κόσμου της μηχανής. Ο Adams όμως ταίριαζε περισσότερο στο βραχύβιο, αμιγώς φωτογραφικό, *group f/64*, στη συγκρότηση του οποίου στο Σαν Φρανσίσκο συμμετείχε το 1932 μαζί με δημιουργούς της Δυτικής Ακτής, όπως —μεταξύ άλλων— οι Edward Weston, Imogen Cunningham, Willard Van Dyke. Στη δημοσιοποίηση των θέσεών του το γκρουπ υπερασπίστηκε την *καθαρή* φωτογραφία, τη μηχανή μεγάλου φορμά και άλλες αισθητικές και τεχνικές επιλογές που διασφάλιζαν τη μέγιστη δυνατή ευκρίνεια και λεπτομέρεια, μακριά από τον πικτοριαλισμό με την απαλή εστίαση που απηχούσε ιμπρεσιονιστικά ιδιώματα και τις χειροποίητες επεμβάσεις που στόχευαν στην εμφανή υποκειμενικότητα. Αρκετοί φωτογράφοι του *group f/64* είχαν ως κύριο ενδιαφέρον τη μελέτη του φυσικού κόσμου και του ανοικτού χώρου της υπαίθρου. Ανάμεσά τους, παρά την επιβλητική μορφή του Edward Weston, ξεχώρισε ο Ansel Adams, που συνδέθηκε από μικρός με τη φυσική ζωή και επισκεπτόταν την κοιλάδα Yosemite από το 1916, σε ηλικία μόλις δεκατεσσάρων χρονών. Ο Adams έδειξε γρήγορα ταλέντο στο πορτραίτο, στη μελέτη της αρχιτεκτονικής φόρμας, ενώ έκανε επί μακρόν εμπορική δουλειά για περιοδικά και διαφημίσεις. Το αληθινό του πάθος όμως ήταν η συνάντηση της φωτογραφίας με τους μυστικούς κήπους ενός ανέγγιχτου ακόμη τοπίου.

Σύντομα, ο Adams ξεδίπλωσε κι άλλες αρετές, όπως η ανάπτυξη του ζωνικού συστήματος: μιας ευαισθητομετρικής προσέγγισης των ασπρόμαυρων υλικών μέσα από τον συσχετισμό παραμέτρων όπως η εκφώτιση, η εμφάνιση και η εκτύπωση, που επέτρεπε στον φωτογράφο την εκλέπτυνση των εκφραστικών του εργαλείων. Το ζωνικό σύστημα υποστήριξε τεχνικά αυτό που ο Weston είχε αποκαλέσει «προενόραση», την προσπάθεια δηλαδή να συλλάβει ο δημιουργός τη μετάφραση του θέματος σε φωτογραφικό έργο τη στιγμή της λήψης. Ο Adams απέκτησε μάλλον τη βαθύτερη γνώση από κάθε άνθρωπο στην ιστορία του μέσου για τις ιδιότητες και τις δυνατότητες των φωτογραφικών υλικών και του τεχνικού εξοπλισμού. Μοιράστηκε γενναιόδωρα αυτή τη γνώση μέσα από εξαιρετικά βιβλία όπως, μεταξύ άλλων, η σειρά *The Camera*, *The Negative*, *The Print*, που γαλούχησαν μεγάλο αριθμό φωτογράφων, καθώς και μέσα από εκατοντάδες άρθρα. Η αστείρευτη γνώση και δεξιότητά του στην τεχνική και χειρωνακτική πλευρά της φωτογραφίας συνταιριαζόταν όμως με μια πνευματική θεώρηση του κόσμου που περιέχει τον άνθρωπο.

Η έκθεση, την ευθύνη για την άρτια παρουσίαση της οποίας είχε η Αλίκη Τσίργιαλου, περιείχε μια επιλογή περίπου εβδομήντα φωτογραφιών, την εκτύπωση των οποίων επιμελήθηκε ο ίδιος ο φωτογράφος στην τελευταία περίοδο της ζωής του, συνθέτοντας μια ευρεία ανθολογία έργων από την πολύχρονη πορεία του που μπορούσε να δώσει το ακριβές στίγμα των αισθητικών και πνευματικών του κατακτήσεων. Καθόλου παράδοξα, η συντριπτική πλειονότητα των φωτογραφιών της έκθεσης ήταν τοπιογραφίες. Είναι γνωστό άλλωστε ότι, παρά τον πλούτο των ενδιαφερόντων του, το κύριο και ευρύτερα γνωστό έργο του ήταν αφιερωμένο στην ασπρόμαυρη φωτογραφία τοπίου. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη αυτού ακριβώς του έργου έπαιξε η μουσική του παιδεία, καθώς πριν από τη φωτογραφία είχε αφιερωθεί για χρόνια στο πιάνο. Δεν είναι τυχαίο ότι ένας άλλος επιφανής Αμερικανός φωτογράφος τοπίου, ο Paul Caponigro, υπήρξε επίσης πιανίστας ενώ και ο Edward Weston υπήρξε παθιασμένος με τη μουσική. Ο Πυθαγόρας άλλωστε υποστήριξε πρώτος πως ο αφηρημένος κόσμος των αριθμών κυβερνά τόσο τους νόμους του σύμπαντος όσο και τη μουσική. Στο πλαίσιο αυτής της αφανούς συγγένειας, ο Adams συνέκρινε μια φωτογραφία τοπίου με μια μουσική συμφωνία, όπου πέρα από τη βασική μελωδία ανακαλύπτει κανείς έναν πλούτο από λεπτομέρειες, φόρμες,

Ο Adams συνέκρινε μια φωτογραφία τοπίου με μια μουσική συμφωνία, όπου πέρα από τη βασική μελωδία ανακαλύπτει κανείς έναν πλούτο από λεπτομέρειες, φόρμες, τονικές αξίες. Η επιρροή της μουσικής αντανακλάται ανάγλυφα επίσης στη θέση του ότι το φωτογραφικό αρνητικό είναι όπως η παρτιτούρα, ενώ η εκτύπωση συνιστά μια ερμηνεία του θέματος. Κάθε αρνητικό λοιπόν, όπως κάθε μουσικό έργο, επιδέχεται πολλών ερμηνειών

Το όρος McKinley και η λίμνη Wonder
Εθνικό Πάρκο όρους McKinley, Αλάσκα, 1947

τονικές αξίες.[1] Η επιρροή της μουσικής αντανακλάται ανάγλυφα επίσης στη θέση του ότι το φωτογραφικό αρνητικό είναι όπως η παρτιτούρα, ενώ η εκτύπωση συνιστά μια ερμηνεία του θέματος. Κάθε αρνητικό λοιπόν, όπως κάθε μουσικό έργο, επιδέχεται πολλών ερμηνειών. Στο πλαίσιο αυτό, παρότι οι εκτυπώσεις του ήταν μοναδικά χειροτεχνήματα, εμβάθυνε στην εκτύπωση συγκεκριμένων αρνητικών για δεκαετίες, θεωρώντας την τέλεια ερμηνεία ένα διαρκές ζητούμενο. Η μουσικότητα των φωτογραφιών του όμως ανάβλυζε κυρίως μέσα από την ανάπτυξη της σύνθεσης: εκεί που η τυρβώδης φόρμα των σύννεφων και η ορμή των καταρρακτών αντιδιαστέλλονταν στην αιχμηρή ακινησία των βράχων ή τη ρυθμική διάταξη των λυγερών κορμών, αναδεικνύοντας την πρωτεϊκή δύναμη της φύσης. Αφού η φύση γράφει τις δικές της πρωτότυπες μελωδίες, υπονοεί ο Adams, ο φωτογράφος μπορεί να τις ενορχηστρώσει μέσα από τη διαχείριση της φόρμας και του φωτός, των γραμμών και του ρυθμού, της αντίθεσης και των τόνων. Η τονική διαπραγμάτευση ειδικά ήταν ιδιαίτερα σημαντική: ενώ εκδηλωνόταν μέσα από τη σχολαστική διάρθρωση μεσαίων φωτεινών και σκούρων τόνων, περιλάμβανε έστω σε ελάχιστες δόσεις το απόλυτο μαύρο και το καθαρό λευκό, που εμπλούτιζαν το έργο σημαίνοντας συγχρόνως τα απώτατα όρια, αντιληπτικά και ψυχολογικά, της κλίμακας αναπαράστασης. Η επιμονή του να αναδείξει λεπτομέρειες στα μύχια της βαθιάς σκιάς πριν από το μαύρο και στη φωτεινότητα του σχεδόν λευκού, παράλληλα με τον αυστηρό έλεγχο των τόνων, φανέρωνε συμβολικά τη διαρκή ζύμωση ανάμεσα στη γνώση του ορατού κόσμου και την αισθητική ερμηνεία.

Όμοια, διαπιστώνει κανείς ότι το έργο του συμπυκνώνει, κατά μια έννοια, τη φωτογραφία φύσης με την τοπιογραφία. Έτσι, την εστίαση στις ρίζες ενός κορμού διαδέχονται αριστοτεχνικές συνθέσεις ανοιχτών οριζόντων με μεθοδική διαδοχή πλάνων. Η θεαματική αυτή ένωση μικρόκοσμου και μακρόκοσμου δείχνει ότι αρμονία και δυναμισμός, κίνηση και ισορροπία συνυπάρχουν στον φυσικό κόσμο σε κάθε κλίμακα. Παράλληλα, η συχνά επική γλώσσα του υπονοεί τη μικρότητα του ανθρώπου ενώπιον του φυσικού μεγαλείου και μεταφέρει την εμπειρία της *άγριας ερημίας*. Σε άλλες φωτογραφίες δίνεται έμφαση στη γεωμετρία, την πλαστικότητα γραμμών και επιφανειών, προκρίνοντας την αφαίρεση από τη νατουραλιστική περιγραφή. Σπανιότερα ακόμη, η αφαίρεση ρέπει προς τον υπερβατικό φορμαλισμό που καλλιέργησαν διακεκριμένοι μαθητές του Adams όπως ο Minor White και ο Paul Caponigro. Κάπως έτσι, ένα αφρισμένο ρυάκι μπορούσε να υπαινίσσεται ανοιχτά τη νομοτέλεια των ουράνιων δυνάμεων.

Πέρα από κάθε ιστορική ή αισθητική αποτίμηση του έργου του, ο Adams δεν υπήρξε απλά ένας περιηγητής του φυσικού κόσμου: είχε βιωματική σχέση με τη φύση και η φωτογραφία του εικονογραφούσε ελλειπτικά όσο και γλαφυρά τον κόσμο αυτών ακριβώς των βιωμάτων. Το έργο του πρέπει λοιπόν να ιδωθεί όχι ως απόμακρη καλλιτεχνική σπουδή αλλά ως καρπός μιας διαρκούς σωματικής και πνευματικής σχέσης με τη φύση, τους ρυθμούς και τις εποχές της, τα μυστικά της που αποκαλύπτονται σ' αυτόν που είναι εσωτερικά διαθέσιμος. Η ζωή και η τέχνη του λοιπόν υπήρξαν οργανικά δεμένες σε μια ενιαία πορεία. Ακόμη περισσότερο, οι φωτογραφίες του συνδέθηκαν άρρηκτα με το κίνημα διατήρησης της φύσης και την ιστορική περιβαλλοντική οργάνωση των Ηνωμένων Πολιτειών *Sierra Club*, με την οποία συνδέθηκε από μικρή ηλικία. Στα ίχνη διανοούμενων όπως οι Ralph Waldo Emerson και Henry David Thoreau, ύψωσε ανάστημα στην ακόρεστη βουλιμία του βιομηχανικού, οικονομικού συμπλέγματος, συμμετέχοντας σε κάθε λογής πρωτοβουλίες και εκστρατείες για το περιβάλλον, στηρίζοντας πλήθος σχετικών σκοπών με διαλέξεις, επιστολές, δημόσιες παρεμβάσεις. Η στάση του φανερώνει περισσότερο από έναν φυσιολάτρη καλλιτέχνη, έναν ενεργό πολίτη. Η πολυσχιδής δράση του όμως δεν σταματά εδώ: το 1940 βοήθησε να ιδρυθεί το τμήμα φωτογραφίας στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης, το 1946 ίδρυσε στην Καλιφόρνια το πρώτο τμήμα φωτογραφίας σε αμερικανική σχολή Καλών Τεχνών, ενώ λίγο αργότερα υπήρξε συνιδρυτής του θρυλικού περιοδικού *Aperture*. Υπήρξε αδιαμφισβήτητα πληθωρικός ως φωτογράφος, δάσκαλος, συγγραφέας, επιμελητής εκθέσεων και εκδόσεων, υπε-

1. *«Μουσείο είναι ένα ίδρυμα που έχει ως προορισμό να συγκεντρώνει, να κατατάσσει, να συντηρεί και να εκθέτει κάθε αξιόλογο αντικείμενο που σχετίζεται με την ιστορία, την τέχνη, την επιστήμη, την τεχνική κτλ., ιδίως των παλαιοτέρων εποχών»* (Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής).

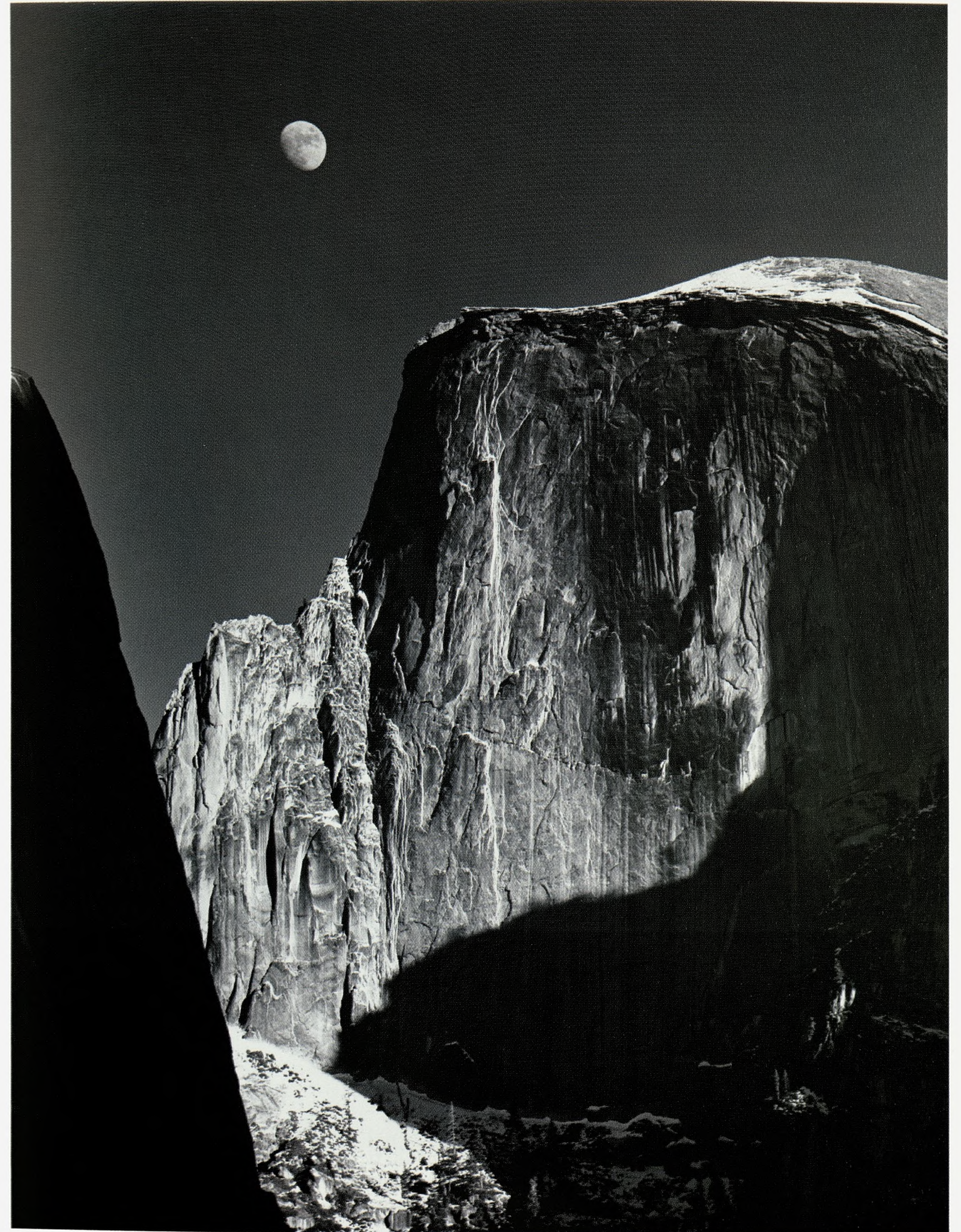
Λεύκες, Βόρειο Νέο Μεξικό, 1958

ρασπιστής της φύσης. Καθώς μάλιστα η τέχνη του δονούσε μια χορδή στο ευρύ κοινό, ο μεγάλος αριθμός εκτυπώσεων, πορτφόλιο, λευκωμάτων που πραγματοποιήθηκε από το έργο του συνέβαλε στη διάχυση της φωτογραφικής τέχνης πέραν των στενών ορίων της καλλιτεχνικής κοινότητας.

Μελετώντας το προσωπικό του ύφος, παρατηρεί κανείς ότι επιχειρεί το συγκερασμό δυο δρόμων διαφορετικών: από τη μια διαβάζει προσεκτικά την αμερικανική φωτογραφία τοπίου της δεκαετίας του 1870 με τις εξερευνητικές αποστολές της Άγριας Δύσης, που σημάδεψε ιστορικά το συλλογικό ασυνείδητο της χώρας μέσα από το έργο πρωτοπόρων όπως ο Timothy O'Sullivan, ο William Henry Jackson, ο Carleton Watkins (που φωτογράφισε επίσης εκτεταμένα την κοιλάδα Yosemite) αλλά και ζωγράφων όπως ο Albert Bierstadt. Οι φωτογραφίες του Watkins και των άλλων δημιουργών εξέφραζαν το όραμα ενός παρθενικού, άγριου κόσμου μακριά από τον διαβρωμένο πολιτισμό της Γηραιάς Ευρώπης, όραμα που υπήρξε ένα από τα διαρκέστερα αμερικανικά ιδανικά: «στην αρχή όλος ο κόσμος ήταν Αμερική» έλεγε ο John Locke, υποδεικνύοντας τον παράδεισο που διέφευγε ακόμη από τη λαίλαπα του ανθρώπινου πολιτισμού. Η αχανής και πλούσια σε πόρους και ομορφιά χώρα μπορούσε έτσι να προβάλλει ως Εδέμ που εκπλήρωνε τις βιβλικές προφητείες και συγχρόνως ως ανοιχτό πεδίο προς κατάκτηση και αλόγιστη εκμετάλλευση, θέτοντας υπό πίεση το τοπίο, η εκφραστική φωτογραφία του οποίου δεν μπορούσε να αναχαιτίσει τον, αναπόφευκτο υποτίθεται, μονόδρομο της προόδου. Από την άλλη, πέρα από την παρακαταθήκη των πρωτοπόρων του 19ου αιώνα, ο Adams αφομοίωσε στο έργο του στοιχεία από τη μοντέρνα όραση μέσα από μια γεωμετρική, αφαιρετική ματιά που επιχειρούσε να ανανεώσει τη φωτογραφική γλώσσα. Με την έννοια αυτή, αντίκρισε κατάματα την εγχώρια παράδοση που απεικόνιζε το τοπίο σε ευρεία κλίμακα, χωρίς να αποποιηθεί τον μοντερνισμό που το αντιμετώπιζε ως μια αφηρημένη γλώσσα γραμμών και χρωμάτων, ενυοώντας τις ρήξεις με το παρελθόν. Το έργο του παρουσιάζει τη διαρκή ρευστότητα του φυσικού κόσμου με την ίδια τάξη που βρίσκει κανείς στο ζωνικό σύστημα. Πίσω όμως από την αυστηρή πειθαρχία της σύνθεσης και των τόνων αναδύεται η ελευθερία που αναζητά εκείνος που αισθάνεται ταπεινός μαθητής στο μεγάλο σχολείο της φύσης.

Παραμένει γεγονός ότι η φωτογραφία του εξελίχθηκε εσωτερικά χωρίς να αναθεωρηθεί ριζικά, χωρίς να τεθεί από τον ίδιο σε αμφισβήτηση στη διάρκεια μισού αιώνα στον οποίο έλαβε χώρα ο δεύτερος παγκόσμιος, εξαπλώθηκε ο φόβος του ψυχρού πολέμου και η ανθρωπότητα έφτασε στο χείλος της καταστροφής περισσότερες από μια φορές. Το ίδιο διάστημα, ο βιομηχανικός πολιτισμός κατέτρωγε τη σάρκα της φύσης ως καύσιμο που διατηρούσε την πολυπόθητη ανάπτυξη εγκαταλείποντας οριστικά το ιδανικό του μικροκτηματία (yeoman) που ζει αρμονικά με τη φύση, την αμερικανική δηλαδή εκδοχή της Αρκαδίας. Η σύγχρονη κριτική καυτηρίασε την παρουσίαση της φύσης στο έργο του ως εξιδανικευμένο, απομονωμένο σύστημα μακριά από τον πολιτισμό και την περιβάλλουσα σύγχρονη συνθήκη, καθώς από τα τοπία του συνέχισε να απουσιάζει εμφατικά ο άνθρωπος και τα πανταχού παρόντα ίχνη του. Ο Adams αρνήθηκε να απεικονίσει ακόμη και τη σταδιακή ολίσθηση της αγαπημένης του κοιλάδας *Yosemite* σε μείζον τουριστικό αξιοθέατο που δεχόταν πλέον μεγάλους αριθμούς επισκεπτών. Το έργο του ήρθε σε αντίθεση με τη γενιά φωτογράφων που επηρέασε η έκθεση *New Topographics* του '70, γενιά που δεν δίστασε να απεικονίσει ένα τοπίο χρησιμοποιημένο, κακοποιημένο από έναν πολιτισμό που εξαπλώνεται ραγδαία, βίαια και απερίσκεπτα. Έτσι, αν ο Adams αγωνιζόταν να υψώσει σύνορα ανάμεσα στην άγρια φύση και τον πολιτισμό, ο συνεπίθετός του Robert Adams μας εξοικείωσε με το τοπίο σε όλο το μήκος του δρόμου που διανύει κανείς για να φτάσει στην Εδέμ, συναντώντας τη συχνά κοινότοπη και αμήχανη συνύπαρξη φύσης και πολιτισμού. Αν ο πρώτος δήλωνε πίστη στο ιδανικό της άσπιλης φύσης και της άσπιλης φωτογραφίας, ο δεύτερος μας δίδαξε ότι η ποιητική διάθεση απέναντι στο τοπίο δεν παραβλέπει αναγκαστικά το κοινωνικό πλαίσιο που το καθορίζει.

Γιατί το έργο του αρνήθηκε την εξέλιξη

Φεγγάρι και το Half Dome
Κοιλάδα Yosemite, Καλιφόρνια, 1960

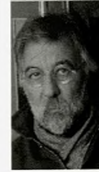
του τοπίου, ανακαλώντας ίσως προς το τέλος έναν ιδιόρρυθμο αναχρονισμό; Την απάντηση δίνει η Nancy Newhall, εξηγώντας πως αναζητούσε τη στιγμή που το εξωτερικό και το εσωτερικό συμβάν ενώνονται, πέρα από παρελθόν και μέλλον, σε ένα συμβάν άχρονο.[2] Το βαθύτερο ίσως μήνυμα του έργου του, πέρα από την αρτιότητα της τέχνης, απαντούσε στη βαθιά ανάγκη να θεμελιωθεί η έννοια του παραδείσου, βιβλικού ή άλλου, στον πραγματικό κόσμο. Για να επιτευχθεί αυτό βέβαια έπρεπε να απαλειφθούν επιδέξια από το κάδρο τα ίχνη της πτώσης του ανθρώπου, η ιστορία δηλαδή και τα κοινωνικά στοιχεία. Οι καλύτερες από τις φωτογραφίες του, όπως υποστηρίζει ο John Szarkowski, μας θυμίζουν πώς ήταν να είναι κανείς μόνος σ' έναν ανέγγιχτο κόσμο.[3] Με την έννοια αυτή, στο έργο του ελλοχεύει τελικά ένα αναπόδραστο οξύμωρο: χρησιμοποιεί ένα μέσο τεχνολογικό για να υμνήσει τις αρετές ενός κόσμου προβιομηχανικού. Όμοια, η πληθωρική δράση του μοιάζει να προϋποθέτει στέρεο πραγματισμό, την ίδια ώρα που η τέχνη του ατένιζε αταλάντευτα την ουτοπία.

Το έργο του Adams γίνεται επίκαιρο σε μια εποχή στην οποία το ζήτημα της βιωσιμότητας του πλανήτη αποκτά ιδιαίτερη κρισιμότητα, καθώς τα εφιαλτικά σενάρια διαδέχονται το ένα το άλλο σε εσχατολογικές προοπτικές. Ενταγμένο στην πλούσια παράδοση της αμερικανικής φωτογραφίας τοπίου και συγχρόνως τελείως διακριτό μέσα σ' αυτήν, γεννά σήμερα ως έργο μια αίσθηση απώλειας, η ευθύνη για την οποία πλανάται βαριά πάνω από τις κοινωνίες που βούλιαξαν τα Αρκαδικά ιδανικά στο λαβύρινθο της λαιμαργίας για μεγαλύτερη και ταχύτερη οικονομική απόδοση. Η Αρκαδία, βέβαια, παρότι γνωρίζουμε την ακριβή θέση της στη γεωγραφία, αρνείται να υπάρξει από την αρχαιότητα ακόμη ως κάτι περισσότερο από ένα φαντασιακό ιδανικό. Ο Adams υπήρξε αφοσιωμένος στο να αναδείξει με την τέχνη του κάτι ακόμη πιο ακραίο, την αναγκαιότητα της άγριας ερημίας για την φυσική και πνευματική ύπαρξη του ανθρώπου. Έτσι αγνόησε, συνειδητά ή ασυνείδητα, ότι ο σύγχρονος πολιτισμός συρρίκνωνε σταδιακά αλλά σταθερά την άγρια αυτή ερημία στο πεδίο μιας ουτοπίας, σε όλα σχεδόν τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη. Η πορεία όλου του θαυμαστού και τραγικού 20ού αιώνα κατέδειξε όμως ότι τελικά ο μόνος τρόπος για την πραγμάτωση μιας ουτοπίας είναι η μεταλαμπάδευση της βαθιάς πίστης που επέδειξαν άνθρωποι όπως ο Adams σε συλλογικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, χρήσιμο είναι το παράδειγμα μιας παλιάς ιστορίας: στις αρχές του '70, ο διάσημος φωτογράφος Henri Cartier-Bresson κατηγόρησε τον Adams ότι ενόσω η ανθρωπότητα φλεγόταν εκείνος φωτογράφιζε βράχους και δέντρα. Η κριτική αυτή ακούγεται λογική όταν διατυπώνεται από κάποιον που υπήρξε αιχμάλωτος πολέμου για τρία χρόνια στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και αντίκρισε την απόλυτη φρίκη με γυμνό μάτι. Παρότι ο Cartier-Bresson ανακάλεσε αργότερα τη δήλωση, θεωρώντας την υπερβολική, η κριτική του επιδέχεται και αντίστροφη ανάγνωση: αν άραγε ανοίγαμε έγκαιρα ένα παράθυρο στην ψυχή μας για το έργο του Adams και τις πνευματικές αξίες που αυτό επιχειρεί να κοινωνήσει, θα υπήρχε ποτέ περίπτωση να ζήσουμε την κόλαση ενός τέτοιου πολέμου και να αναμένουμε σήμερα μια ακόμη χειρότερη;

Η αρχική μορφή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε ως εισήγηση στην ημερίδα για το έργο του Ansel Adams που οργανώθηκε στο Μουσείο Μπενάκη στις 7 Μαρτίου 2010.

Το έργο του Adams γίνεται επίκαιρο σε μια εποχή στην οποία το ζήτημα της βιωσιμότητας του πλανήτη αποκτά ιδιαίτερη κρισιμότητα, καθώς τα εφιαλτικά σενάρια διαδέχονται το ένα το άλλο σε εσχατολογικές προοπτικές

2. Nancy Newhall, *The Eloquent Light*, στο Nancy Newhall, "From Adams to Stieglitz", *Aperture*, 1989, σελ.11.
3. John Szarkowski, Introduction, στο *The Portfolios of Ansel Adams*, Little Brown & Company, 10η έκδοση, 1990, σελ. vii.

του Άρι Γεωργίου

μικρομεσαίων λοίσθια

Βικτωρία Καραθάνου
Ψιλικά [από το 1955]
Δημητρίου Πολιορκητού 31
Σεπτέμβριος 2008

Πόσοι από εμάς δρασκελίζουν πλέον το κατώφλι του εμπορορραφείου για να αγοράσουν ύφασμα και στη συνέχεια πηγαίνουν στον ράφτη για να τους πάρει μέτρα για κουστούμι; Πόσες επίσης ανεβαίνουν τα σκαλάκια του ψιλικατζήδικου της Δημητρίου Πολιορκητού για να ψωνίσουν μασούρι από κλωστές Ντεμισέ μαζί με μέντες "ραντεβού" και το εβδομαδιαίο *Σταυρόλεξο*; Πόσοι είναι έτοιμοι να απαρνηθούν το αγαπημένο τους σουπερμάρκετ για να προμηθευτούν τα απορρυπαντικά τους από την "τρύπα" της στοάς Μοδιάνο; Ή για να πάρουν μυρωδάτο αλεσμένο καφέ από την "πηγή" στα παλιά Λαδάδικα; Ή σχοινί και σπάγκο από λινάρι πίσω απ' τα λαμαρινένια κεπέγκια της άλλης "πηγής" στην Κατούνη; Και πόσοι χρειάζονται τσίγκινο φανάρι για τα κρεμμύδια στο μπαλκόνι από το καπάνι; Ούτε λόγος βέβαια για πίτουρα, σανό και ζωοτροφές στην οδό Βαφοπούλου του Ντεπώ.

Και όμως, μέχρι σήμερα —για πόσο ακόμη είναι το ερώτημα— οι μικροί ή και λίγο μεγαλύτεροι επαγγελματίες είναι αυτοπροσώπως εκεί, παρόντες ψυχή τε και σώματι, ίσως λίγο κουρασμένοι, έτοιμοι πάντως να ανταλλάξουν μαζί μας μια κουβέντα που είναι πιο "ακριβή" από το προϊόν της συναλλαγής, πιο ανθρώπινη από το απρόσωπο και αποβλακωτικό οπτικό και ηχητικό περιβάλλον της υπεραγοράς, πιο κοντά στις πραγματικές μας και όχι πλασματικές ανάγκες αλλά, και με μαθηματική ακρίβεια, κατά πολύ εγγύτερα στο αναπόφευκτο και απαράκαμπτο τέλος. Οι νόμοι της αγοράς είναι αμείλικτοι. Οι νόμοι της κοινωνίας των "αγορών" είναι απάνθρωποι.

Σοφία Νικολαΐδου
Χαρτικά-Απορρυπαντικά [... εδώ και τριάντα χρόνια]
Στοά Μοδιάνο
Ιανουάριος 2010

Φωτεινή Κανελλίδου
Πιτυροπωλείον [από το 1923]
Γ. Βαφοπούλου 25
Ιανουάριος 2010

Παναγιώτης Παπαδόπουλος
Ραφείον [από το 1994]
Στοά Αγίου Μηνά
Νοέμβριος 2009

Βασίλειος Σέρμπος
Υφάσματα πολυτελείας [από το 1936]
Αγίου Μηνά και Ίωνος Δραγούμη 10
Νοέμβριος 2009

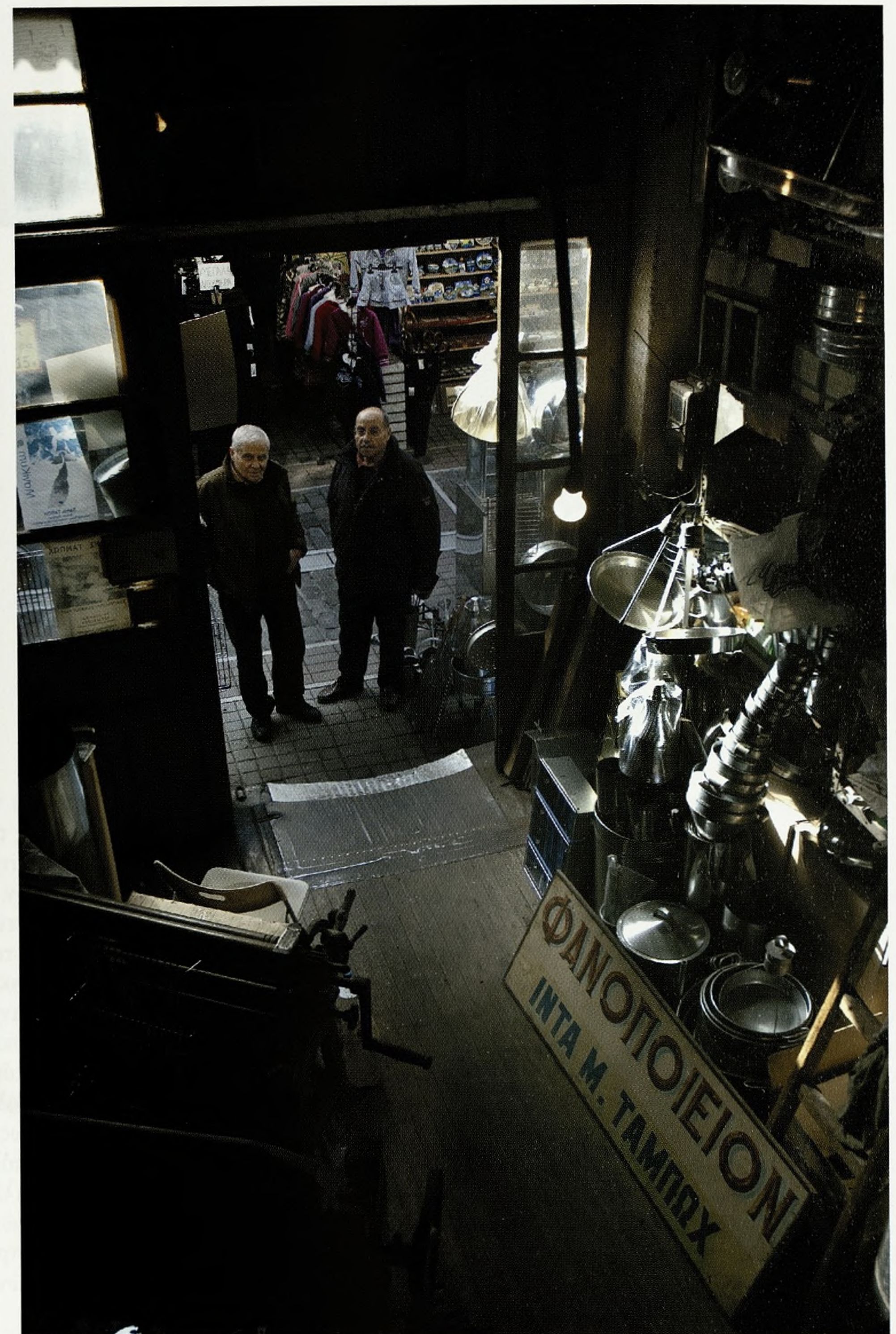
Γιώργος Ρουσσίδης
Σχοινικά [από το 1928]
Κατούνη 30
Νοέμβριος 2009

Σάκης Μουμτζής, Μανόλης Κουριδάκης
Καφεκοπτείον [από το 1920]
Εδέσσης 8
Σεπτέμβριος 2009

Κωνσταντίνος Κανελλίδης
Πιτυροπωλείον [από το 1923]
Γ. Βαφοπούλου 25
Ιανουάριος 2010

Βίκος και **Σάμης Ταμπώχ**
Λευκοσιδηρουργείον [από το 1935 μέχρι το 2010]
Σολωμού 63
Ιανουάριος 2010

του **Γιώργου Β. Ριτζούλη**
Αρχιτέκτονα

Μια γρήγορη ματιά σε εκατό και κάτι χρόνια Θεσσαλονίκης

Από το 1900 προς μια εποχή μειωμένων προσδοκιών

Ι. Η ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΟΙΞΗ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Ο ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΜΕΝΟΣ ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Αν και η Θεσσαλονίκη του 1900 έχει σκιαγραφηθεί εύστοχα σε αρκετά βιβλία, μερικές από τις εικόνες της τότε πόλης, όπως διασώθηκαν στις καρτ-ποστάλ και τις ασπρόμαυρες φωτογραφίες της εποχής, δεν μπορεί να τις αποτυπώσει, έστω και κατά προσέγγιση, καμιά περιγραφή του γραπτού λόγου: Ο Λευκός Πύργος τριγυρισμένος από περιτείχισμα και με τη συντροφιά μικρών πυργίσκων. Η Λεωφόρος Χαμηδιέ με το νεοκατασκευασμένο τότε τραμ να περνά. Η αποβάθρα της πλατείας Ελευθερίας με τα περίτεχνα κιόσκια του τελωνείου. Η Λεωφόρος των Εξοχών, το προάστιο των επαύλεων. Ο παραθαλάσσιος Δημοτικός Κήπος του Μπεχτσινάρ. Τα νεοκλασικά κτίρια της Ελληνικής Συνοικίας γύρω από τη Μητρόπολη. Οι «Κήποι του Πασά», τόπος της Art Nouveau του 1900, σαν ν' αντικρίζει κανείς δίπλα στα Κάστρα και την Άνω Πόλη μια μινιατούρα του Γκαουντιανού Πάρκου Güell της Βαρκελώνης. Και ως όλον, η διάχυτη εντύπωση ότι η Θεσσαλονίκη του 1900, τότε ακόμη μεγαλούπολη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έμοιαζε μάλλον περισσότερο με ευρωπαϊκή πόλη, συγκρινόμενη με τη σημερινή. Υπερβολές νοσταλγικού τύπου θ' απαντήσει κάποιος, και ίσως η απάντηση αυτή να φανερώνει ψυχραιμία, αν όχι δίκιο. Ωστόσο, υπάρχει άραγε άλλη ευρωπαϊκή πόλη που έχει θάψει το μεσαιωνικό της τείχος στα υπόγεια του κτιρίου της Πολεοδομίας, υπάρχει άλλη παράλια πόλη της Μεσογείου με αξιόλογο ιστορικό παρελθόν, που έκλεισε τον "σύντομο" 20ό αιώνα (Hobsbawm) με τη φιλοδοξία να μπαζώσει την προκυμαία της, για να την κάνει parking, συν δυο-τρία τεχνητά νησιά, για να μοιάζει με το Ντουμπάι; Φαντάζεται κανείς την προαναφερθείσα Βαρκελώνη, το Ντουμπρόβνικ ή τη Μασσαλία ν' αναπτύσσει ανάλογους "οραματισμούς";

Αλλά το μεγάλο πρόβλημα δεν είναι οι ακραίες εκδηλώσεις εκτροχιασμού. Το πιο σημαντικό (και πιο καταστροφικό) είναι ότι η Θεσσαλονίκη αλλοιώθηκε άκριτα και καταστράφηκε ως πόλη, με σχετικά αργούς ρυθμούς, αλλά συνεχώς, σταθερά, χωρίς στάση ή παλινδρόμηση, εδώ και περίπου 80 χρόνια. Για το λόγο αυτό, ο έμφυτος συντηρητισμός του δημότη για ό,τι αφορά τον χώρο της καθημερινής του ζωής, το «ένστικτο αυτοσυντήρησης» του κατοίκου, δεν μπορούσε ν' αφυπνισθεί, όπως αφυπνίζεται παντού στον κόσμο με αφορμή αιφνίδια καταστροφικά γεγονότα. Η παλαιά

προκυμαία, σ' όσους γνώριζαν καλά την περιοχή όπου η οδός Αγίας Σοφίας καταλήγει στη θάλασσα, σ' όσους έχουν ζήσει τις δόξες του «Μεντιτερανné» και του παλιού «Αχίλλειου», ή έστω, στα γυμνασιακά τους χρόνια πήγαιναν να ρίξουν μερικές βολές στο παλιό παραλιακό «Σκοπευτήριο», φαίνεται ήδη από καιρό τόσο πολύ αλλοιωμένη και κατεστραμμένη, ώστε ακόμη και το μπάζωμα, όπως προτάθηκε, άν γινόταν, θα έμοιαζε μάλλον με τελική ολοκλήρωση μιας καταστροφής που έχει ήδη προχωρήσει ανεπανόρθωτα. Μπορεί όμως αυτή η πικρή σκέψη να γίνει επιχείρημα υπέρ του μπαζώματος;

Δεν είναι όμως μόνον η ριζική καταστροφή της ιστορικής συνέχειας στο χώρο αυτό που κάνει τη σημερινή Θεσσαλονίκη να διαφέρει πολύ από οποιαδήποτε ευρωπαϊκή πόλη που σέβεται τον εαυτό της και το ιστορικό παρελθόν της. Η μεταπολεμική πόλη παρεξέκλινε από αυτό που θα ονόμαζε κανείς *πολεοδομικό κανόνα της ευρωπαϊκής πόλης*. Σε αντίθεση με τη Θεσσαλονίκη του 1900, η σημερινή δεν έχει αρχή, μέση και τέλος. Δεν νοείται ευρωπαϊκή πόλη χωρίς προσδιορισμένο, εύκολα διαπιστώσιμο με τις αισθήσεις του περιπατητή ιστορικό κέντρο. Αλλά το ιστορικό κέντρο της σημερινής Θεσσαλονίκης εξαφανίστηκε πίσω από μονοκόμματους όγκους οκταώροφων, λαμαρίνες αυτοκινήτων, γιγαντοδιαφημίσεις και πηχτό νέφος. Η Λεωφόρος Χαμηδιέ, όπως ήταν το 1905, θα θύμιζε ακόμη και τώρα κεντρική λεωφόρο σημερινής ευρωπαϊκής πόλης, η σημερινή διάδοχός της, οδός Εθνικής Αμύνης, θυμίζει μάλλον κεντρικό δρόμο του Αμάν ή της Μπογκοτά, και σώζεται μόνον επειδή ευτυχώς αντικρίζεις ψηλά, κάτω από τον ουρανό, την Άνω Πόλη (και κάτω στο βάθος τον Θερμαϊκό, όταν βρίσκεσαι ψηλά, κοντά στο Σιντριβάνι).

Θα έλεγε κανείς ότι οι περιπέτειες της Ιστορίας αποτυπώνονται επάνω στο υλικό της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής: Η μητρόπολη του 1900, με τους χριστιανούς (Έλληνες και λοιπούς Βαλκάνιους ή δυτικοευρωπαίους παροικούντες), μουσουλμάνους και Εβραίους ανάμεικτους πολίτες της, είχε ασφαλώς και πολλή "μιζέρια" η οποία ήταν δύσκολο ν' αποτυπωθεί στις φωτογενείς καρτ-ποστάλ. Ήταν όμως αυθεντικό ευρωπαϊκό-βαλκανικό άστυ της εποχής εκείνης, και συγκεκριμένα, πολυποίκιλος συνδυασμός κεντροευρωπαϊκών κυρίως στοιχείων και ανατολίτικων επιδράσεων που είχαν επισυσσωρευτεί πάνω στο βυζαντινό υπόβαθρο. Το μείγμα το είχε δημιουργήσει μια ιστορική διαδρομή

μακρόσυρτη, αλλά η εξέλιξή του προς μια ευρωπαϊκή πόλη της εποχής εκείνης είχε επιταχυνθεί στο τέλος του 19ου αιώνα, κυρίως χάρη στις νέες τεχνολογικές δυνατότητες των συγκοινωνιών (σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη, κατασκευή νέου λιμανιού και γκρέμισμα του παράλιου τείχους, τραμ στους δρόμους της πόλης), κι αυτά που ήλθαν μαζί τους, τόσο στον υλικό κόσμο όσο και στα μυαλά των ανθρώπων. Το χριστιανικό και εβραϊκό μέρος του πληθυσμού της τουλάχιστον φιλοδοξούσαν τότε να είναι φορείς καθαρότερου εξευρωπαϊσμού, είχαν άλλωστε πολύ υλικά κίνητρα για να παίξουν αυτόν το ρόλο.

Μετά ήρθε η ανατροπή. Στην αρχή, η μεγάλη πυρκαγιά που κατέστρεψε το κέντρο της Θεσσαλονίκης, κυρίως όμως ο τρόπος που αυτό ξαναχτίστηκε: Το βασικό αμάρτημα ήταν η μη τήρηση του Σχεδίου Εμπράρ, παρά μόνον τοπικά και πολύ περιορισμένα (οδός Αριστοτέλους), μιας πρότασης που, αν είχε εφαρμοσθεί ολοκληρωμένα, θα εξασφάλιζε τα βασικά ενός εύσχημου πολεοδομικού μέλλοντος. Δεν είναι τυχαίο ότι μόνον στη ζώνη της οδού Αριστοτέλους, όπου το σχέδιο τηρήθηκε και δεν ήταν δυνατή η αλλοίωσή του μεταγενέστερα, διακρίνονται σήμερα σαφή χαρακτηριστικά ιστορικού κέντρου ευρωπαϊκής μεγαλούπολης. Μετά τις μεγάλες ανταλλαγές πληθυσμών του 1922-1924, άρχισε η γρήγορη εξάπλωση της πόλης προς την περιφέρειά της. Η εποχή των μεγάλων ιστορικών αναστατώσεων έκλεισε οριστικά με την πολεμική δεκαετία 1940-1950. Τα γεγονότα της, η γενοκτονία του εβραϊκού τμήματος του πληθυσμού της και η μεγάλη εσωτερική μετανάστευση-φυγή των πληθυσμών από την ελληνική ύπαιθρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα (και λόγω του εμφυλίου πολέμου), ήταν μάλλον τα πιο καταστροφικά. Στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία του 1950, σχεδόν ταυτόχρονα άρχισαν να επιδρούν με ριζικό τρόπο στον αστικό χώρο, ένα κατ' εξαίρεση νεοελληνικό φαινόμενο (ο τρόπος ανοικοδόμησης με τη μέθοδο της αντιπαροχής) και ένα παγκόσμιο (η κυριαρχία του ιδιωτικού αυτοκινήτου στην πόλη). Έτσι, εισήλθαμε στη γνώριμη εποχή της τυπικής εργολαβικής πολυκατοικίας, των πολύ υψηλών συντελεστών δόμησης και του αστικού αυτοκινητόδρομου.

Η Θεσσαλονίκη του 1900 φαίνεται ενδιαφέρουσα στις καρτ-ποστάλ και φωτογραφίες, οι αρχιτέκτονες της εποχής εκείνης διατηρούν ακόμη και σήμερα καλό όνομα ανάμεσα στους μελετητές και τους κριτικούς τέχνης. Ενώ τα βιβλία των ξένων περιηγητών που περιπλανήθηκαν τότε στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές και λοιπές βαλκανικές πολιτείες διαβάζονται μέχρι και σήμερα με πολύ ενδιαφέρον.

Αντίθετα, το πιο πιθανό είναι ότι καμιά καρτ-ποστάλ, κανένας τουρίστας-"περιηγητής" του σήμερα, και μάλλον κανείς αρχιτέκτονας, δυστυχώς, δεν θα εξασφαλίσει υστεροφημία για το 2100, έχοντας ως εφαλτήριο τη Θεσσαλονίκη της οκταόροφης πολυκατοικίας και του αυτοκινητόδρομου.

Πώς ξεφεύγει κανείς από τη μη-αισθητική του εφήμερου; Μήπως περιπλανώμενος σε προπολεμικά κατάλοιπα; Στα Λαδάδικα, στις στοές του Μοδιάνο, στο Τσινάρι, σε κάποια άδεια κτίρια του λιμανιού; Ή απολαμβάνοντας την αντίδραση του Γερμανού φίλου που παρατηρεί την Παναγία Χαλκέων με φόντο τα εννεαώροφα μπετονένια κτίρια και σχολιάζει με επίθετα που είναι αδύνατο να τυπωθούν σε χαρτί; Ή γελώντας με την τεράστια μουριά που ραγίζει την τσιμεντωμένη έρημο της αυλής ενός προκατασκευασμένου σχολικού κτιρίου; Συνήθως κάτω από το μπετόν δεν υπάρχει η αμμουδιά αλλά κάποιο παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο ή ρωμαϊκά ερείπια που έχουν θαφτεί στα θεμέλια. Μήπως όμως ξεφεύγει κανείς καλύτερα, μένοντας μια ζεστή καλοκαιρινή Κυριακή (ως νοσταλγός άραγε της δεκαετίας του 1960, ή προοιωνίζοντας το όχι και τόσο μακρινό μέλλον;), Summer in the city σε μια Θεσσαλονίκη χωρίς αυτοκίνητα;

Όσοι διαμορφώσαμε την πραγματικότητα της σημερινής πόλης, είτε οι πολιτικοί και υπηρεσιακοί διευθύνοντες, είτε εμείς, οι τεχνικοί εκτελούντες, γνωρίζουμε και οι ίδιοι ότι δεν θα κερδίσουμε τα εγκώμια του αύριο. Άλλωστε, και οι ίδιοι σκεφτόμασταν μεν το σήμερα αλλά μάλλον ελάχιστα μας απασχολούσε η υστεροφημία. Το παιχνίδι σ' αυτό το επίπεδο, του ήδη πραγματοποιημένου, φαίνεται χαμένο: Ούτε καν ένα βιώσιμο, ρεαλιστικό διορθωτικό πλαίσιο βραχυπρόθεσμου ορίζοντα για την πόλη στη φάση της μεγέθυνσης δεν κατορθώσαμε να διαμορφώσουμε, αυτό δείχνουν τα προβλήματα που συσσωρεύονταν άλυτα επί δεκαετίες, πόσο μάλλον ένα σχέδιο που θα μπορούσε να μείνει αναγνωρίσιμο, ως φορέας πολεοδομικών και αισθητικών αξιών μακράς πνοής, μέχρι και το 2100.

II. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΣΕ ΕΠΟΧΗ ΙΣΧΝΩΝ ΑΓΕΛΑΔΩΝ

Το παιχνίδι φαίνεται χαμένο. Όμως, όπως είπε ένα παιδί αυτής της πόλης, που την εγκατέλειψε με φορτηγό, «*αλλάζουν όλα εδώ κάτω μ' ορμή*», μερικές φορές με απρόβλεπτο τρόπο, για το κακό ή το καλό. Συχνά η ανθρώπινη φαντασία ωχριά μπροστά στην πραγματικότητα και μας υπενθυμίζει ότι τίποτε δεν είναι οριστικά κερδισμένο ή χαμένο, πάντοτε πρέπει και δικαιούται κανείς να έχει ελπίδες και φόβους.

Ίσως αποδειχθεί ότι η σημερινή οικονομική κρίση στη χώρα μας, στην Ευρώπη και σε παγκόσμια κλίμακα, δεν είναι μια συνήθης, πρόσκαιρη καθοδική φάση του οικονομικού κύκλου, αλλά σημείο στροφής προς άλλο επίπεδο λειτουργίας του παγκοσμιοποιημένου συστήματος, σε «χαμηλότερες στροφές», ή σημαντικό επεισόδιο στη μετατόπιση μέρους των διαθέσιμων πόρων της Δύσης προς τον ανατολικό ασιατικό κόσμο. Ίσως αποδειχθεί ότι οι καιροί της ανάπτυξης, με το πρόσωπο που τη γνωρίσαμε τα τελευταία 50 χρόνια, έχουν περάσει, ότι το συνεχώς αυξανόμενο κοινωνικό προϊόν ήταν μια αυταπάτη που την ανατροφοδοτούσε μόνον η κρατική και ιδιωτική υπερχρέωση. Μήπως λοιπόν, είναι άκυρο ένα βασικό "πιστεύω" των αναπτυγμένων κοινωνιών, ότι μόνον με αυτού του είδους την "ανάπτυξη", με κατά το δυνατόν ψηλότερους οικονομικούς δείκτες (π.χ. αύξηση ακαθάριστου εθνικού προϊόντος ή κατά κεφαλήν εισοδήματος), μπορεί να εξασφαλισθεί η απασχόληση και η ευημερία; Αν η υπόθεση αυτή αποδειχθεί αληθινή, οι περισσότερες από τις ισχύουσες μέχρι τώρα συνταγές-τυφλοσούρτες της οικονομικής επιστήμης θα είναι άχρηστες στο ορατό μέλλον. Μας αναμένουν σκληροί αγώνες αναδιανομής μιας "πίττας" που δεν θα μεγαλώνει πλέον, και είναι επείγουσα η προσαρμογή σε πλαίσια πολιτικών και τεχνικών αποφάσεων συμβατών με τη λειτουργία της οικονομικής και κοινωνικής "μηχανής" σε χαμηλότερες στροφές και πιό ψυχρές θερμοκρασίες.

Αυτή η υπόθεση συνεπάγεται ένα τέλος και για μερικές αυταπάτες σχετικές με την πόλη και την πολεοδομία: Σε μιά εποχή σχετικής σπάνεως οικονομικών πόρων, δεν είναι απλά προβληματικό (όπως ήταν μέχρι τώρα), αλλά και μη ρεαλιστικό, να αντιμετωπίζονται τα προβλήματα του αστικού και ευρύτερου χώρου με μεγάλες επεμβάσεις και φαραωνικά έργα. Έργα που καταναλώνουν δυσανάλογα υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο, στην περίπτωσή μας *δανεικό*, επιτυγχάνοντας τελικά πολύ αρνητικό βαθμό οικονομικής απόδοσης, αλλά και προκαλώντας βαριές "παράπλευρες απώλειες", όχι άμεσα οικονομικής αλλά κοινωνικής και περιβαλλοντικής φύσης. Η συ-

νεχής κατασκευή οδικών αξόνων μέσα και γύρω από τον αστικό χώρο, είναι χαρακτηριστική περίπτωση σπάταλης *υπερεπένδυσης* σ' έναν τομέα των μεταφορών (ακραία περίπτωση, η πρόσφατη φιλοδοξία για τη λεγόμενη εξωτερική περιφερειακή οδό, με διάτηρηση των λόφων του Σέιχ-Σου, ένα έργο που η οικονομική και χωροταξική του αποδοτικότητα είναι το λιγότερο άκρως αμφισβητήσιμη — να προσθέσουμε όμως και το ναυάγιο της "υποθαλάσσιας", με την εκδοχή που επιλέχθηκε). Εκτός από την προβληματικότητα των λεγόμενων μεγάλων έργων, πρέπει ν' αναφέρει κανείς την κρίση στην αγορά κατοικίας, ως συνέπεια της υπερεπένδυσης και δημιουργίας "φούσκας" στον τομέα αυτό, που ίσως στρέψει προς την καλύτερη αξιοποίηση του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος και την αναβάθμιση τμημάτων του σημερινού υποβαθμισμένου αστικού ιστού, αντί για μεγαλύτερη εξάπλωση της πόλης. Θα πρέπει επίσης να συνυπολογισθεί, στη νέα κατάσταση, το όλο και πιο φανερό οικονομικό ασύμφορο της χρήσης ιδιωτικού αυτοκινήτου για μετακινήσεις *μέσα στον αστικό χώρο,* τουλάχιστον όπως γινόταν μέχρι σήμερα.

Μια πολιτική και τεχνική κατεύθυνση "έξυπνων" επεμβάσεων *χαμηλής έντασης και σχετικά περιορισμένου κόστους* στον αστικό και περιαστικό ιστό είναι το ζητούμενο στη νέα κατάσταση. Αυτό μπορεί να είναι μια αναπάντεχη ευκαιρία για την πόλη της Θεσσαλονίκης, όχι μόνον να μη γίνει η ερχόμενη εποχή σχετικής οικονομικής φειδούς, εποχή της *οριστικής* παρακμής της, αλλά να γίνει αφορμή διορθωτικών κινήσεων και ίσως αποκατάστασης αρκετών κακώς κειμένων. Εδώ θα πρέπει να προστεθεί ότι η γεωγραφική θέση της Θεσσαλονίκης στη νέα αρχιτεκτονική του ευρωπαϊκού χώρου της δίνει, ακόμη και σε εποχές ισχνών αγελάδων, πάρα πολλά πλεονεκτήματα, που αναγνωρίζονται πολύ πέρα από την περιοχή μας, πρέπει όμως και αυτή η ίδια να τ' αναγνωρίσει και αξιοποιήσει.

Η μετάπτωση στη νέα κατάσταση είναι ξαφνική και η "προσγείωση" απότομη. Απαιτείται λοιπόν εξαντλητικός διάλογος, σε πολιτικό και τεχνικό επίπεδο, για την πόλη σε εποχή οικονομικής σπάνεως. Αλλά ιδέες προς εξέταση στη νέα κατάσταση υπάρχουν: Π.χ. για την πολεοδομική, λειτουργική και αισθητική αναβάθμιση κρίσιμων ζωνών στο ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης μέσω της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων (που προϋποθέτει πεζοδρομήσεις, πράσινο και άλλες επεμβάσεις μεσαίας κλίμακας, μεταξύ κτιρίου και "γειτονιάς"). Ή για την αναζωογόνηση του υποβαθμισμένου αστικού ιστού, με ενοποιήσεις ακάλυπτων χώρων του ίδιου οικοδομικού τετραγώνου και παραχώρησή τους σε κοινωνικά ωφέλιμη χρήση, και με κατεδαφίσεις απαξιωμένων ισογείων ζωνών ώστε να προκύψουν λειτουργικές "στοές" διαμπερούς επικοινωνίας μεταξύ οδών και ακάλυπτων. Ακόμη και η μετατόπιση μέρους των αυτοκινήτων που σταθμεύουν στους δρόμους προς το εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων θα ήταν πολύ χρήσιμη επέμβαση. Ή η ιδέα για την περιβαλλοντική και αισθητική βελτίωση ρεμάτων μέσα στον αστικό ιστό, ώστε να γίνουν λειτουργικοί πράσινοι χώροι κοινοτικής χρήσης. Και πολλές άλλες ιδέες *αστικής αναβάθμισης,* που ο χώρος δεν επαρκεί για ν' απαριθμηθούν.

Επίσης, είναι αναγκαίο και πολύ επείγον να συζητηθούν, να μελετηθούν και να ληφθούν, με βάση τη νέα οικονομική κατάσταση και με δεδομένο ότι η κατασκευή του μετρό προχωρεί (όπως προχωρεί), ρεαλιστικές και βιώσιμες αποφάσεις για τον εξορθολογισμό του κυκλοφοριακού της Θεσσαλονίκης και για ένα αξιόπιστο *σύνθετο σύστημα δημόσιων μέσων μεταφοράς της πόλης και του περίγυρού της.* Αυτή όμως η δύσκολη και κρίσιμη συζήτηση θα ήταν πολύ πρόχειρο και βιαστικό ν' αρχίσει εδώ.

της **Νικολέτας Ξούρη**
Βιολονίστριας

Βραδιά μουσικής δωματίου με τους Philharmonia Quartett Berlin και Διονύση Γραμμένο

Μια σπάνια βραδιά με έργα μουσικής δωματίου είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν οι λίγοι συμπολίτες που εμφανίστηκαν στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, στις 12 Μαΐου 2010. Το Philharmonia Quartett Berlin, που απαρτίζεται από τέσσερα μέλη της Φιλαρμονικής Ορχήστρας του Βερολίνου, εκ των οποίων οι τρεις είναι επικεφαλής των εγχόρδων, παρουσίασε τρία εντελώς διαφορετικά έργα. Το Κουαρτέτο αρ. 15 του W.A. Mozart, το Κουαρτέτο αρ. 5 του Dmitri Shostakovich και το Κουιντέτο με κλαρινέτο έργο 115 του Johannes Brahms.

Το κουαρτέτο του Mozart, ένα εκ των έξι που ο συνθέτης αφιέρωσε στον Joseph Haydn, είναι το μοναδικό γραμμένο σε ελάσσονα κλίμακα. Αυτό που αριστοτεχνικά κατάφεραν ν' αναδείξουν με σαφήνεια οι τέσσερις μουσικοί ήταν η υπολανθάνουσα μελαγχολία και η στοχαστική διάθεση του συνθέτη, όπως αυτές διαφαίνονται μέσα στο έργο του.

Συγκεκριμένα, στη δεύτερη κίνηση, μέσω της απόλυτα καθαρής άρθρωσης των φράσεων, της ευαισθησίας και της ιδιαίτερης λεπτότητας στο παίξιμο, αναδείχθηκε ακόμη εντονότερα το στοχαστικό στοιχείο, καθώς οι φράσεις ηχούσαν σαν ερωτήσεις, ένας διάλογος ερωτήσεων μεταξύ των οργάνων, ένας διάλογος ερωτήσεων του συνθέτη με τον εαυτό του.

Το έργο που ακολούθησε, το Κουαρτέτο αριθ. 5 του Shostakovich, εκφράζει την αγωνία του συνθέτη για το μέλλον της ανθρωπότητας και έχει ομοιότητες με τη Συμφωνία αριθ. 10 του ιδίου συνθέτη.

Η πρώτη και η τρίτη κίνηση είναι γεμάτες ένταση, έντονα συναισθήματα, δραματικότητα. Εδώ οι μουσικοί κατάφεραν να τα εκφράσουν με γεμάτο, ζεστό ήχο, χωρίς όμως να πιέζουν τις δοξαριές και χωρίς υπερβολές στις δυναμικές. Αντίθετα, η δεύτερη κίνηση, στα επιδέξια χέρια των τεσσάρων, δημιούργησε την αίσθηση της απόλυτης ομορφιάς και προέβαλε τον λυρισμό και τις μαγικές μελωδικές γραμμές της σύνθεσης. Με τη μεστή και δυναμική ερμηνεία του, το Berlin Quartett κατάφερε να αναδείξει το πολύπλευρο στοιχείο του έργου αλλά και την προσωπικότητα του συνθέτη.

Το πρόγραμμα έκλεισε με ακόμη ένα αριστούργημα, το Κουιντέτο έργο 115 του Brahms. Εδώ συνέπραξε και ο Έλληνας κλαρινετίστας Διονύσης Γραμμένος, που είχε κερδίσει το Α' βραβείο στο διαγωνισμό κλασικής μουσικής της Eurovision για νέους μουσικούς το 2008.

Και αυτό το έργο *κυριαρχείται* από μια «φθινοπωρινή» διάθεση και περιέχει το στοιχείο του στοχασμού. Ιδιαίτερα η δεύτερη κίνηση αποτελεί ένα ονειρεμένο τραγούδι αγάπης, ενώ η τρίτη κίνηση περιλαμβάνει έναν πολύ όμορφο διάλογο ανάμεσα στο βιολί και το κλαρινέτο, που αποδόθηκαν με έναν «διάφανο» ήχο.

Ο Διονύσης Γραμμένος διαθέτει αδιαμφισβήτητα και την τεχνική γνώση, τη δεξιοτεχνία, τη μουσικότητα, την εκφραστικότητα, την ευαισθησία, την ικανότητα ν' αναδεικνύει τις αρετές του οργάνου, καθώς και την ικανότητα να συνεργάζεται με άλλους μουσικούς υψηλού επιπέδου. Είναι ένας ώριμος και πολλά υποσχόμενος καλλιτέχνης. Δίπλα σ' αυτούς τους καταπληκτικούς μουσικούς στάθηκε επάξια.

Το Philharmonia Berlin Quartett είναι η προσωποποίηση της έννοιας της *ομάδας*. Μέσα από τα τρία έργα που ως μοναδικό στοιχείο είχαν τη στοχαστικότητα, και μια ενδοσκοπική τάση, δεν υπήρξε ούτε μια στιγμή που να ξεχώρισε η προσωπικότητα ή το προσωπικό στυλ παιξίματος ενός εκ των τεσσάρων. Το κουαρτέτο το διακρίνει αξιοθαύμαστη ομοιογένεια σε θέματα τεχνικής και ερμηνευτικής προσέγγισης. Τα μέλη του διαθέτουν βαθιά γνώση των έργων, φανερή δεξιοτεχνία, ενδελεχή προετοιμασία. Και στα τρία έργα που παρουσίασαν υπηρέτησαν πιστά το κείμενο, την εποχή και την επιθυμία του κάθε συνθέτη. Με εναλλαγές σε χρώματα και λεπτές αποχρώσεις, με έναν ήχο καλά ελεγχόμενο, καθώς και με καλά ελεγχόμενη ποικιλία vibrato, κατάφεραν να δημιουργήσουν την κατάλληλη ατμόσφαιρα για το κάθε έργο. Επέδειξαν απίστευτη ισορροπία, αξιοζήλευτη συνεργασία, ανέπτυξαν έντονο, ζωντανό, ισότιμο διάλογο, που μαζί με την καθαρή άρθρωση, την τονική ακρίβεια, τις καθαρές φράσεις που αλληλοσυμπληρώνονταν μεταξύ τους, *ανέδειξαν* ξεκάθαρα τη δομή του κάθε έργου.

Τα τέσσερα μέλη αποτελούν μια «ομάδα» που μπορεί να την παρομοιάσει κανείς με «χαμαιλέοντα», καθώς μεταμορφώνονται και προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της μουσικής και τις παρουσιάζουν στο κοινό με απόλυτη πειστικότητα και αμεσότητα.

Η πλαστικότητα στο παίξιμό τους και η ανεπτυγμένη μουσική τους αντίληψη καταφέρνουν να εκφράσουν τα βαθύτερα ανθρώπινα συναισθήματα στην πραγματική τους διάσταση.

Το κουαρτέτο διαθέτει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που καθιστούν ένα σύνολο άψογο, χωρίς να διακατέχεται από διάθεση υπερβολής, επίδειξης ή εντυπωσιασμού.

Κρίμα που δεν τους τίμησαν με την παρουσία τους οι Θεσσαλονικείς, και έτσι έχασαν την ευκαιρία μιας μοναδικής εμπειρίας.

Υ.Γ. Μήπως μια αναπροσαρμογή στις τιμές των εισιτηρίων θα βοηθούσε λίγο το όλο αρνητικό κλίμα που έχει δημιουργηθεί από τα γεγονότα που συμβαίνουν τώρα στην πατρίδα μας αλλά και παγκοσμίως; Δεν είναι κρίμα οι νεότερες γενιές να χάνουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν παραστάσεις που αποτελούν «τροφή» για την ψυχή; Πότε και πώς θα αποφασίσουμε να συμπεριλάβουμε στην «παιδεία» μας την κλασική μουσική;

"ORPHEUS SOLOISTS"

Με αφορμή την ίδρυση ενός νέου ωδείου στη Θεσσαλονίκη, το σύνολο μουσικής δωματίου Orpheus Soloists έδωσε για τα μέλη της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος συναυλία στις 19 Μαΐου 2010, στο αμφιθέατρο του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης.

Το πρόγραμμα της συναυλίας αποτελούνταν από τρία έργα μουσικής δωματίου που εκφράζουν διαφορετικές εποχές και στυλ, και πέντε τραγούδια για σοπράνο και πιάνο. Συγκεκριμένα, τα κομμάτια που ακούστηκαν ήταν: το Κουαρτέτο για όμποε, βιολί, βιόλα και βιολοντσέλο του W. A. Mozart (έργο του 1781), το Κουαρτέτο για βιολί, βιόλα, βιολοντσέλο και πιάνο του Alfred Schnittke (έργο του 1988) και τέλος το έργο (του 1938) με τίτλο «Contrasts» για βιολί, κλαρινέτο και πιάνο του B. Bartok. Ανάμεσα στα «ορχηστρικά» έργα ακούστηκαν Lieder των A. Scarlatti, P. Viardot, G. Faure, J. Massenet και G.L. Menotti.

Τα έργα των A. Schnittke και B. Bartok αποτέλεσαν την "τολμηρή" επιλογή της βραδιάς, καθώς το άκουσμά τους παραπέμπει σε πιο "σύγχρονες" μουσικές εκφράσεις.

Οι μουσικοί αποχαιρέτησαν το κοινό με τη μελωδία του όμποε από το soundtrack της ταινίας *The Mission* σε μουσική του Ennio Morricone, και το πασίγνωστο «Summertime» του George Gerschwin. Έτσι, οι μουσικόφιλοι είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν για μια ακόμη φορά ένα άκρως ενδιαφέρον, ποικίλο και γεμάτο εναλλαγές πρόγραμμα από ένα μουσικό σύνολο που χαρίζει πάντοτε ποιοτικές ερμηνείες.

του **Γιώργου Κορδομενίδη**
εκδότη του περιοδικού
Εντευκτήριο

Μαρία Καραγιάννη

Γεννήθηκε το 1936 στο Σέλι Βεροίας, όμως από το 1941 ζει στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε νομικά στο Α.Π.Θ., όπου έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο ποινικό δίκαιο. Ακόμη, σπούδασε ζωγραφική στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Ρώμης. Εμφανίστηκε στα γράμματα με την ποιητική συλλογή *Η κατάδυση και ο πυθμένας* (1973). Η Νόρα Αναγνωστάκη, από τις πιο οξυδερκείς κριτικές φωνές του καιρού της, έγραψε λίγο αργότερα πως «η Μ.Κ. [...] επέτυχε το δύσκολο έργο: χωρίς να χάσει τη φορά της κατάδυσης στη φρίκη μιας μνήμης φορτωμένης ακρωτηριασμένα αισθήματα, αντί να βρεθεί στον πάτο ενός πηγαδιού, βρέθηκε στον πυθμένα της γενικής καταστροφής ανάμεσα σε όλους χωρίς να χάσει και το φορτίο της. Το πρώτο ποίημα του *Πυθμένα* νομίζεις πως είναι σελίδα από την Αποκάλυψη. Η αίσθηση της ατομικής της φρίκης είναι τόσο γνήσια και η ευαισθησία της τόσο ακονισμένη, που παίρνει μουσικές διαστάσεις συμφωνίας με το κοινό αίσθημα. Σημαντική ποιήτρια από το πρώτο της βιβλίο».

Ακολούθησαν οι συλλογές *Δίδυμο όνειρο* (1979), *Μυστική δίοδος* (1989), *Συνήχηση* (2004) και πολύ πρόσφατα *Ο γυρολόγος της ερήμου. Ποιήματα*. Επιπλέον, εικονογράφησε πέντε βιβλία για παιδιά και σχεδίασε σκηνικά και κοστούμια για το θέατρο.

Τα δομικά υλικά της ποίησής της έχουν επιφάνειες τραχιές και αιχμηρές και συγκροτούν ένα περιβάλλον άξενο και απονεκρωμένο, που αναδίδει την αίσθηση της "νεκρής φύσης". Άλλωστε, η λέξη που σουλατσάρει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στα ποιήματά της είναι *ο θάνατος*, όχι τόσο ως οριστικό βιολογικό φαινόμενο παρά κυρίως ως καθημερινή εκμηδένιση και εξαφάνιση. Να πώς συνοψίζει το ποιητικό σύμπαν της Καραγιάννη ο Θανάσης Τριαρίδης: «Είναι ένας κόσμος με μιαν παράξενη δικαιοσύνη: σίδερα, καρφιά, πουλιά, φωτιές, λουλούδια, τάφοι, φεγγάρια, αίματα, φτερά και ράμφη, κι ακόμη άγγελοι με σουραύλια, ψωμί με δέρμα πέτρινο, κομματιασμένοι ήλιοι που καίνε τη ζωή μας και με εκατό λεπίδια προετοιμάζουν την επιστροφή».

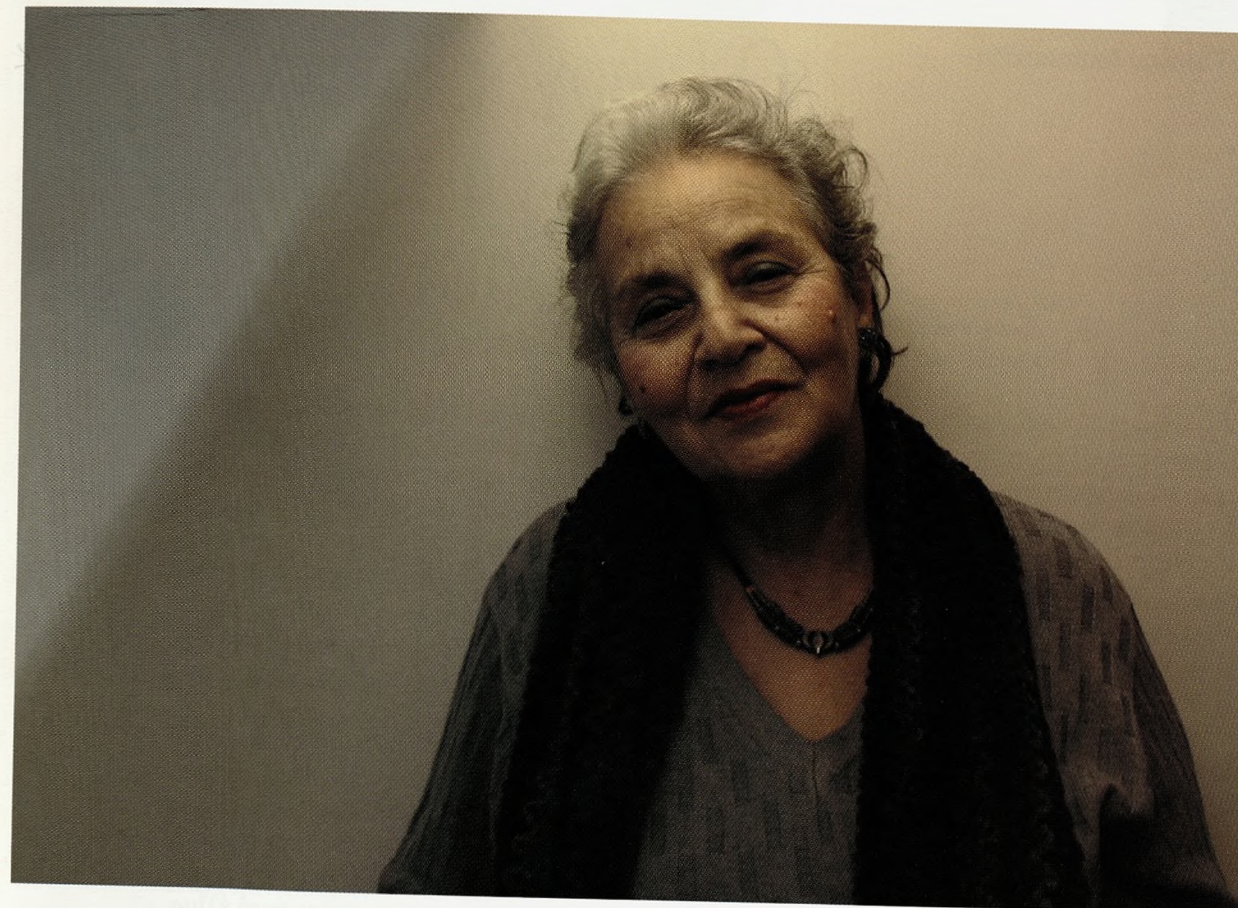
Η ποίησή της μοιάζει σε μεγάλο βαθμό να είναι η έκφραση ενός υποκειμένου ολοκληρωτικά παγιδευμένου, τόσο στο κοινωνικό και το υπαρξιακό όσο και στο ερωτικό πεδίο. Αν και στην περίπτωσή της «βαραίνει περισσότερο η μοναχικότητα και ως ένα βαθμό η υπόγεια διαμαρτυρία», παρατηρεί ο Αράγης· και προσθέτει: «Έτσι τουλάχιστο, ως μορφή διαμαρτυρίας δηλαδή, καταλαβαίνω την άτεγκτη αναφορά της σ' ένα σακατεμένο κόσμο. Σακατεμένο, κομματιασμένο, με τρόπο ιδιαίτερα σκληρό. Εννοείται πως κάθε γέφυρα θετικής σχέσης με αυτό τον κόσμο είναι απόλυτα κομμένη».

Οι στίχοι της δημιουργούν έντονη αίσθηση ενός εγκλεισμού αλλά και μιας εσωτερικής εξορίας χωρίς να χρησιμοποιούν υψηλούς τόνους και πάντως δημιουργώντας «αιχμηρές εικόνες, πολλές φορές, αποκαλυπτικής δύναμης».

Μπορεί αρκετοί από τους αναγνώστες να αγνοούν ακόμη και την ύπαρξη αυτής της σημαντικής ποιητικής φωνής: επειδή η ίδια η (ολιγογράφος) Καραγιάννη, με χαρακτηριστική σεμνότητα, αδιαφορεί για την προβολή του έργου της και είναι συνειδητά απρόθυμη για ανταλλαγές φιλοφρονήσεων· επειδή όσοι έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν στη διάκριση του γνήσιου από το κίβδηλο δεν κάνουν το καθήκον τους· και ακόμη, ίσως επειδή στους δύσκολους καιρούς μας ολοένα και λιγότεροι αισθάνονται την ανάγκη να στραφούν στο καταφύγιο που συνιστά η αυθεντική ποίηση.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

— Νόρα Αναγνωστάκη, «Ποιητικά 1973» στο *Χρονικό 1973*, τώρα στον τόμο *Διαδρομή*, Αθήνα 1995
— Παντελής Μπουκάλας, «"Εγώ λέω Καρυωτάκης"...», εφημ. *Η Πρώτη*, 25.11.1989
— Αντώνης Κομισίδης [= Θανάσης Τριαρίδης], «Τέσσερις σκέψεις κι ένα υστερόγραφο για την ποίηση της Μαρίας Καραγιάννη», περ. *Ποταμόπλοια*, τχ. 2 [1990]
— Μάριος Μαρκίδης, «Το ποίημα, ως μυστική δίοδος», περ. *Εντευκτήριο*, τχ. 11 [1990]
— Γιώργος Αράγης, «Μαρία Καραγιάννη» [παρουσίαση], *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία-Γραμματολογία*. Τόμος Στ΄: Η Δεύτερη Μεταπολεμική Γενιά, Αθήνα 2002· του ίδιου, «Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά των ποιητών της Θεσσαλονίκης (και της ευρύτερης περιοχής)», *Η ποίηση της Θεσσαλονίκης στον 20ό αιώνα. Πρακτικά συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη, 2003
— Θανάσης Τριαρίδης, «Η ποίηση ως αγριεμένη αγάπη», περ. *Εντευκτήριο*, τχ. 64 [2004]
— Αλέξης Ζήρας, «Μαρία Καραγιάννη» (λήμμα), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα, 2007

Μαρία Καραγιάννη
φωτογραφία: Γιάννης Δ. Βανίδης

του Γιώργου Αναστασιάδη

Ο Γιώργος Ιωάννου και η «πρωτεύουσα των προσφύγων»

Ο Γιώργος Ιωάννου, ευαίσθητος περιπατητής και δεινός παρατηρητής, ιχνηλατεί, αφουγκράζεται και αφηγείται, συμπληρώνοντας ψηφίδα ψηφίδα το μωσαϊκό της λαϊκής προσφυγικής Θεσσαλονίκης και των ιστορικών τόπων της.

Κοιτάζει μέσα από τα «παράθυρα», μέσα από τις μισάνοιχτες, αλλά ενίοτε και πίσω από τις ερμητικά κλεισμένες «πόρτες» και τους δικούς του «φεγγίτες». Ζει κυριολεκτικά με τις λέξεις και από τις λέξεις, που ήξερε όσο λίγοι να τις δένει σε «κινηματογραφικά πλάνα» με τις εικόνες, τα αισθήματα, τις αισθήσεις και τις ζωτικές ψευδαισθήσεις.

Αναψηλαφεί την κρυμμένη ψυχή της πόλης μέσα από τις περιπέτειές της στον χρόνο και, καθώς με πάθος, αγωνία αλλά και (αυτο)σαρκασμό προσεγγίζει, καταγράφει και αναδεικνύει τα κάθε λογής ψίχουλα και σπαράγματα της ιστορίας και της καθημερινότητας, συνθέτει έτσι την δική του «ραψωδία», το δικό του τερπνό λογοτεχνικό έργο που έγραψε ήδη και γράφει την «ιστορία» του, κυρίως όμως κέρδισε —και κερδίζει— τις καρδιές χιλιάδων αναγνωστών.

Σ' όλο αυτό το ψηφιδωτό του έργου που μας κληροδότησε ο Γ. Ιωάννου περίοπτη θέση κατέχουν τα κείμενά του για την Θεσσαλονίκη των προσφύγων.*

Αναφορές στην προσφυγική Θεσσαλονίκη υπάρχουν στα έργα του *Για ένα φιλότιμο* (1964), *Η Σαρκοφάγος* (1971), *Η μόνη κληρονομιά* (1974) αλλά και σ' ορισμένες συνεντεύξεις του (που συγκεντρώθηκαν με επιμέλεια του υπογράφοντος στο βιβλίο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής*, 1996): Είναι ενδεικτικό ότι, το 1984, στο ερώτημα γιατί κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη οι πρόσφυγες; ο Γ.Ι. επισημαίνει στην απάντησή του: «Είναι και η ατμόσφαιρα! Γιατί η Θεσσαλονίκη είχε μια μεγάλη σύνδεση κλιματολογική με τους τόπους απ' όπου ήρθαν οι πρόσφυγες. Αλλά και σκηνογραφική. Οι πρόσφυγες βρήκαν εδώ πάρα πολλή από την ατμόσφαιρα της πατρίδας τους, θαρρείς και την μετέφεραν...»

Στο βιβλίο του *Η πρωτεύουσα των προσφύγων* (1981) ο Γ. Ιωάννου θα αναφερθεί διεξοδικά στο προσφυγικό φαινόμενο. Παράλληλα όμως —και σ' αυτό έγκειται ίσως η ιδιαίτερη σημασία του κειμένου— ο Γ. Ι. θα διατυπώσει σκέψεις πολύ ενδιαφέρουσες για το πνευματικό κλίμα της πόλης στα χρόνια του '80.

[Να σημειωθεί ότι στο κείμενο του Γ.Ι. «Η πρωτεύουσα των προσφύγων» που διαβάστηκε τον Μάιο του 1982 στην Εύξεινο Λέσχη, βασίστηκε ομιλία μου στις 3 Μαρτίου 2010, στην εκδήλωση που διοργανώθηκε για να τιμηθεί η μνήμη του Γ. Ιωάννου, από την Εύξεινο Λέσχη της πόλης και τη Μέριμνα Ποντίων Κυριών.]

Με την παράθεση επιλεγμένων αποσπασμάτων από την *Πρωτεύουσα των προσφύγων* επιχειρώ να αναδείξω τόσο τον βιωματικό λόγο της προσφυγικής ψυχής που καταθέτει συμβάλλοντας στην διερεύνηση της προσφυγικής Θεσσαλονίκης όσο και ορισμένες διαπιστώσεις του για την πνευματική δημιουργία στη Θεσσαλονίκη που ενίοτε δίνουν την εντύπωση επίκαιρης «παρέμβασης» του στα σημερινά προβλήματα και αδιέξοδα της πόλης.

*Βλ. αντί πολλών το βιβλίο *Γιώργος Ιωάννου 1927-1985, Λόγος και μνήμη. Αποθησαύρισμα: Γ. Αναστασιάδης*, που κυκλοφόρησε το 2006 από τις εκδόσεις University Studio Press.

Ερειπωμένο προσφυγικό, 1973
Συνοικία Αγίας Φωτεινής
Φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

Στην «προπολεμική προσφυγική γειτονιά εκυοφορείτο η σημερινή Θεσσαλονίκη»

«Φέρνω τώρα στο νου μου μια συγκεκριμένη προπολεμική γειτονιά και θυμούμαι, όσο μπορώ, τους ανθρώπους που περιείχε. Είχε οικογένειες από τη Σμύρνη, από την Πέργαμο, από την Πάνορμο, τη Σηλύβρια, τη Ραιδεστό, την Κεσσάνη, τις Σαράντα Εκκλησίες, την Ανδριανούπολη —την Αντριανού, όπως την έλεγαν τρυφερά—, τη Φιλιππούπολη, τη Βάρνα, το Μοναστήρι, το Κρούσοβο, τη Γευγελή, την Κορυτσά, ακόμα και το Πλοέστι. Όλοι τους όχι μόνο είχαν να διηγηθούν ιστορίες πολλές, δυστυχίας και καταδίωξης, ακόμα και ευτυχίας, αλλά ήταν φορείς πανάρχαιων λαϊκών πολιτισμών και τρόπων ζωής, που καθώς είχαν μείνει σχεδόν χωρίς αντικείμενο και πεδίο δράσης συγκρούονταν μέσα τους, αλλά και με τον πολιτισμό του πλησίον.

Εκεί μέσα, πάντως, εκυοφορείτο η σημερινή Θεσσαλονίκη και η νέα μορφή της, η νοοτροπία της και ο ψυχισμός της. Μέσα σε κείνα τα στριμώγματα γεννήθηκε πανίσχυρο το όνειρο της όσο το δυνατό πιο ξεχωριστής και ανεξάρτητης στέγασης, και μέσα σε κείνη την καταπάτηση και την ισοπέδωση των ατόμων η ζωηρότατη επιθυμία για σπουδές και οικονομική αποκατάσταση.»

Η «κλειδωμένη ελληνική ψυχή» της πόλης

«Η αίσθηση της παλαιότητας και της μεγαλοσύνης, καθώς προέρχεται κυρίως από τον κονιορτό, χαρίζει στους Θεσσαλονικιούς, τους αληθινούς Θεσσαλονικιούς, τους μη μολυσμένους με επιθυμίες ανόδου στην κρατική μηχανή, που το κανάλι της περνάει πάντα μέσα απ' την Αθήνα, χαρίζει μια αίσθηση ματαιότητας και μια μακαριότητα αριστοκρατική. Η ελληνική ψυχή είναι πολύ πιο συσφαιρωμένη εδώ επάνω. Ζωηρή μα και λίγο απαισιόδοξη. Συναισθηματική αλλά όχι επιπόλαιη.

Έχω την υπόνοια, ότι στη Θεσσαλονίκη περπατάς πιο αθέατος στους δρόμους και πιο πυκνός εσωτερικά. Δεν είναι το ίδιο πράγμα ένα περπάτημα στους δρόμους της Αθήνας με ένα περπάτημα στους δρόμους της Θεσσαλονίκης.

Η επίδραση της ατμόσφαιρας πάνω στη μορφή πρώτα, αλλά και την πνευματική κατάσταση των Θεσσαλονικέων, είναι έκδηλη. Οι γνήσιοι Θεσσαλονικείς έχουν μια πιο κλειστή εμφάνιση. Είναι κάπως πιο σφραγισμένοι, πιο κλειδωμένοι για τους άλλους.»

«"Θεσσαλονικείς", προσφυγικής καταγωγής»

«Πριν από μερικές δεκαετίες δεν μπορούσες να ονομάσεις τους περισσότερους κατοίκους της πόλης αυτής "Θεσσαλονικείς", παρά μόνο κατά σύμβαση. Όπως λέμε σήμερα "Αθηναίοι" και εννοούμε απλώς αυτούς που κατοικούν στην Αθήνα, χωρίς να πολυεξετάζουμε. Τότε, παλιά, "Θεσσαλονικείς" ήταν μόνον οι εντόπιοι Έλληνες, αυτοί που κατοικούσαν εδώ από τα αρχαία χρόνια. Αλλά αυτοί σε σχέση με τον όγκο των προσφύγων ήσαν οι λιγότεροι.

Οι πρόσφυγες έχουν αρχίσει να συρρέουν σ' αυτή την ευλογημένη ελληνική πόλη σχεδόν αμέσως μετά την απελευθέρωσή της. Από το 1914 αρχίζουν να έρχονται. Και μέσα σε μια δεκαετία από τότε απαρτίζεται το μέγα και πολυποίκιλο προσφυγικό πλήρωμα και η Θεσσαλονίκη ξεκινάει.

Σήμερα κανείς δεν λέει ότι είναι "πρόσφυγας", αλλά ίσως λέει, εάν ερωτηθεί με επιμονή, ότι είναι "προσφυγικής καταγωγής". Κι αυτό όχι γιατί έχουν ξεχάσει ή δεν ξέρουν τις προγονικές κοιτίδες —όχι, αυτό μένει άσβεστο πάντα και επιδιώξιμο— αλλά γιατί νιώθουν εντόπιοι, πολύ δεμένοι πια μ' αυτόν τον τόπο, ο οποίος από κάθε άποψη έχει περιέλθει στα χέρια τους. Και έχει περιέλθει εξαιτίας της εργατικότητας και της καρτερικότητάς των.

Λοιπόν, σήμερα το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων αυτής της πολιτείας είναι ψυχή τε και σώματι "Θεσσαλονικείς". Προσφυγικής καταγωγής Θεσσαλονικείς. Και αγαπούν αυτή την πόλη όσο και τις πατρίδες των προγόνων τους.»

Οι δημιουργοί της πόλης και η κοινωνία των Θεσσαλονικέων

«Τις τελευταίες δεκαετίες αρκετοί, με αυτό ή εκείνο το πρόσχημα, έχουν φύγει και έχουν μετακομίσει στην Αθήνα. Όμως κανείς Αθηναίος, άνθρωπος των γραμμάτων ή των τεχνών, παρ' όλους τους ύμνους που εκπέμπονται για τη γοητεία της Θεσσαλονίκης και την ευγένεια των κατοίκων της, δεν έχει έρθει να εγκατασταθεί εδώ. Τι συμβαίνει, λοιπόν; μήπως δεν είναι έτσι τα πράγματα; Κάτι πρέπει να συμβαίνει. Σίγουρα, δεν είναι το θέμα της προβολής, που διάφοροι επιπόλαιοι εκτοξεύουν. Πραγματικά, όποιος ζει στην Αθήνα έχει πιο γρήγορη την προβολή για οτιδήποτε κάνει, αλλά η αλήθεια είναι ότι και στη Θεσσαλονίκη, εάν δημιουργήσεις και τυπώσεις κάτι το δυνατό, θα γίνει οπωσδήποτε πασίγνωστο. Με κάποια καθυστέρηση ίσως, αλλά θα γίνει. Για ένα σοβαρό πνευματικό άνθρωπο, αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει επιδίωξη ούτε κατηγόρια εναντίον άλλων. Ούτε και οι ηδονές του βίου μπορούν να αποτελέσουν, στην προκειμένη περίπτωση, λόγο. ...Δόξα τω Θεώ ... και η Θεσσαλονίκη δεν πέφτει σ' αυτά παρακάτω. Τότε τι είναι αυτό που έχει αραιώσει τόσο τις τάξεις των πνευματικών δημιουργών της Θεσσαλονίκης; Έχω κάποια ιδέα και θα την πω, αμφιβάλλω όμως αν καλύπτει όλες τις πλευρές του φαινομένου. Νομίζω ότι η κοινωνία των Θεσσαλονικέων, αυτή που προέκυψε, όπως προέκυψε, δεν είναι, δεν μπορεί να είναι αρκετά ανεκτική απέναντι στους δημιουργικούς ανθρώπους των γραμμάτων και της τέχνης. Ή, εκτός από μη ανεκτική, είναι σε άλλα στρώματά της εντελώς αδιάφορη. Δεν μιλώ για τα δημιουργήματα, μιλώ για τους ανθρώπους, τους δημιουργούς. Και δεν ψέγω κανέναν, προσπαθώ μόνο κάπως να προσδιορίσω. Και να εξηγήσω ίσως, πώς έχει συμβεί αυτό, που ας ελπίσουμε πως στα επόμενα στάδια θα σπάσει. [...] Στη Θεσσαλονίκη κυριαρχεί ανέκαθεν ένα εξαιρετικά αυστηρό διοικητικό κλίμα. Αυτό, πιθανότατα έχει την αρχή του στις δύσκολες περιστάσεις και τις σατανικές περιπλοκές που δημιουργήθηκαν, όταν οι Έλληνες κατόρθωσαν να απελευθερώσουν και αυτή την περιοχή, που εκτός από τους γειτονικούς λαούς, την εποφθαλμιούσε ακόμη και η Αυστροουγγαρία. Τότε δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή και επίβλεψη στις κινήσεις του πληθυσμού, αλλά κατόπιν, όταν αμβλύνθηκαν οι λόγοι και πάλι διατηρήθηκε το καθεστώς της καταπίεσης, γιατί ίσως αυτό βόλευε πια ιδιαίτερα όλους αυτούς που είχαν οικειοποιηθεί τις αρχές, τις εξουσίες και τις μεγάλες έκθετες περιουσίες, ακόμα και στη Θεσσαλονίκη. Το κλίμα αυτό διατηρείται και τώρα στις δημόσιες υπηρεσίες και ας ελπίσουμε ότι με τη διατυμπανιζόμενη αυτοδιοίκηση θα εκπνεύσει.

Στην ατέρμονη διοικητική καταπίεση πρέπει να προσθέσουμε και τις πολιτικές περιπέτειες, τις ένοπλες συγκρούσεις, που μπορεί να μαγειρεύτηκαν στην Αθήνα, αλλά εδώ επάνω διεξήχθησαν, με αποτέλεσμα να ζήσουμε καταστάσεις καταπίεσης, επιτήρησης και κινδύνων, που η Αθήνα, πέρα από ένα Δεκέμβρη, δεν τις έζησε ούτε στον ύπνο της. Η μόνιμη αυτή μιζέρια διαπότισε τον πληθυσμό ως προς τη συμπεριφορά του, τον έκανε περιορισμένο, με ψαλιδισμένα και πολύ κοντινά όνειρα — δουλειά, σπίτι, σπουδές για τα παιδιά και κρυφές πολιτικές πεποιθήσεις. Δηλαδή ίσα ίσα να στεκόμαστε. Ανακατέματα, πρωτοβουλίες, πνευματικές και πολιτικές ανησυχίες, φιλοδοξίες και αποκοτιές, όλα αυτά που αναδεικνύουν και σέρνουν έναν πληθυσμό πραγματικώς μπροστά, ήταν για τους άλλους, τους πλούσιους και τους ισχυρούς.

Εδώ στη Θεσσαλονίκη, όπως και σε κάθε επαρχία, αν έχανες τη δουλειά σου την είχες άσχημα. Δεν ήταν καθόλου εύκολο να βρεις κάτι το παρεμφερές. Και ενώ στην επαρχία έχουν επιτέλους κάποιο κτήμα και μερικά ζώα από τα οποία μπορούν στην ανάγκη να διατραφούν, εδώ στην επονομαζόμενη φτωχομάνα δεν υπήρχε τίποτε.

Τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων κυρίως τη Θεσσαλονίκη και τους προσφυγικούς πληθυσμούς χτύπησαν, εδώ επέφεραν την τέλεια ασφυξία. Σε πετούσαν απ' τη δουλειά και έμενες στήλη άλατος. Κανένας δεν σκεφτόταν να σε βοηθήσει. Στους πληθυσμούς που αγωνίζονται για την επιβίωσή τους η αλληλεγγύη δεν είναι ποτέ ανεπτυγμένη. Αυτό ακριβώς συνέβαινε και συμβαίνει εδώ. Όχι μονάχα αδυναμία βοήθειας, όχι μονάχα έλλειψη θελήσεως για κάποια στέρηση και ξεβόλεμα, προκειμένου να βοηθηθεί κάποιος που υπέστη τη διοικητική καταδρομή, αλλά τσιγκουνιά ακόμα και στα ενθαρρυντικά λόγια, και στα λόγια ακόμα μιζέρια, μήπως πάρεις θάρρος και τους φορτωθείς. Ξέρω, αλίμονο, τί λέω.»

«Εμείς στη Θεσσαλονίκη από άποψη απόστασης από τον τουρκικό ζυγό βρισκόμαστε στο έτος 1900 της Αθήνας. Τόσο απείχε η Αθήνα του 1900. Εβδομήντα χρόνια ελεύθερης ζωής και όχι πάντα. Και όμως στην Αθήνα του 1900 μπορούσε να υπάρξει και ένας Παπαδιαμάντης και ένας Βλαχογιάννης και ένας Βάρναλης, άνθρωποι δηλαδή που δεν ησχολούντο με έργα «παραδεδεγμένης χρησιμότητος». Για σκεφθείτε λιγάκι· εδώ στη μεγαλούπολη της Θεσσαλονίκης τη γεμάτη πιτσαρίες, σπαγγετερίες, καφετερίες και φαστ φουντ, μπορεί να υπάρξουν αυτοί; Αδίσταχτα απαντώ — όχι. Διότι δεν υπάρχουν οι καταστάσεις· ούτε οι κοινωνικές ούτε οι ψυχολογικές. Δεν θεωρείται μέγα πράγμα η δημιουργία. Μέγα πράγμα θεωρείται το νοικοκυριό και το βόλεμα. Τα χτίσαμε και τα τσιμεντάραμε όλα. Δεν έμειναν ανάσες, δεν έμειναν πρασιές, ανάμεσα στα εμπορικά και τα δημοσιοϋπαλληλικά βολέματά μας. Πώς λοιπόν, να μείνουν εδώ πάνω πνευματικοί άνθρωποι; θα πει κανείς· όμως μένουν. Αυτοί το ξέρουν πώς μένουν. Γαντζωμένοι με νύχια και με δόντια.

Βέβαια, η Θεσσαλονίκη, αν τελικώς νεκρωθεί πνευματικά, δεν θα είναι ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία μεγάλη ωραία και εύρωστη οικονομικά πολιτεία, η οποία στερείται πρωτογενούς πνευματικής ζωής. Πλήθος μεγάλες πόλεις της Ευρώπης έτσι περίπου πορεύονται. Είναι οι πόλεις των εμπόρων, των βιομηχάνων, των συντηρητικών αστών και μικροαστών και του περιορισμένων ενδιαφερόντων προλεταριάτου. Είναι οι πόλεις που κάθε καλλιεργημένος και λεπταίσθητος άνθρωπος αποφεύγει και που οι μυθιστοριογράφοι γράφουν ζοφερά μυθιστορήματα γι' αυτές. Όμως δεν νομίζω ότι αξίζει αυτή η μοίρα για την πόλη της Θεσσαλονίκης, με την ιστορία, τη γοητεία και το πλήρωμα του πληθυσμού, που είπαμε».

«Μια νέα πνευματική αίσθηση» για την πόλη

[...] Πρέπει να γίνουν προσπάθειες για την ανανέωση και ίσως —στα πνευματικά ας λέμε πάντοτε «ίσως»— και ίσως αν η κρίση δεν είναι τόσο βαθιά και οι νόμοι της δημιουργίας τόσο αδήριτοι να υπάρξει και πάλι, όπως την εποχή της δεκαετίας του '30 και την εποχή του *Κοχλία*, μια νέα πνευματική αίσθηση.

Εκείνο που μπορούμε να πούμε και να κάνουμε εμείς σήμερα είναι να βοηθήσουμε ώστε η Θεσσαλονίκη να αποκτήσει πλατύτερο πνευματικό κοινό. Σωστά καλλιεργημένο· όχι μονάχα με υψηλά καλλιτεχνικά κριτήρια —τέτοιο ως ένα βαθμό έχει— αλλά κοινό με υψηλά κριτήρια για την ίδια τη ζωή και τους ίδιους τους φορείς —σπουδαίους ή όχι— της πνευματικής δημιουργίας.

Επίλογος

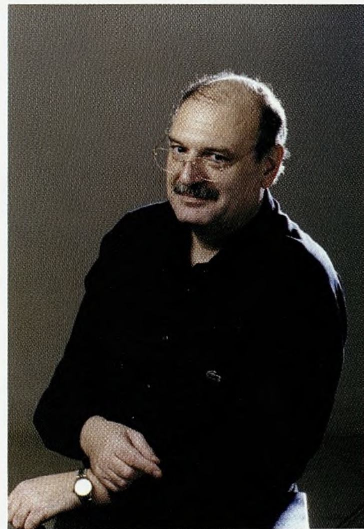
Η Θεσσαλονίκη των προσφύγων διαποτίζει το εγχείρημα του Γ.Ι. να ανιχνεύσει και να αποκαλύψει τα μυστήρια αυτής της πόλης, να εισχωρήσει στα φυλλοκάρδια της, να καταγράψει και να αναδείξει τη συλλογική της μνήμη, να αγγίξει αυτή την "αλυσίδα" που η μια της άκρη χάνεται στις μακρινές γωνίες της Μικρασίας και του Πόντου και η άλλη βρίσκεται στους "τόπους" της Θεσσαλονίκης που δεν λειτουργούν όμως ως "άψυχα ντεκόρ".

Η πόλη των προσωπικών βιωμάτων του αφηγητή κινείται, μιλάει, αφουγκράζεται, βλέπει και κρίνει... Μέσα στις φλέβες της ρέει το δικό μας αίμα:

«... *Η Θεσσαλονίκη*» —γράφει ο Γ.Ι.— *είναι η πολιτεία της προσφυγιάς* [...] *Σκέπασε και προστάτεψε την προσφυγιά. Αυτή τη Θεσσαλονίκη πρέπει τώρα η προσφυγιά να την ανυψώσει και να την προστατεύσει από την μπουλντόζα του χρόνου και των καιρών. Να της δώσει την ταυτότητά της. Κι αυτό θα γίνει όταν ο καθένας μας γίνει η* ***συνείδηση αυτής της πόλης****...».

του **Γιάννη Καρατζόγλου**
Οικονομολόγου

Για να θυμόμαστε τον Αλμπέρτο Ναρ

«Στα καλάθια μπροστά στα ταμία θα βρείτε βιβλία στη μισή τιμή! Επωφεληθείτε από τη νέα καταπληκτική προσφορά μας», διαφήμιζε μια μέρα το μεγάφωνο στο σούπερ-μάρκετ, και ο Αλμπέρτος Ναρ στην αρχή την απώθησε, μετά άλλαξε γνώμη, μετάνιωσε και πλησίασε τα βιβλία, για να καταλήξει σύντομα στη διαπίστωση... «άνθρακες ο θησαυρός». Ολοκληρώνει τα ψώνια του και παίρνει το δρόμο για το σπίτι του «βαθύτατα προβληματισμένος», βυθισμένος στις σκέψεις του. Τα βιβλία ανήκουν μόνο στα ράφια των βιβλιοπωλείων, τον «φυσικό τους χώρο» γυροφέρνει μέσα του και αγαλλίασε «σφόδρα» που τα δικά του βιβλία μονάχα σε τέτοιους χώρους πορεύονται και ευδοκιμούν προς το παρόν».[1] Αυτό το τελευταίο, «προς το παρόν», πόσο μεγάλη αυτογνωσία και προφητική επιφύλαξη κλείνει μέσα του...

Τον Φεβρουάριο του 2010, στην πλατεία Κλαυθμώνος, η καθιερωμένη ετήσια «εκποίηση βιβλίου» του Συνδέσμου Εκδοτών-Βιβλιοπωλών έρχεται να δώσει την απάντηση σε αλλοτινές σκέψεις. Σ' ένα μεγάλο περίπτερο από μουσαμά, χιλιάδες παλιά βιβλία, σωροί ατέλειωτοι, παρατίθενται. Πλήθος κόσμου, νεαροί φοιτητές, μικρά παιδιά, μέχρι και εβδομηντάρηδες συνταξιούχοι μ' ένα καλάθι στο χέρι αναζητούν ανάμεσα στα πάμφθηνα βιβλία, ένα κλικ πριν από την πολτοποίηση, εκείνα που τους έκαναν εντύπωση, που τους άρεσαν, που κάποτε θέλησαν να τα αγοράσουν αλλά δεν τους το επέτρεπε το βαλάντιό τους. Μαζί μ' αυτούς κι εγώ, εραστής του παρελθόντος, που αίφνης έχω φτάσει στον πάγκο των εκδόσεων «Νεφέλη» και διακρίνω σε μια στίβα το βιβλίο του Αλμπέρτου *Σε αναζήτηση ύφους*, έκδοση του 1997. Ψάχνω για την τιμή: 2,5 €. Ένα βιβλίο που το είχα στην πρώτη του έκδοση απ' τα «Τραμάκια» του 1991, όχι όμως και στην έκδοση της «Νεφέλης». Γυρίζω σπίτι και το διαβάζω μονορούφι. Σκέφτομαι ότι σε λίγες μέρες θα συμπληρώνονταν πέντε χρόνια από τότε που ο Αλμπέρτος δεν είναι πια ανάμεσα μας. Ο *Σαλονικάι*, ο πεζογράφος που με νοσταλγία κι εμμονή μίλησε για τη Θεσσαλονίκη και την εβραϊκή της κοινότητα, έφυγε πολύ πρόωρα, στις 2 Μαρτίου του 2005, μόλις στα 58 του χρόνια. Κι αυτή η επέτειος δεν πρέπει να διαλάθει της προσοχής μας. Η μνήμη της πόλης που τόσο αγάπησε, πρέπει να διασώσει το πέρασμά του και να δικαιώσει την αφιλοκερδή παρουσία και συμμετοχή του στα δρώμενα με διεισδυτική ματιά και οξυδερκή παρατηρητικότητα.

Η παρουσία του Αλμπέρτου Ναρ στα γράμματα ξεκινάει πράγματι το 1991 με την έκδοση μιας μικρής συλλογής πεζών με τίτλο *Σε αναζήτηση ύφους* από τα «Τραμάκια», που εκδότης τους τότε ήταν ο επίσης πρόωρα χαμένος Γιώργος Κάτος (1943-2007). Το 1997 η συλλογή σε επανέκδοση από τη *Νεφέλη* αριθμεί συνολικά δεκατρία διηγήματα, καθώς συμπεριλαμβάνει πέντε διηγήματα που στο μεταξύ είχαν δημοσιευτεί σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά. Δύο χρόνια αργότερα, το 1999, μας έδωσε το *Σαλονικάι, δηλαδή Σαλονικιός*, πάλι απ' τη «Νεφέλη», μια συλλογή με δεκαπέντε πεζά. Αυτό είναι όλο κι όλο το δημοσιευμένο έργο του Ναρ ως διηγηματογράφου. Στο πεζογραφικό του έργο όμως οφείλουμε να συμπεριλάβουμε και το πλέον πρόσφατο βιβλίο του *Επιπόλαιος επί πόλεως*, που εκδόθηκε το 2007 από το University Studio Press της Θεσσαλονίκης, δυο χρόνια μετά τον αδόκητο χαμό του, το οποίο περιλαμβάνει άρθρα-χρονογραφήματα, δημοσιευμένα στις εφημερίδες της πόλης *Μακεδονία* και *Θεσσαλονίκη* (1998-2003), που χαρακτηρίζονται στο εξώφυλλο ως «πεζά κείμενα». Η υπόλοιπη βιβλιογραφία του, το βιβλίο *Κειμένη επί ακτής θαλάσσης* (University Studio Press 1997) και *Προφορικές μαρτυρίες Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το ολοκαύτωμα* (Παρατηρητής, 1998), δεν μπορούν θεωρηθούν μέρος της δουλειάς του ως πεζογράφου, αποτελούν ωστόσο μιαν αναμφισβήτητα σημαντική συμβολή για την ιστοριογραφία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

Ο κορμός λοιπόν της αυθεντικής διηγηματογραφίας του Ναρ περιλαμβάνει 25 πεζά, στα οποία ο αναγνώστης συχνά έχει την ευκαιρία να δοκιμάσει δύο ακραία συναισθήματα. Έντονη συγκίνηση και πηγαίο γέλωτα, από το σπάνιο χιούμορ που διαθέτει άφθονο ο συγγραφέας. Ο Ναρ όμως με τη γραφή του δεν επιδιώκει τίποτα από τα δυο: αναβλύζουν από μόνα τους από τις καταστάσεις μέσα στις οποίες ζει, ενεργεί και κινείται ο συγγραφέας. Παιδί εβραϊκής καταγωγής, που έζησε το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα στη Θεσσαλονίκη, δεν πρόφτασε την Madre d' Israel του πρώτου μισού ή το ολοκαύτωμα των Εβραίων της πόλης, παρ' όλα αυτά όμως δεν παύει στα πρώτα χρόνια της ζωής του —που συμπίπτουν με τα μεταπολεμικά— να γαλουχείται στις μνήμες των οικείων του, που φύλαγαν πάνω τους ζωντανά όλα τα σημάδια. Και βέβαια δεν είναι μόνον αυτό, παράλληλα ζει σε μια πόλη που μέσα στις δεκαετίες άλλαζε πρόσωπο καταστρέφοντας την παλιά, γνωστή και αγαπημένη φυσιογνωμία και τα χαρακτηριστικά της, παραδίδοντάς την βορά σε αμφίβολα μοντέλα ανάπτυξης, γεγονός που γεμίζει πίκρα τους νοσταλγούς του παρελθόντος της. Λέει χαρακτηριστικά:

Ο παππούς μου λοιπόν ήταν ψαράς, ο πατέρας μου μαραγκός κι η μάνα μου καπνεργάτισσα. Αυτοί οι τίτλοι μου, αυτές οι περγαμηνές μου και δεν μπορώ να σταθώ πουθενά χωρίς να τις μνημονεύω. Μόνο που δεν είμαι βέβαιος αν τις μνημονεύω σωστά, μια ολόκληρη ζωή, σημειώνοντας τα αποτυπώματά μου πρώτα στην πλάκα με το κοντύλι, ύστερα στο χαρτί, με μολύβι μαύρο και ξυλομπογιές, και πιο ύστερα με ακριβό στυλό διαρκείας, εγώ που τις συνεχίζω, εγώ, τέκνο του 115210 και της 40041, εγώ που προσπαθώ πάντα να αρθρώσω τον όποιο λόγο μου αναζητώντας, μάταια ίσως, το ανάλογο ύφος κι ακόμα και τώρα, που χαράζω αυτές τις γραμμές, δεν ξέρω αλήθεια αν τα κατάφερα κι ούτε ξέρω αν θα τα καταφέρω επιτέλους ποτέ.

Θέλω να πω πως, όντας κατά βάση βιωματικός διηγηματογράφος, δεν χρειάζεται να εφεύρει μύθους για να τους περιλάβει στον διηγηματικό του λόγο: η ίδια η καταγωγή και η ύπαρξή του εμπεριέχουν κάθε στοιχείο που είναι απαραίτητο για μια δραματική μυθοπλασία, που τελικά καθόλου δεν είναι μυθο-πλασία αλλά αποτύπωση και καταγραφή καταστάσεων και γεγονότων, ατομικών, προσωπικών, οικογενειακών, και εντέλει όλου του περιγύρου.

Ωστόσο, αυτή η καταγραφή δεν μένει ποτέ μόνη, παρακολουθεί πάντα και εξελίσσεται μέσα στο χώρο, το περιβάλλον και τα σημαίνοντα της γενέθλιας πόλης:

...Γι' αυτό, κάθε φορά που προσεγγίζω αυτή την πόλη, είτε μέσα από εθνικές οδούς είτε από σταθμούς σιδηροδρόμων και αεροδρόμια, αλλά πιο πολύ από τη μεριά της θάλασσας, γαντζωμένος στην κουπαστή του «Ναυτίλου», της «Ευδοκίας» ή της «Λευκής», νιώθω πως κάποιες σκιές αγαπημένες με υποδέχονται και με παραστέκουν και δε με αποχωρίζονται.

Και τότε κλείνω τα μάτια μου και εκ της τέφρας μου αναγεννώμαι, μέσα από νεφέλες άλλων, ευτυχισμένων καιρών.

Στα πεζά με τίτλο «Η πόλη μου, οι ρίζες μου» και «Οι μυστικές κρυψώνες σου» καταφέρνει μέσα σε λίγες μόνον σελίδες να συνδέσει με αριστοτεχνικό τρόπο τις εβραϊκές συνοικίες προ της πυρκαγιάς του 1917 με τις καμένες συναγωγές, και τη Φεντερασιόν με τις προ του Ολοκαυτώματος μέρες, μιλώντας πάντα σε δεύτερο πρόσωπο, όπως

1. Χρονογράφημα στην εφημερίδα *Θεσσαλονίκη* στις 3.8.2000, με τίτλο «Βιβλία στα καλάθια», που περιλαμβάνεται στη συγκεντρωτική έκδοση των χρονογραφημάτων του *Επιπόλαιος επί πόλεως*, University Studio Press/Εκφραση, 2007.

ο Γιώργος Ιωάννου, για τη γενέθλια πόλη:

Θεσσαλονίκη, σε βλέπω τώρα να διαγράφεσαι αχνά με τις νεφέλες σου τις χαμηλά επικρεμάμενες και τα ηλιοβασιλέματα τα περιφλεγή, τα επικίνδυνα ωραία. Φιλώ το χώμα σου και προχωρώ. Κι ας είσαι τόσο σκληρή για όσους επιμένουν να θυμούνται... Εσύ είσαι πάντα εδώ, πόλη μου. Είσαι δική μου κι είμαι δικός σου... Κι έτσι μαζί σου την κρυμμένη μου συνείδηση ψηφίδα με ψηφίδα ανιχνεύω, την πορεία μου πάνω στην πορεία σου υπογραμμίζω και λέω: «Πάντα να μένω των Εβραίων, των ιερών Εβραίων ο υιός».

Η μνήμη παίζει σημαντικό, αν όχι τον αποκλειστικό ρόλο στην πεζογραφία του Ναρ. Μνημονεύει τις αναμνήσεις του, τη βαρώνη Κλάρα ντε Χιρς που χρηματοδότησε την ίδρυση του ομώνυμου νοσοκομείου στη Θεσσαλονίκη, ξαναβλέπει τη γειτονιά που μεγάλωσε, τα θρυλικά «Λεμονάδικα», την παιδική του ηλικία με τις «σκανταλιές» της, τις ομάδες μπάσκετ και ποδοσφαίρου του «Ηρακλή» (του οποίου υπήρξε φανατικός οπαδός), τις μέρες του στο στρατό, την επιστράτευση του 1974, τα μπαρ και τα παλιά μπουζουξίδικα της πόλης, τον ποιητή Γιώργο Βαφόπουλο. Μνήμη, αντάμα με νοσταλγία για όσα «υπήρξαν»:

Εδώ λοιπόν ήτανε μια φορά κάποιοι άνθρωποι. Εκεί ήταν ένας δρόμος που τον λάτρεψες, γιατί τον γονιμοποίησαν εκείνοι οι άνθρωποι με την παρουσία τους. Εκείνες οι φυσιογνωμίες που δεν τις γνώρισες. Και τις αναβιώνεις τώρα κατά τις επιθυμίες σου, σαν να ασκείσαι σε ταξίμι μακρόσυρτο και παραπονιάρικο. Και τις αναβιώνεις με τις περγαμηνές σου και τους τίτλους τους, που είναι και δικοί σου. Τις αναβιώνεις και επαναλαμβάνεις: Η μάνα σου ήταν καπνεργάτισσα, ο πατέρας σου μαραγκός, οι παππούδες σου ψαράδες.

Κι εσύ φωνή βοώντος, κύμβαλον αλαλάζον.

Μέσα απ' τις σελίδες του ξαναγεννιούνται τόποι, συνοικίες, γειτονιές, εξοχικά και κοσμικά κέντρα, συναγωγές, αναβιώνουν παλιές εφημερίδες, περιοδικά, αγαπημένοι ήρωες από τα παιδικά αναγνώσματα, τραγούδια και στιχάκια, ονόματα παλιόφιλων, μπασκετμπολίστες και ποδοσφαιριστές, αθλητικά σωματεία, αλλά και συνήθειες-θεσμοί της εποχής, τα «ζουρ φιξ» για παράδειγμα, οι συγκεντρώσεις γυναικών στα αστικά σαλόνια. Όλα αυτά ξετυλίγονται στις άγνωστες στους περισσότερους σημερινούς κατοίκους της πόλης συνοικίες Πλάζα, Πούλια, Ρόγος κτλ., όλες εβραϊκές, που χάθηκαν μαζί με τη μεγάλη πυρκαγιά τον Αύγουστο του '17. Και μαζί τους οι παλιές συναγωγές, Αραγκόν, Καστίλια, Μαγιόρκα κ.ά., που δυστυχώς τις ακολούθησαν στην καταστροφή.

Οι τόποι που γυροφέρνει δεν είναι άλλοι από τον Φραγκομαχαλά, το Χαμάμ Παράδεισος, την πλατεία Ελευθερίας, το Βαρδάρι, το Μπεχτσινάρ, την Καμάρα, τα Λεμονάδικα, την Κολόμβου, το Χιρς, την Ιχθυόσκαλα, το Βασιλικό Θέατρο, το Στρατηγείο, την Τσιμισκή. Τα σινεμά του, το «Πάνθεον», το «Αττικόν», το «Ίλιον», το «Σπλέντιτ», τα «Διονύσια», το «Αλκαζάρ», το «Ολύμπιον». Και βέβαια, δεν παραλείπει το άλλο ζωντανό κομμάτι της ζωής και της ζώσας ιστορίας της πόλης. Αναφέρεται με αγάπη σε καφενεία, ταβέρνες, εξοχικά ή κοσμικά κέντρα: το «Καφενείον ο Πετεινός», η «Όασις», οι «Τζιτζιφιές», το «Νησάκι», το «Λουξεμβούργο», το «Στέκι», το «Πικαντίλι», το «Ρουζ», το «Ντελίς» αλλά και τα μπαρ της εποχής, το «Αμέρικαν μπαρ», το «Μοκάμπο», η «Κοπακαμπάνα» και φυσικά το καφενείο της νιότης μας, το «Πτι Παλαί» με τα μπιλιάρδα του.

Οι παιδικοί του φίλοι είναι παρόντες με τα μικρά τους ονόματα, έτσι ζωντανεύουν οι αναμνήσεις: ο Λάκης, ο Τζίμης, ο Βάσος, ο Ανέστης, ο Τασούλης, ο Τέρης και ο Ρούλης Καπούλιας, ο μόνος με ονοματεπώνυμο. Μερικοί απ' αυτούς είναι αναγνωρίσιμοι, η πόλη γαρ μικρή... Άλλοτε αναφέρονται γνωστά ονόματα του παρελθόντος της πόλης, άλλοτε παλιές εφημερίδες, (*Λα Έποκα, Ερμής, Αβάντι*) και άλλοτε μνημεία της, όπως οι Incantadas και η βίλα Chateaux mon Bonheur.

Αθλητικά σωματεία είναι τα γνωστά της εποχής... κυρίως όμως ο «Ηρακλής», το κατά-δικό του, σ' όλη του τη ζωή, που συμπαρασύρει μαζί του μνήμες και αναφορές στο Σπόρτινγκ και τη ΧΑΝΘ, πώς θα μπορούσε άλλωστε να αντισταθεί, αφού εκεί ξεδιπλώθηκε όλη η ζωή του. Από πλευράς όμως αθλητών, παρελαύνουν ονομαστικά όλοι σχεδόν οι καλαθοσφαιριστές της εποχής, όπως και τα αξέχαστα ινδάλματα στο ποδόσφαιρο, Αϊδινίου, Κούδας, Σαράφης, Αλεξιάδης κ.ά.

Σε πάμπολλα σημεία του έργου του αρέσκεται να παραθέτει αποσπάσματα, ή αυτοτελείς στίχους από τραγούδια, ξένα ή ελληνικά, συνήθως ρεμπέτικα, αλλά και στίχους δικούς του τραγουδιών που δεν ευτύχησαν ποτέ να φτάσουν τα σκαλοπάτια της ηχογράφησης. Έτσι, ξαναθυμόμαστε σιγοψιθυρίζοντας το *You must remember this* (Play it again Sam, από το φιλμ *Καζαμπλάνκα*), το *Adios mi Espana querida*. Και από δίπλα τα ρεμπέτικα *«Βρήκα τη γυναίκα που γουστάρω»*, *«Γιατί είμαι εγώ η αλανιάρα»*, *«Δώσ' του, δωσ' του, δωσ' του, δωσ' του»*, *«Φουστανάκι με καρώ»* και *«Μπρος στο ρημαγμένο σπίτι»*. Κάπου εκεί, χωράνε και μερικοί στίχοι από το Άσμα Ασμάτων *«Όμορφη που είσαι αγαπημένη...»*

Κι ακόμα, ξαναφέρνουμε στη μνήμη μας όλα εκείνα τα περιοδικά των παιδικών μας χρόνων μαζί με τους θρυλικούς ήρωες των σελίδων τους: ο Γκαούρ, ο Ταρζάν, ο Υπεράνθρωπος, ο Ποκοπίκο, ο Μικρός Ήρωας με τον Σπίθα και την Κατερίνα, μνήμες «ηρώων» που μας συντρόφευσαν και ουσιαστικά μας μεγάλωσαν στη δεκαετία του '50, τότε που δεν υπήρχαν video games και διαδικτυακές φιγούρες να καταδυναστεύουν τη φαντασία μας, που κάλπαζε με τους ήρωες αυτούς αβίαστα.

Από τον Απρίλιο του 1998, με την ενθάρρυνση του Γιώργου Σκαμπαρδώνη, ο Ναρ κάνει την εμφάνισή του στο χρονογράφημα δημοσιεύοντας στην εφημερίδα *Θεσσαλονίκη*, ενώ από τον Νοέμβριο του 2002 στη *Μακεδονία*. Μερικά από τα χρονογραφήματα αυτά, συνολικά 161, διάλεξε πριν από την εκδημία του προκειμένου κάποτε να εκδοθούνε. Και πράγματι, εκδόθηκαν από τον εκδοτικό οίκο Univerity Studio Press [στη σειρά «Έκφραση»] το 2007, με πρόλογο του Γιώργου Αναστασιάδη και εισαγωγή του γιου του συγγραφέα, Λέοντα Ναρ, με τίτλο *Επιπόλαιος επί πόλεως* και υπότιτλο «Πεζά κείμενα (1998-2003)». Έναν υπότιτλο που υποδηλοί προφανώς την ευθεία παραπομπή και διασύνδεση του ήδη δημοσιευμένου μέρους του έργου του με τα μικρά, καθημερινά, συχνά επετειακά και άλλοτε κάτω από συγκεκριμένη αφορμή ή αιτία, γραμμένα κείμενα του Αλμπέρτου.

Ξεδιπλώνοντας κανείς το σύνολο αυτών των χρονογραφημάτων, διαπιστώνει με έκπληξη ότι στη συντριπτική τους πλειονότητα αποτελούν στην πραγματικότητα αναφορά ή καλύτερα προσκλητήριο μορφών και τόπων αλλοτινών, που πέρασαν και φύγανε· αλλά αυτός ζει συνεχώς μαζί τους, τους ανακαλεί στη μνήμη του με την παραμικρή ευκαιρία, τόσο που συχνά σου δημιουργεί την εντύπωση ότι καταπιάνεται με τα σημερινά μόνο και μόνο για να αναφερθεί στα περασμένα. Μιλάει με βαθιά νοσταλγία για το αγαπημένο του ρεμπέτικο του Τσιτσάνη, του Βαμβακάρη, του Χοντρονάκου, τον «Κόκκορα» της Λιλής και αρκετών άλλων. Αλλά και για τον Μάνο Χατζιδάκι και *την Οδό Ονείρων* του, και ακόμα για τους Μικρασιάτες Βέζο και Αγάπιο. Για ανθρώπους του θεάτρου και του κινηματογράφου, όπως τον Μίνω Βολανάκη, τον Αλέκο Σακελάριο, τη Γεωργία Βασιλειαδου, τον Ορέστη Μακρή. Θυμάται με συγκίνηση τον Θάνο Αστρίτη (δημιουργό του *Μικρού Ήρωα*) αλλά μνημονεύει με σεβασμό και τους Σολωμό, Κάλβο, Καρυωτάκη, Καβάφη, τον Παλαμά, τον Λόρκα, καθώς και τον Γιώργο Ιωάννου, τον κυρ-Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη, τον Κωστή Μοσκώφ ή τον Παύλο Ζάννα. Η όλη αφήγηση μοιάζει μ' ένα πάρτι, σαν κι εκείνο του Λουκιανού Κεληδόνη, κι είναι οι καλεσμένοι του πολλοί. Φυσικά μέσα στα χρονογραφήματα αυτά είναι παρούσα όλη η ανθρωπογεωγραφία της αγαπημένης του πόλης, της Θεσσαλονίκης: η πλατεία Δικαστηρίων, τα Λαδάδικα, τα «μπλόκια», η εντός των τειχών (Intra muros) πόλη, η οδός Πολωνίας, τα παλιά σινεμά που δεν υπάρχουν πια, τα θερινά σινεμά που στόλιζαν την πλατεία Αριστοτέλους και τα καταστήματα όλης της περιοχής. Παρόντες είναι και οι αρχιτέκτονες Αριγκόνι και Ποζέλι, καραγκιοζοπαίχτες, το μπουγατσατζίδικο «Δωδώνη» και το πατσατζίδικο «Λευτέρης», τα μπητς πάρτι της δεκαετίας του '60, η «Χαβάη» και οι Ολύμπιανς, τα ποδοσφαιράκια του «Τάφου», τα καραβάκια της παραλίας και φυσικά ο «Ηρακλής» και το ποδόσφαιρο.

Κι όλα αυτά χωρίς να του ξεφεύγει τίποτα από τα τρέχοντα, από τα «σύγχρονα»: η δοκιμασία των υποψηφίων για τα ΑΕΙ, τα αιώνια τρακτέρ των Μπούτα και Νασίκα, οι λατέρνες της Βασ. Ηρακλείου, αλοίμονο... ιμιτασιόν, το Χρηματιστήριο, η εκατόμβη στην άσφαλτο, οι ηθοποιοί που τους σαγήνευσε η Βουλή, ο ΟΑΣΘ, οι γιγαντοαφίσσες, η AGB, ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ George Bush, οι καλοκαιρινές διακοπές, οι μαϊζονέτες της Χαλκιδικής, η επαπειλούμενη «αναβάθμιση» των μύλων Αλλατίνη σε ξενοδοχείο Sheraton, πάντοτε με το πηγαίο χιούμορ που τον χαρακτήριζε, συχνά πολύ πικρό για τα τεκταινόμενα, όπως για παράδειγμα στο χρονογράφημα «Χρόνια μου πολλά», όπου στην επισήμανση ότι το ζώδιό του είναι Καρκίνος, απαντάει «*ενοχλήθηκα λιγάκι για την έστω και έμμεση σύνδεση των γενεθλίων μου με την επάρατο. Ίσως γι' αυτό δεν πολυσυμπάθησα το ζώδιό μου, παρά τις τόσες θρυλούμενες αρετές του*». Δυστυχώς, φαίνεται ότι το ζώδιο «καθόρισε» τη συνέχεια κι έτσι δεν πρόλαβε να βγει στη σύνταξη, όπου θα 'ταν «*μια μέρα σαν τις άλλες*», που θα σηκώνονταν αργά, θα πήγαινε μια βολτίτσα στην παραλία και θα παρατηρούσε «*τα παιδάκια και τις χαριτόβρυτες συνοδούς τους*». Η μοίρα το θέλησε αλλιώς.

Να τον θυμόμαστε τον Αλμπέρτο Ναρ, να τον διαβάζουμε και να τον τιμούμε. Μπορεί να μην πρόλαβε να προεκτείνει πολύ σε όγκο και θεματολογία τα κείμενα του Γιώργου Ιωάννου και του Τόλη Καζαντζή, αλλά η μικρή έστω (σε όγκο) συνεισφορά του στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης πραγματικά το αξίζει.

της **Εύης Καρκίτη**
Δημοσιογράφου

Πέντε σκέψεις για μια έκθεση

Η Διεθνής Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης αποτελεί σήμερα ένα από τα σπουδαιότερα πολιτιστικά γεγονότα της πόλης που κατάφερε να κερδίσει τη προσοχή ενός κοινού που υπερβαίνει τον σκληρό πυρήνα των βιβλιόφιλων. Με δεδομένη όμως τη δύσκολη οικονομική κατάσταση της χώρας, κανείς προς το παρόν δεν ξέρει αν και με ποιους όρους θα διοργανωθεί μια ακόμη έκθεση βιβλίου του χρόνου.

Η συγκυρία δεν θα μπορούσε να είναι χειρότερη. Το δυσμενές οικονομικό κλίμα μέσα στο οποίο αναγκάστηκε το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου να διοργανώσει την 7η Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, όχι μόνο απειλούσε να κόψει μια και καλή το ενδιαφέρον για βιβλιοενημέρωση αλλά να τινάξει στον αέρα και την ίδια την πραγματοποίησή της. Μάλιστα, η ανακοίνωση προσφυγής στον περίφημο πια μηχανισμό στήριξης της οικονομίας, την στιγμή που οι εκδότες με τους νέους τίτλους τους πήραν τη θέση τους στα λιτά, κομψά stand στα περίπτερα 13 και 15 της Hellexpo, μπορούσε να εξελιχθεί σε «σωστή καταστροφή» όπως χαρακτηριστικά είπε ο νέος πρόεδρος του ΕΚΕΒΙ, συγγραφέας Τάκης Θεοδωρόπουλος. Τελικά η έκθεση έγινε, ο αριθμός των επισκεπτών ήταν αντίστοιχος με τον περσινό, οι εκδότες είχαν την ευκαιρία να κάνουν συμφωνίες και να ανταλλάξουν απόψεις και οι ξένοι προσκεκλημένοι να φτάσουν στην πόλη παρά την παρουσία της ισλανδικής ηφαιστειακής τέφρας που έφερε τα πάνω-κάτω στις εναέριες συγκοινωνίες. Η μείωση του προϋπολογισμού της Έκθεσης κατά 30%, που άφησε αόριστα μια εντύπωση «συμμαζέματος», δεν επηρέασε την ουσία της και κάποιες από τις βασικές της επιδιώξεις, αν και κόστισε σε αφίξεις συγγραφέων-σταρ, από αυτούς που το κοινό διψάει να γνωρίσει από κοντά. Αντί των πολλών υψηλών αφίξεων από το εξωτερικό, το κενό κάλυψε η παρουσία πολλών Ελλήνων συγγραφέων, από το βαρύ πυροβολικό της πρόσφατης βιβλιοπαραγωγής, που έφεραν κόσμο στα περίπτερα και στις αίθουσες εκδηλώσεων.

Στην 7η διοργάνωση της ΔΕΒΘ οι νέοι δεν έπληξαν. Είχαν την ευκαιρία να πάρουν μέρος σε συζητήσεις, φόρουμ και να γνωρίσουν αγαπημένους τους συγγραφείς.

Στόχος της ΔΕΒΘ ήταν πάντα η διοργάνωση μιας εκδήλωσης «αντάξιας της προσπάθειας που γίνεται από τους Έλληνες εκδότες», όπως τόνισε ο πρόεδρος του ΕΚΕΒΙ, η προώθηση του ελληνικού βιβλίου στο εξωτερικό και φυσικά η προώθηση της ανάγνωσης. Παρά το γεγονός ότι η έκθεση επιδέχεται βελτιώσεων, δεν μπορεί κανείς να της αρνηθεί ότι έχει να επιδείξει κάποιες σημαντικές επιτυχίες. Ανάμεσα σ' αυτές θα πρέπει να συμπεριλάβουμε το γεγονός πως κατάφερε να αναδειχτεί σε ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης, να κερδίσει ένα κοινό πέρα από τον σκληρό πυρήνα των βιβλιόφιλων και να τραβήξει την προσοχή των νέων. Ειδικά φέτος, με την έμφαση που δόθηκε στο νεανικό βιβλίο και τη δημιουργία της Εφηβικής Γωνιάς, νέοι και νέες από σχολεία της Θεσσαλονίκης και των γύρω περιοχών είχαν την ευκαιρία να πάρουν μέρος σε συζητήσεις και φόρουμ, να γνωρίσουν από κοντά συγγραφείς και να καταθέσουν τις δικές τους απόψεις για το μέλλον του βιβλίου και την περιπέτεια της ανάγνωσης. Η επιλογή της Κίνας ως τιμώμενης χώρας υπήρξε μια ενδιαφέρουσα αλλά και ριψοκίνδυνη επιλογή. Από τις 22 έως τις 25 Απριλίου πάντως, το κοινό είχε να επιλέξει ανάμεσα σε βιβλιοπαρουσιάσεις, αφιερώματα, σεμινάρια, εργαστήρια, ανοιχτές συζητήσεις· μπορούσε να μαγειρέψει, να ταξιδέψει νοερά στην ανερχόμενη υπερδύναμη του πλανήτη και να αναστοχαστεί πάνω σε μια παράξενη και δύσκολη σχέση όπως αυτή του σύγχρονου ανθρώπου με τους αρχαίους πολιτισμούς.

Η τιμώμενη χώρα

Η Κίνα και η λογοτεχνία που παράγεται σήμερα εκεί ήταν μια terra incognita για τους Έλληνες βιβλιόφιλους. Το ότι φέτος ήταν η τιμώμενη χώρα έδινε μια σπάνια ευκαιρία όχι μόνο στο ελληνικό κοινό αλλά και στους συγγραφείς και τους εκδότες να έχουν μεταξύ τους μια πολύτιμη επικοινωνία. «Δυστυχώς όμως η ευκαιρία έμεινε ανεκμετάλλευτη» ισχυρίζεται ο συγγραφέας Δημήτρης Σωτάκης, από τους λίγους συγγραφείς στην Ελλάδα που γνωρίζουν την κινεζική γλώσσα και ο οποίος ήταν καλεσμένος να μιλήσει σε ένα κοινό «που δυστυχώς αποτελούνταν σε ποσοστό 95% από Κινέζους». Η εντύπωση πως η πολυπληθής κινεζική αντιπροσωπεία ενδιαφέρθηκε μόνο για τη προώθηση των δικών της βιβλίων δημιουργήθηκε πριν λήξουν οι εργασίες

Ο πρόεδρος του ΕΚΕΒΙ, Τάκης Θεοδωρόπουλος, μιλά σε εφήβους που επισκέφτηκαν με τα σχολεία τους την έκθεση.

της έκθεσης, ενώ κατά τη διάρκειά της έγινε φανερό πως πολλοί από τους επισκέπτες έριχναν μόνο βιαστικές ματιές χωρίς να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο ώστε να ανακαλύψουν τι έχει να τους προσφέρει η μακρινή χώρα. Κι όμως, οι εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στον κατάλευκο, ειδικά διαμορφωμένο, χώρο υπό το βλέμμα του Κομφούκιου, δεν στερούνταν ουσίας, ούτε εκπλήξεων. Πότε ξανά σ' αυτήν την πόλη θα έχουμε την ευκαιρία να ακούσουμε αναγνώσεις έργων στα κινέζικα και να έχουμε ταυτόχρονη μετάφραση; Η σπανιότητα τέτοιων γεγονότων ήταν εκείνη που τα έκανε και πολύτιμα.

Η αρχαιότητα και εμείς
Χωρίς να έχει γίνει η δημοφιλέστερη γωνιά της φετινής διοργάνωσης για τους απαιτητικούς επισκέπτες, η έκθεση «Η αρχαιότητα και εμείς» πρόσφερε στο κοινό μια μοναδική δυνατότητα περιήγησης στη μεγαλύτερη δυνατή γκάμα της ελληνικής εκδοτικής παραγωγής γύρω από τους αρχαίους πολιτισμούς» τόνισε ο κ. Θεοδωρόπουλος. Περισσότερα από 800 βιβλία, ανάμεσά τους λογοτεχνικά έργα, δοκίμια, λευκώματα, παρουσιάστηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέψουν στον επισκέπτη να ρίξει μια μάτια πάνω στην αρχαιότητα αλλά και στην εξέλιξη κάποιων πολιτισμών μέσα στο χρόνο.

Καινοτομίες — Gourmet και εφηβική γωνιά
Το δημοφιλές βιβλίο για τη μαγειρική και τη γαστρονομία βρήκε φέτος στην έκθεση τη θέση που του αξίζει, καθώς και στην Ελλάδα υπάρχουν πλέον πολύ ενδιαφέροντες τίτλοι γύρω από το θέμα που, εκτός από μια θέση στα ράφια της κουζίνας μας, έχουν ενδεχομένως λόγο ύπαρξης και στις βιβλιοθήκες μας. Η gourmet γωνιά υπήρξε ένα από τα πιο ζωντανά τμήματα της έκθεσης, γεμάτο εκπλήξεις, όπου οι παρουσιάσεις συνοδεύτηκαν από επιτόπια μαγειρέματα στην ειδικά διαμορφωμένη κουζίνα που στήθηκε για τις ανάγκες της φετινής διοργάνωσης. Η εφηβική γωνιά, προσανατολισμένη στο δύσκολο νεανικό κοινό, αντανακλούσε σε μεγάλο βαθμό και τις αναζητήσεις του ΕΚΕΒΙ να πλησιάσει τους νέους. Είτε σε ιδιωτικές είτε σε οργανωμένες επισκέψεις με το σχολείο, οι νέοι φέτος δεν έπληξαν, καθώς είχαν τη δυνατότητα να λάβουν μέρος σε φόρουμ και συζητήσεις και να γνωρίσουν από κοντά αξιόλογους συγγραφείς.

Το πρόσωπο που ξεχώρισε
Χωρίς αμφιβολία, η περίπτωση της άγνωστης στην Ελλάδα Ελένης Σικελιανός —δισέγγονης του Άγγελου Σικελιανού—, καταξιωμένης ποιήτριας στις ΗΠΑ, όπου και ζει, γοήτευσε το κοινό με τη ζεστή, ανεπιτήδευτη παρουσία της. Η προβολή του έργου της είχε ουσία αλλά και χιούμορ και συγκίνηση, κάνοντας σαφές πως σε τέτοιου τύπου εκδηλώσεις δεν έχουν θέση οι τυπικότητες.

Το μέλλον της Έκθεσης
Με δεδομένη τη δύσκολη οικονομική κατάσταση της χώρας, κανείς δεν μπορεί να πει σήμερα με σιγουριά αν του χρόνου θα διοργανωθεί και πάλι η ΔΕΒΘ. «Ήταν ένας άθλος το ότι καταφέραμε να στήσουμε και τη φετινή» δήλωσε ο πρόεδρος του ΕΚΕΒΙ, ο οποίος στην εναρκτήρια ομιλία του έθεσε τα νέα δεδομένα. Αποσαφηνίζοντάς τα, στην επικοινωνία που είχαμε μαζί του, ξεκαθάρισε «πως ήρθε πια καιρός η έκθεση να περάσει στα χέρια των φυσικών ιδιοκτητών της που είναι οι εκδότες, πλάι στους οποίους θα σταθεί το ΕΚΕΒΙ με την εμπειρία του. Αυτό το μοντέλο διοργάνωσης εξάλλου ισχύει για τις εκθέσεις βιβλίου σε ολόκληρο τον κόσμο». Το να κερδηθεί αυτό το στοίχημα θα είναι προς όφελος και της πόλης και του πολιτισμού.

της **Μαρίας Κυριακίδου**
Ιστορικού

Γυναίκες μετανάστριες στη Θεσσαλονίκη
Μια διεπιστημονική προσέγγιση
Βασικές αρχές / μεθοδολογικά ζητήματα

έρευνα

Η καταγραφή της εμπειρίας των γυναικών μέσα στα σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα με στόχο την ερμηνεία ζητημάτων ταυτοτήτων και της ιδιότητας του πολίτη αποτελεί μια πρόκληση στις μέρες μας στην Ελλάδα, η οποία εξελίσσεται γρήγορα σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Μια διεπιστημονική ομάδα τεσσάρων ερευνητριών από το Αμερικανικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης (Serap Kayatekin, Μαρία Κυριακίδου, Άννα Μαρία Κώνστα, Αίγλη Μπρούσκου) ανέλαβε το 2007 την προκαταρκτική διεπιστημονική έρευνα που παρουσιάζεται συνοπτικά εδώ. Η έρευνα έχει στόχο να ερευνήσει την επίδραση της μετανάστευσης πάνω στις ζωές των ίδιων των γυναικών και πάνω στις αντιλήψεις τους για την Ελλάδα, την πατρίδα και τις ταυτότητες. Επιδιώκει επίσης να φωτίσει τις εμπειρίες των μεταναστριών ως 'αμφιλεγόμενους τόπους' και να εξετάσει τις αντιλήψεις που σχετίζονται με τους μηχανισμούς κατανόησης τέτοιων αμφιλογιών (π.χ. τα ζητήματα σχετικά με το πώς οι μετανάστριες εκφράζουν μορφές ένταξης και αποκλεισμού και πώς οριοθετούν τις διακρίσεις ανάμεσα στους άλλους και τους εαυτούς τους).

Επιπρόσθετα, είναι προφανές πως η γυναικεία μετανάστευση επηρεάζει τις μορφές της οικογένειας και τις συμπεριφορές σχετικά με την παραμονή σε έναν τόπο. Μέσα σε αυτά τα συμφραζόμενα, ευρύτερες αναζητήσεις, όπως οι δημόσιες πολιτικές για τις μετανάστριες και τις οικογένειές τους, εξετάζονται μαζί με τους τρόπους με τους οποίους οι μετανάστριες κατασκευάζουν και αντιλαμβάνονται δημόσιες και ιδιωτικές σφαίρες δραστηριότητας. Μια επιμέρους κατεύθυνση ανάλυσης συνδέεται με τους τρόπους μέσω των οποίων τα ΜΜΕ εκμεταλλεύονται/διαχειρίζονται τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της μετανάστευσης, αναζητώντας απάντηση στο ερώτημα αν άνδρες και γυναίκες αντιμετωπίζονται διαφορετικά ως προς αυτήν τη διάσταση.

Η μελέτη αυτής της περίπτωσης παρουσιάζει μεθοδολογικά ζητήματα που ανακύπτουν στο πρώιμο αυτό στάδιο της έρευνας. Η γνώση που αυτή συνεπάγεται προκύπτει κυρίως από πρωτογενές υλικό συνεντεύξεων των ίδιων των μεταναστριών που ζουν στη βόρεια Ελλάδα, προερχόμενες κυρίως από την ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Το μεθοδολογικό της εργαλείο είναι η λεγόμενη «μερικώς δομημένη συνέντευξη», με ανοικτού τύπου ερωτήματα και με τη δυνατότητα να προχωρήσουμε πέρα από τα θέματα που αρχικά θέτει το ερωτηματολόγιο. Κατόπιν, επιζητούμε να επανέλθουμε με πιο αναλυτικές αναζητήσεις και εστιασμένες μικρές ομάδες (focus groups) στην εξέταση ζητημάτων που κάποιες από τις μετανάστριες επιζητούν να θέσουν σε περαιτέρω συζήτηση. Τα μεθοδολογικά εργαλεία της προφορικής ιστορίας μάς οδηγούν στην κατανόηση των σχεδίων και των κινήτρων των μεταναστριών, υπερβαίνοντας το πλαίσιο μιας καθαρά ποσοτικής ανάλυσης. Η παρούσα μέθοδος επιζητά να αποδώσει μια αναπαράσταση της κατάστασης αρκετά πιο ενημερωμένη και πιο άμεση από αυτές που μπορούν να προσφέρουν οι επίσημες στατιστικές.

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήσαμε αναφέρεται στα ζητήματα της προσέλευσης σε μια ξένη χώρα, στις διαδικασίες εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας και στην προσπάθεια πιστοποίησης των προσόντων και των εμπειριών τους. Οι μετανάστριες αναφέρονται στην απόφασή τους να μεταναστεύσουν, στα δίκτυα, τα ταξίδια, την εργασία και τις μεταβολές σε αυτήν αλλά και στην κοινωνική θέση της γυναίκας, την επαφή με νομικούς και άλλους θεσμούς στη χώρα υποδοχής τους, καθώς και στις προοπτικές τους για το μέλλον. Στο μεταξύ, επιδιώκουμε να εξετάσουμε και να αμφισβητήσουμε, αν χρειαστεί, την ορολογία που σχετίζεται με την ιδιότητα του πολίτη (ενσωμάτωση, ένταξη, εξομοίωση, ιθαγένεια). Για το θέμα αυτό είναι πολύ χρήσιμες οι μαρτυρίες των μεταναστριών δεύτερης γενιάς και το προφίλ της νεανικής κουλτούρας, καθώς μπορεί να αποκαλύψει μια ποικιλία στρατηγικών για την παραμονή μακράς διάρκειας και τα δικαιώματα του πολίτη.

Το Δίκτυο Γυναικών Μεταναστριών Βόρειας Ελλάδας

Στο ξεκίνημα της έρευνας προσεγγίσαμε καταρχάς το Δίκτυο Γυναικών Μεταναστριών Βόρειας Ελλάδας, μια οργάνωση με έδρα τη Θεσσαλονίκη και περίπου 70 μέλη, ενώ ήρθαμε σε επαφή και με μέλη άλλων συλλόγων μεταναστών ή μειονοτήτων όπως η Αρμενική Νεολαία Θεσσαλονίκης. Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται σε πρώτη φάση το Δίκτυο, στόχος του οποίου είναι να βοηθήσει τις μετανάστριες στον αγώνα τους για τα ανθρώπινα δικαιώματά τους ως γυναικών-κατοίκων μιας ευρωπαϊκής χώρας και στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν μια ζωή με αξιοπρέπεια και ασφάλεια, ενδυναμώνοντας τα αισθήματα της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, του αυτοσεβασμού και του αλληλοσεβασμού στην κοινότητα των μεταναστριών.[1]

1. Από το επίσημό τους ενημερωτικό φυλλάδιο.

Το Δίκτυο είχε ήδη ανεπίσημα σχηματιστεί στα μέσα του 2005, όταν μια μικρή ομάδα επτά μεταναστριών συμμετείχε στην Ευρωπαϊκή Φεμινιστική Κινητοποίηση στη Γαλλία (Μάιος 2005) και συνέχισε να εγγράφει μέλη, αριθμώντας περίπου 70 σήμερα, ενώ αναγνωρίστηκε επίσημα από το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης το 2007 και διοικείται από διοικητικό συμβούλιο, τα μέλη του οποίου εκλέγονται κάθε δύο χρόνια από τη γενική συνέλευση των μελών του. Με την αύξηση των μελών, αυξήθηκε και η παρουσία και δραστηριότητα του Δικτύου στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Ιδιαίτερα μετά τον Ιούνιο του 2006, οργάνωσε ή συνδιοργάνωσε μια πληθώρα εκδηλώσεων οι οποίες ήταν κοινωνικού, ανθρωπολογικού και πολιτικού ενδιαφέροντος, πάντα όμως μέσα από μια έμφυλη οπτική γωνία. Έτσι, για παράδειγμα, προσωπικές ιστορίες μεταναστριών, καθώς και η καλλιτεχνική τους παραγωγή, παρουσιάστηκαν σε έκθεση, ενώ οργανώθηκαν ημερίδες για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική, καθώς και συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας για τις μετανάστριες ως οικιακές βοηθούς και για τα παράνομα δίκτυα σωματεμπορίας γυναικών. Παράλληλα, φυλλάδια και αφίσες μοιράστηκαν ενώ πραγματοποιήθηκαν πορείες αλλά και δραστηριότητες με στόχο την εξασφάλιση οικονομικών πόρων (όπως μαγείρεμα και πώληση παραδοσιακών, εθνικών φαγητών).[2]

Το Δίκτυο κατά την ίδρυσή του αντιμετώπισε δυσκολίες που εδράζονται στην ιδιαίτερη γυναικεία οπτική τους (όπως, για παράδειγμα, την αρνητική αντίδραση κάποιων ανδρών μεταναστών όταν μάθαιναν πως οι σύζυγοί τους έγιναν μέλη του Δικτύου και επομένως θα είχαν κάποιας μορφής δημόσια παρουσία και δράση). Οι λόγοι για μια τέτοια στάση ποικίλλουν από την πατριαρχική αντίληψη πως η θέση των γυναικών είναι μέσα στο σπίτι μέχρι το φόβο πως μια τέτοια δραστηριότητα μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στις σχέσεις τους με το κράτος αλλά και μέχρι την τάση αρκετών μεταναστών για απομόνωση, όταν βρεθούν σε κοινωνικά συμφραζόμενα που εμφανίζονται εχθρικά ή τουλάχιστον αδιάφορα ως προς αυτούς.[3]

Από την άλλη, το Δίκτυο βρήκε συμμάχους ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό, πολίτες και πολίτιδες της Θεσσαλονίκης, καθώς και οργανώσεις μεταναστών χωρίς διάκριση φύλου που λειτουργούν στην πόλη. Στην πλειονότητά τους αυτοί οι σύμμαχοι είναι πεπεισμένοι για την αξία και τα θετικά αποτελέσματα της πολυπολιτισμικότητας και του πλουραλισμού των απόψεων στη Θεσσαλονίκη αλλά και γενικά στην ελληνική κοινωνία. Έτσι, αρκετές από τις δραστηριότητες του Δικτύου συνδιοργανώθηκαν από το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ, την Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης, το Φόρουμ Μεταναστών Θεσσαλονίκης και το Κοινωνικό Κέντρο για τους Μετανάστες της πόλης. Αυτές οι συλλογικότητες συνεργάζονται και για μια ευρύτερη πρωτοβουλία στην πόλη, το ετήσιο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, που γίνεται εδώ και μια δεκαετία και ενθαρρύνει την έκφραση αλληλεγγύης στους μετανάστες ενώ δίνει βήμα σε 'άλλες' φωνές της πόλης μέσω του στρατηγικών του σύγχρονου ακτιβισμού, και ειδικά μέσα από στρατηγικές συμμαχίες.

Σήμερα, η δημιουργία δυναμικών δικτύων στο τοπικό, εθνικό ή διεθνές πεδίο δράσης, είναι εμφανής. Οι γυναίκες του Δικτύου που δραστηριοποιούνται στην πόλη της Θεσσαλονίκης αναγνωρίζουν την αξία και την τακτική αναγκαιότητα της 'πολιτικής των συμμαχιών'[4] και έχουν συνδεθεί με εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών (ΜΚΟ και νέα κοινωνικά κινήματα) που μπορούν να τους βοηθήσουν στην πραγματοποίηση των στόχων τους.

Η προσπάθεια των μεταναστριών της πόλης μας να γίνουν ορατές ως ένα πρώτο βήμα στην πορεία προς μια πληρέστερη αποδοχή της ιδιότητας του πολίτη συνδυάζεται με την αναγνώριση των ιδιαίτερων προκλήσεων που έχουν να αντιμετωπίσουν ως γυναίκες στην παρούσα οικονομική και κοινωνική συγκυρία (π.χ. σεξουαλική εκμετάλλευση και σωματεμπορία). Οι γυναίκες του Δικτύου ζητούν την εφαρμογή μέτρων που θα περιορίσουν τις διακρίσεις και τη βία κατά των μεταναστριών μέσα από δημοκρατικές και αντιπροσωπευτικές διαδικασίες.

2. Ο κατάλογος με τις δραστηριότητες του Δικτύου μού παραχωρήθηκε από την προσωρινή πρόεδρό του κατά το 2007, την Evis Qaja, σε προφορική μας συνέντευξη.
3. Για παρόμοια συναισθήματα ειδικά των περιθωριοποιημένων μεταναστών, βλέπε τη μελέτη της Julia Kristeva, 2004. *Ξένοι Μέσα στον Εαυτό μας*, μετ.: Β. Πατσογιάννης, Αθήνα, Scripta: 53.
4. Eschle, Catherine. 2002. "Engendering Global Democracy", *International Feminist Journal of Politics*, 4/3: 315-341.

Φωτογραφία Άρις Γεωργίου

Κατά τη διάρκεια του ετήσιου Αντιρατσιστικού Φεστιβάλ, οι γυναίκες του Δικτύου συχνά παρουσιάζουν στους επισκέπτες θεατρικά δρώμενα, συναυλίες, εκθέσεις φωτογραφίας και παραδοσιακή κουζίνα. Είναι ένα παράδειγμα πολιτικού ακτιβισμού που κάνει χρήση της πολυπολιτισμικότητας ως μιας ζωντανής και θετικής αξίας 'από τα κάτω'. Μια τέτοια προσέγγιση έρχεται σε αντίθεση με τις 'από τα πάνω' αντιλήψεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών που συνήθως προβάλλονται μαζί με την ιδέα της ανεκτικότητας του διαφορετικού. Όπως σωστά έχει υποστηρίξει η Wendy Brown, το να ανέχεται κάποιος σημαίνει να αποδέχεται υπό προϋποθέσεις αυτό που 'δεν είναι επιθυμητό'. Η ανεκτικότητα, με αυτούς τους όρους, επιβαρύνεται με κανόνες και αποστροφές και συχνά επικυρώνει την κυριαρχία του ισχυρού.[5] Από την άλλη, μια αληθινά ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία θα έπρεπε να καλωσορίζει (αντί απλά να ανέχεται) τη διαφορετικότητα και τους φορείς της, επειδή εμπλουτίζουν αληθινά τα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία.

Διευρύνοντας το πλαίσιο αναφοράς και πέρα από τη Θεσσαλονίκη, γίνεται ολοένα και πιο φανερό πως οι σύγχρονοι ιστορικοί μετασχηματισμοί αναφορικά με καινοτόμες, μετα-εθνικές μορφές της ιδιότητας του πολίτη υποστηρίζουν την ανάδυση νέων πολιτικών υποκειμένων. Η παρουσία και η ορατότητα των μεταναστών και μεταναστριών, ακόμη και αυτών που δεν έχουν επίσημα έγγραφα, στις σημερινές πόλεις, σχετίζεται με έναν νέο ορισμό της πολιτικής κοινότητας, πέρα από τις παραδοσιακές οριοθετήσεις της συμβατικής πολιτικής. Όπως επισημαίνει η Saskia Sassen, «καθώς το αίσθημα της συμμετοχής σ' αυτές τις κοινότητες δεν υπάγεται στο εθνικό, μπορεί κάλλιστα να σημάνει την πιθανότητα μιας πολιτικής που, όντας διεθνική, εστιάζεται στην πραγματικότητα σε σταθερές τοπικότητες».[6] Οι μετανάστριες του Δικτύου της Θεσσαλονίκης πιστεύουν στην κοινωνία των πολιτών και στο δικαίωμά της να παρεμβαίνει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από κρατικά κέντρα εξουσίας (τα οποία σε μεγάλο βαθμό διοικούνται από άνδρες), με στόχο την αναθεώρηση σεξιστικών αντιλήψεων που υποβόσκουν στις πρακτικές τους. Ταυτόχρονα, αποζητούν τη διασύνδεσή τους με άλλες, αλληλοεξαρτώμενες κοινότητες μεταναστών ή ντόπιων πολιτών. Χρησιμοποιούν τις λειτουργικές ρωγμές που δημιουργούν οι δομικοί μετασχηματισμοί του κράτους-έθνους και αξιοποιούν διάφορους τρόπους για να αναδειχθούν σε ορατά και ενεργά πολιτικά υποκείμενα, ως πολίτιδες, όχι απαραίτητα με την επίσημη έννοια, αλλά με αυτήν της διακριτής παρουσίας που σε τελική ανάλυση ενδυναμώνει τους λιγότερο προνομιούχους.

5. Brown, Wendy, 2008. *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*, Princeton University Press.
6. Sassen, Saskia, 2005. "The Repositioning of Citizenship and Alienage: Emergent Subjects and Spaces for Politics", *Globalizations*, 2/1: 79–94 (και για το παράθεμα): 92.

από τον **Γιώργο Αναστασιάδη**

«Από παντού σε κλείνουν τα 'όρια'. Το πλαίσιο, είτε εκτείνεται στο Μεγάλο Έμβολο, το Ασβεστοχώρι, το Πανόραμα, την Κασκάρκα, είτε πιάνει από τα υψώματα και τους συνοικισμούς και κατεβαίνει νωχελικά στον κυματοθραύστη του λιμανιού και στις τεχνικά πελεκημένες πέτρες της καινούργιας παραλίας, νιώθεις ότι δεν είναι πια κείνη η παλιά απλωσιά, τότε που η πόλη δεν είχε τίποτε άλλο από τα κάστρα που κλείναν τον περίγυρο ως τον Λευκό Πύργο από τη μια και από την άλλη, μισό χιλιόμετρο ανατολικά από τον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό [...]. Θέλω να πω ότι τότε τα πάντα υπήρχαν. Και οι αποστάσεις ήταν μεγαλύτερες (για να πας από τον Λευκό Πύργο στο Βαρδάρι θέλει τρία τέταρτα ποδαρόδρομο) και η ζωή πιο σίγουρη κι η πόλη θεοφρούρητη.
Όλο τούτο το συναίσθημα του κλειστού και συμπιεσμένου χώρου των σύγχρονων πολιτειών, επικάθεται μαζί με το φθινοπωρινό πούσι στη Θεσσαλονίκη. Ο κάτοικος της πόλης έχει μπροστά στα πόδια του, καθημερινά τον Θερμαϊκό κόλπο, το διυλιστήριό του, που του φέρνει τα καράβια από τα ξένα [...]. Διέξοδοι στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο εκατομμυρίων ανθρώπων. Υποσυνείδητα είναι χαραγμένο μέσα και στον τελευταίο Θεσσαλονικιό τούτο το συναίσθημα ευθύνης [...]. Είναι η προαιώνια θαρρείς ευθύνη του 'ταγμένου' κι η μοίρα που δημιουργεί το μύθο ήταν τόσο γενναιόδωρη για τη Θεσσαλονίκη... Βέβαια, δεν της χάρισε την κλασική καθαρότητα του αθηναϊκού θαύματος, μ' έναν αξεπέραστο κι ανεπανάληπτο μύθο, την περιέβαλε όμως με μια μεσαιωνική 'αχλύ', μ' ένα εμπορικό ακόμα κοσμοπολίτικο δαιμόνιο σε μιαν επίσης αξεπέραστη για τον ελληνικό χώρο διασταύρωση, που μας παραδίνει σήμερα έναν κενό από φαντασιώσεις αλλά ζεστό, γεμάτο μύθο.
Σήμερα [:1962] η πολιτεία συγκαταλέγει, στις τετρακόσιες χιλιάδες κατοίκους της, ελάχιστες οικογένειες παλαιών γηγενών. Την συγκροτούν κυρίως πρόσφυγες από τη Μικρασία, την Αν. Ρωμυλία, τη Β. Μακεδονία, τη Β. Ήπειρο, Δυτικομακεδόνες, Πελοποννήσιοι, Θράκες, Κρητικοί, Ηπειρώτες, νησιώτες, Ρουμελιώτες, Θεσσαλοί, ελάχιστοι αρμένιοι και ισραηλίτες, από τους λίγους παλιούς 'Εβραίους' που προπολεμικώς της έδιναν ένα άλλο χρώμα και που σιγά σιγά δεν έχει μείνει τίποτε απ' αυτό... Είναι κάτι που σε κάνει να σκεφθείς πάνω στην επίδραση που ασκεί ο χρόνος με μέσο του την ιστορία».

Τηλέμαχος Αλαβέρας

«Όταν είμαι στη Θεσσαλονίκη, περνάω πάντα από κει που ήταν το πατρικό μου σπίτι, στην οδό Ρακτιβάν. Βέβαια, στη Θεσσαλονίκη έζησα μόνο μέχρι τα τέσσερά μου χρόνια αλλά και όλες τις μετέπειτα διακοπές, γιορτές, φθινόπωρα με την Διεθνή Έκθεση. Από τη μεριά της μητέρας μου η Θεσσαλονίκη είναι πατρίδα μου, ενώ την Κρήτη του πατέρα μου δεν την έζησα. Κάθε φορά έχω την αίσθηση ότι η Θεσσαλονίκη όλο και μεγαλώνει, αλλά επιμένω ότι εδώ οι ρυθμοί είναι πιο ανθρώπινοι. Και ότι εδώ οι παρέες επιβιώνουν δεν χάνονται. Κι οι πολυκατοικίες διατηρούν μια ρομαντική μυρωδιά, μια υγρασία...»

Κάτια Δανδουλάκη

«[...] Ήταν Κυριακή βράδυ και θέλησα μακριά από φίλους και συγγενείς να σεργιανίσω την παιδική μου Σαλονίκη, τρυφερό σούρουπο που ξέρει να ζωγραφίζει και αποπνέει την τρυφερότητα του Θερμαϊκού. Περπατούσα χαζεύοντας μιαν άγνωστη Σαλονίκη, μετρώντας τις μνήμες μου, Μητροπόλεως [...]. Στη χαμένη αλάνα της ΧΑΝ το χιόνι και οι λακκούβες με τα νερά παγίδες. Χωμένη ως τα γόνατα μέσα στο χιόνι, στην αγκαλιά σου το βιολί, το κίτρινο άστρο στο πέτο του σκισμένου σου παλτού [...] κύκλο γύρω σου τα 'τσογλάνια' της Αγίας Φωτεινής, 'τσιφούτα, τσιφούτα' [...]. Σε πήγα σπίτι σου δίπλα στη Χάβρα, ήτανε Σάββατο και η μάνα σου δεν μπορούσε ν' ανάψει φωτιά, άναψε την γκαζιέρα και έβαλε το νερό να ζεσταθεί. Τότε άνοιξες τη θήκη, έβγαλες το βιολί και άρχισες να παίζεις κλαίγοντας, δεν την ξέχασα ποτέ τη μουσική, τώρα ξέρω πως ήταν το *Αντάτζιο* του Αλμπινόνι. Ήσουν εφτά χρονών και ήμουνα έντεκα, μικρή Ιουδίθ, ξανάρθα σπίτι σου τη μέρα που οι Γερμανοί μάζευαν τη φυλή σου [...] τα κρεβάτια ξέστρωτα ακόμα από τον βραδινό ύπνο και το βιολί τσακισμένο από μπότα στρατιώτη [...]. Στην αλάνα η γερμανική μοίρα, δύο σειρές συρματοπλέγματα, εμείς όμως τα περάσαμε. Κατηφόρισα για το λιμάνι. Περπατάω στα έρημα Λαδάδικα. Εκεί στη μικρή πλατεία, στο καλντερίμι, νότιζε η βραδινή ανάσα του Θερμαϊκού [...].
Στη Σαλονίκη φτάνουμε ξημερώματα και η καρδιά μου πάει να σπάσει από λαχτάρα. Πονάω, εδώ νιώθω πιο βαθιά την απώλεια της ελευθερίας μου. Την αγαπάω.
Πόσες φορές δεν μ' έβγαλε στον αφρό απ' τα σκοτάδια μιας άγριας ώρας.
Η Σαλονίκη θα παραμείνει πάντα μια ερωτική επίκληση που σχολίαζε τα μωβ συναισθήματα του κορμιού της [...].»

Χρόνης Μίσσιος

«[...] Αισθάνεται κουρασμένος από μια συμβατική εικόνα της πόλης που του έχει παραδώσει κάποια επαρχιακή λογοτεχνική σχολή και οι αλλεπάλληλες βαναυσότητες των ραδιοτηλεοπτικών παρουσιάσεων με την ευκαιρία κάποιας επετείου: Ο Κάσσανδρος και η ίδρυση της πόλης, ο Μέγας Αλέξανδρος και το νεοελληνικό του άγαλμα, ο Άγιος Δημήτριος και το μαρτύριό του, ο Γρηγόριος ο Παλαμάς και οι Ησυχαστές, ο Λευκός Πύργος και η Αγία Σοφία, η Εγνατία οδός και ο Σκαπτός Λιμήν. Η Εβραϊκή Κοινότητα και τα Ταμπάκικα μέσα από τις αφηγήσεις των Γάλλων περιηγητών, η δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου από τον Σχοινά, τα στρατεύματα των συμμάχων στον πρώτο πόλεμο, η σύγχρονη μέριμνα για τη διασφάλιση της ελληνικότητας του παρελθόντος της, που δημιουργεί μια ατμόσφαιρα κατασκευασμένης γοητείας και μονίμως αναμενόμενων αλλά ουδέποτε συντελούμενων θαυμάτων [...]. Διαπιστώνει τώρα ότι η συνολική πόλη αποτελείται από δύο: Μια απλωμένη πάνω στο έδαφος, αυτή που θεωρείται *πόλη των ζωντανών* και μια δεύτερη σχεδόν αόρατη, κάτω από το έδαφος, αυτή που θεωρείται *πόλη των νεκρών*, ανακαλύπτει τις διαφορές και τις... συγγένειές τους [...]. Η πρώτη, η εφήμερη πόλη, είναι αυτή που ορίζεται και περιορίζεται από το χρόνο. Η πόλη, υπόγεια και σχεδόν αόρατη, αποτελείται από υλικά δοκιμασμένα και πολύ ανθεκτικά: Ερείπια πέτρινων ανακτόρων [...] και κυρίως από τα σώματα όλων των νεκρών που παίρνουν πάντα τη μορφή της γήινης προέλευσής τους. Αυτή είναι η πόλη που έχει υπερβεί τον χρόνο της άλλης. Οι δύο πόλεις επικοινωνούν μέσω μιας μυστικής διόδου απ' όπου μεταφέρονται από τη μια στην άλλη οι ανήσυχες ψυχές, ασκούμενες σ' αυτό το μαγικό ταξίδι, οι περισσότερες μετά το θάνατο του σώματος αλλά μερικές πριν απ' αυτόν...»

Γιώργος Καρυπίδης

«Έκθεση ιδεών»

Θα το θυμάστε εκείνο το μάλλον πληκτικό μάθημα των γυμνασιακών χρόνων. Σήμερα πιθανώς έχει αντικατασταθεί ο τίτλος του με κάτι περισσότερο μεγαλεπήβολο και εντυπωσιακό, αλλά πολύ φοβόμαστε ότι τα αποτελέσματα θα είναι εξίσου πενιχρά, δηλαδή δεν θα συμβάλει καθόλου στη βελτίωση των εκφραστικών δυνατοτήτων του μέσου μαθητή. Παρένθεση: κάποτε οι δάσκαλοι, στο πλαίσιο αυτού του μαθήματος, βοηθούσαν και στην κατάκτηση κάποιων πρακτικών γνώσεων, όπως για παράδειγμα το πώς συντάσσουμε μια αίτηση. Ίσως τώρα, στον καιρό της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, να θεωρείται τόσο άχρηστη αυτή η γνώση ώστε απόφοιτος πανεπιστημιακού τμήματος ζητούσε απεγνωσμένα τη βοήθεια συναδέλφων του προκειμένου να γράψει τρία λόγια σε ένα φύλλο χαρτί όταν οι περιστάσεις επέβαλαν να κάνει μια απλή αίτηση σε κάποια υπηρεσία. Κλείνει εδώ η παρένθεση για να ανοίξει μια άλλη. Ή, μάλλον, για να γίνει μια αναδρομή σε εκείνα τα χρόνια του υποχρεωτικού μαθήματος της έκθεσης ιδεών. Το περιεχόμενό της ήταν συνήθως μια επανάληψη κοινοτοπιών που σίγουρα θα θαύμαζαν όλοι οι πολιτικώς ορθά σκεπτόμενοι, με αποτέλεσμα όμοιο με όσα πληκτικά ακούγονται και στις συνεδριάσεις της κωμικοτραγικής Βουλής των Εφήβων. Κλείνει και αυτή η παρένθεση για να επανέλθουμε —επιτέλους;— στην έκθεση ιδεών. Ναι, έκθεση ιδεών θα γράψουμε και σήμερα, αλλά χωρίς τις δεσμεύσεις που επέβαλε η τήρηση των κανόνων ευπρέπειας που ίσχυαν στα μαθητικά θρανία. Παράλληλα, αυτή η έκθεση ας είναι και μια πρόσκληση για να γράψει ο καθένας τη δική του, αφού το θέμα που θα δοθεί ενδιαφέρει όλους, όπως θα διαπιστώσετε μετά την εκφώνησή του. Έκθεση ιδεών λοιπόν, με θέμα «η πόλη στην οποία θα θέλαμε να ζούμε».

Περιορισμοί στην ανάπτυξη υπάρχουν. Δεν θα ακροβατήσουμε σε ουτοπικά οράματα, δεν θα επιστρέψουμε σε ένα μάλλον ανύπαρκτο ρομαντικό παρελθόν. Το εδώ και το τώρα μας ενδιαφέρει.

Αυτή λοιπόν η πόλη δεν θα είχε δρόμους που είναι παγίδες για πεζούς και οχήματα. Το οδόστρωμα δεν θα έμοιαζε με την επιφάνεια της σελήνης όπως τη βλέπουμε σε φωτογραφίες, δεν θα ήταν αυτή η γεμάτη τρύπες και τρυπούλες ανώμαλη επιφάνεια που γεμίζει λασπόνερα μετά από κάθε ψιχάλα.

Αυτή η πόλη θα είχε πεζοδρόμια που θα ήταν πραγματικά πεζο-δρόμια, δρόμοι για πεζούς δηλαδή και όχι χώροι έκθεσης της πανηγυριώτικης πραμάτειας των πάσης φύσεως και καταγωγής μικροπωλητών. Ούτε θα είχαν μετατραπεί σε μια νέου τύπου «αυλή των θαυμάτων», όπου ανά δέκα μέτρα ο πεζός θα έπρεπε να υποστεί τον ψυχολογικό εκβιασμό της παροχής βοήθειας σε κάθε δύσμορφο επαίτη, ούτε θα ήταν χώροι άνετης διέλευσης εποχούμενων σε δίκυκλα ή και στάθμευσης τετράτροχων.

Αυτή η πόλη θα είχε πολίτες ως κατοίκους και όχι μηχανικά ρομπότ που επικοινωνούν μεγαλοφώνως με τους άλλους μέσω κινητών τηλεφώνων, αδιαφορώντας για την ηχητική ρύπανση που προκαλούν σε όσους έχουν την ατυχία να βρεθούν έστω και για λίγο δίπλα τους.

Αυτή η πόλη θα είχε καθαρούς τοίχους και θα φρόντιζε να ελέγχει την συμπεριφορά όσων αφήνουν τις 'κουτσουλιές' τους σε κάθε ελεύθερη επιφάνεια γράφοντας συνθήματα και προτάσεις, αλλά θα είχε και τη φρόνηση να μην τα αναδεικνύει ως ύψιστα δείγματα εικαστικής έκφρασης ή βαθυτάτης σοφίας, όπως συχνά συμβαίνει από ορισμένους σχολιαστές.

Εδώ κλείνει αυτό το σχέδιο της έκθεσης ιδεών. Σχέδιο και όχι τελικό κείμενο. Αυτό θα ολοκληρωθεί όταν και άλλοι προσθέσουν τις δικές τους παρατηρήσεις, απ' όσα βιώνουν ζώντας σ' αυτή την πόλη που έχουμε δημιουργήσει γύρω μας και μας πνίγει.

Κώστας Μαρίνος

Οργανωτικές «κακοφωνίες» στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης

Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, φουαγιέ, Δευτέρα 22 Μαρτίου 2010.
Τρίτη και τελευταία μέρα του Impro-Jazz, ενός πρωτοποριακού τριήμερου σύγχρονης τζαζ και αυτοσχεδιασμού, με συμμετοχή εξαιρετικών μουσικών από πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ.

Μου άρεσε η εναρκτήρια συναυλία και πήγα για δεύτερη φορά. Λίγα λεπτά αφότου άρχισε η συναυλία —και καθισμένος σε μια από τις πίσω σειρές—, σηκώνω ελαφρά την ηλεκτρονική φωτογραφική μου μηχανή και βγάζω δυο φωτογραφίες, μόνον για προσωπική χρήση, χωρίς φλάς, να μην ενοχλήσω και κανέναν. Σχεδόν αμέσως με πλησιάζει μια ταξιθέτρια και σε αυστηρό ύφος μου ψιθυρίζει «απαγορεύεται η φωτογράφηση». Τυπικά είχε βέβαια δίκιο, αφού το ανέφερε και το πρόγραμμα. Ωστόσο, η παρέμβασή της ενόχλησε περισσότερο απ' ό,τι το ελαφρά σηκωμένο χέρι μου, όταν έβγαζα τη φωτογραφία. Μόνο κάποιος πολύ καχύποπτος θα υπέθετε ότι παραβίαζα έτσι το φωτογραφικό copyright των όποιων δικαιούχων.

Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, κύρια αίθουσα, Τετάρτη 12 Μαΐου 2010.
Συναυλία του Philharmonia Quartett του Βερολίνου, με σύμπραξη του νεαρού, ταλαντούχου Έλληνα κλαρινετίστα Δ. Γραμμένου.

Το ότι στην αίθουσα «χάνονται» μόλις 300-350 ακροατές επιβεβαιώνει για μια ακόμη φορά την πολιτιστική κατάντια μιας πόλης 1.200.000 κατοίκων, που μεταξύ άλλων διαθέτει δύο συμφωνικές ορχήστρες, 100.000 φοιτητές και δύο σχολές μουσικών σπουδών στα δυο πανεπιστήμιά της. Λίγο πριν αρχίσει η συναυλία, κάποιος νεαρός φωτογράφος με επαγγελματική φωτογραφική μηχανή και τρίποδα έχει στηθεί στο κάτω μέρος του δεξιού διαδρόμου της πλατείας, μεταξύ 2ης και 3ης σειράς. Μόλις μπαίνουν οι τέσσερις μουσικοί στην αίθουσα, ο νεαρός αρχίζει να τους φωτογραφίζει. Θα υπέθετε κανείς πως μετά τις πρώτες αναμνηστικές φωτογραφίες θα αποχωρούσε διακριτικά. Λάθος! Μόλις το κουαρτέτο ξεκινάει μια μουσική μυσταγωγία, με το κουαρτέτο του Μότσαρτ, ο νεαρός ανηφορίζει ανενόχλητος το διάδρομο και, αφού βγάζει ακόμη κάποιες φωτογραφίες, έρχεται και στήνεται στο μέσο του διαδρόμου μεταξύ άνω και κάτω διαζώματος της πλατείας. Βρίσκεται έτσι ακριβώς μπροστά στους τρεις μας, που, έχοντας την ατυχία να καθόμαστε στην τρίτη σειρά του άνω διαζώματος, όχι απλώς δεν βλέπουμε πλέον ολόκληρο το κουαρτέτο αλλά, ακόμη περισσότερο, ενοχλούμαστε αφάνταστα από τις αναπόφευκτες κινήσεις (και κάποιους ελαφρούς θορύβους) του φωτογράφου, ο οποίος συνεχίζει απτόητος το αγνώστου σκοπιμότητας έργο του. Κάποια στιγμή φαίνεται να διαισθάνεται ότι «το κακό παρατράβηξε», γυρίζει προς το μέρος μας και, αφού εισπράττει μια χειρονομία που υποδηλώνει την ενόχλησή μας, αποχωρεί επιτέλους προς τα θεωρεία (και πάλι όχι εντελώς αθόρυβα).

Σταύρος Σταύρου

Ανεγκεφάλων μέριμνα υπέρ αομμάτων

Κάποια στιγμή, υπό την πίεση των εξελίξεων (συνήθως βέβαια ευρωπαϊκής προελεύσεως), τα πράγματα κάνουν ένα βήμα προς τα μπρος. Έτσι είδαμε σιγά σιγά να "εφαρμόζεται" ο κανονισμός που προβλέπει τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας ατόμων με ειδικές ανάγκες όπως οι περίφημες ράμπες στις διαβάσεις και σε δημόσιους χώρους και πιο πρόσφατα τα αναγλύφως διαγραμμισμένα πλακίδια στα πεζοδρόμια που, δια της "αφής", διευκολύνουν την πορεία των τυφλών. Ο κανονισμός υπαγορεύει την τοποθέτησή τους σε απόσταση ενός μέτρου από την οικοδομική γραμμή· αυτό ακριβώς υλοποίησε ο κατασκευαστής μιας μόλις ανεγερθείσας οικοδομής — κατά το μήκος βέβαια που αναλογούσε στην υποχρέωσή του, διότι το πώς θα έφτανε ως την αφετηρία της διαγράμμισης ο τυφλός και πώς θα αναχωρούσε μετά το πέρας της είναι άλλη υπόθεση ή μάλλον αποτελεί ζήτημα που αφορά την πείρα του να προσαρμόζεται στις συνθήκες της "φιλόξενης" πόλης που υποδέχεται τον βηματισμό του.

Στην περίπτωσή μας όμως οι "συνθήκες" τού επιφυλάσσουν μιαν άλλη πρόκληση που είναι σίγουρο ότι δεν θα επιτρέψει στο "πτωχό" του πνεύμα να ολιγωρήσει, αντιθέτως μάλιστα και σε βαθμό επείγοντος, θα το εξαναγκάσουν να κινητοποιηθεί με ευρηματικότητα αν δεν επιθυμεί από αόμματος να καταστεί ασώματος. Διότι, ναι μεν η Δημοτική Αρχή υποχρέωσε τον κατά τα λοιπά "σωστό" εργολάβο να σεβαστεί τον υπέρ των μειωμένης όρασης κανονισμό της, πλην ο "καφετζής" επιχειρηματίας "την είδε" εντελώς αλλιώς και άπλωσε τα σαλονάκια του προς τέρψιν υποψηφίων φραπεδοκαλλιεργητών, για τους οποίους οι αόμματοι παραμένουν αόρατοι. Πολλές υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε τέτοια φαινόμενα, δεν μου βγαίνει όμως από τον νου πως πάνω απ' όλα η εξήγηση πρέπει να έχει ως αφετηρία της μια συμπυκνωμένη και μη αναστρέψιμη έλλειψη νοημοσύνης. Ας μη το φανερώσω σε ποιο επίπεδο. Βρείτε και κάτι από μόνοι σας.

Άρις Γεωργίου

Η αυθεντία του αυθεντικού

Θα σταθώ μόνον στα πιο εξωφθάλμως οφθαλμοφανή συστατικά της φωτογραφίας, προσπερνώντας εκουσίως πλειάδα άλλων που την συνθέτουν.

Μοτίβο γνωστής βρετανικής φίρμας στην ομπρέλα. Μοτίβο ακόμη γνωστότερης γαλλικής φίρμας στην κρεμαστή δερμάτινη τσάντα. Μοτίβο εγγυημένης "ξανθότητας" της μέσης Ελληνίδος που αντιστοιχεί στις ισάριθμες μελαχρινές κεφαλές των ετέρων ημίσεών τους.

Άτομα ενήλικα (!) που αδυνατούν να απεγκλωβιστούν από την "ασφάλεια" που τους παρέχει η αναγνωρισιμότητα των ακριβοπληρωμένων αξεσουάρ και η βορειοευρωπαϊκή ψευδοαπόχρωση της κώμης, εθελοτυφλώντας στον κίνδυνο ή στην βεβαιότητα σύγχυσης με την ξεφτίλα του ιμιτασιόν.

Άτομα ενήλικα αυτών ακριβώς των νοητικών δυνατοτήτων, είτε θήλεα είτε τα ομόλογά τους άρρενα, κλειδωμένα στο κελί της προτυποποιημένης συμπεριφοράς, κατά χιλιάδες, κατά εκατομμύρια γύρω μας, έρχεται η στιγμή που χρειάζεται να ψηφίσουν. Εκλέγουν τότε τους αντιπροσώπους τους, που καταλήγουν να είναι και δικοί μας. Οπότε, οσάκις εμείς τους κακίζουμε, τι φταίνε πια εκείνοι οι δόλιοι. «Μας κυβερνούν αυτοί που μας αξίζουν», έχει εξάλλου διατυπωθεί κατά κόρον. Επαγωγικά, μπορείτε να συναγάγετε ποιοί μπορεί να είναι τα πραγματικά αφεντικά*.

Άρις Γεωργίου

* Αφεντικό, αφέντης: αυτός που εξουσιάζει άλλους, από το μεσαιωνικό *αυθεντεύω* < αρχ. *αυθέντης*.

Δικιά μου είναι η γλώσσα, την κάνω ό,τι θέλω

Έχουμε αρχίσει να γινόμαστε πλέον αναίσθητοι στην καθημερινή διαστρέβλωση της γλώσσας μας. Ορισμένοι ωστόσο διακατεχόμαστε ακόμη από αντανακλαστικά άμυνας και πηγαίας υπεράσπισης του "Οκτώβρη" έναντι του "Οκτώμβρη" που κατά κόρον, χωρίς λόγο και χωρίς άλλη αφορμή, κακοποιείται ακόμη και από τα πλέον επίσημα χείλη, ειδικά στη δική μας γλώσσα (ενώ σε καμιά από τις άλλες ευρωπαϊκές δεν έτυχε να ακούσω Oktomber ή Octombre). Επιμένουμε —μήπως ανώφελα;— να λέμε "η πλήρης, της πλήρους" και όχι "η πλήρη, της πλήρης" όπως όνομα και μη χωριό —κάποιοι κοινοβουλευτικοί— εκπρόσωποι από βήματος της βουλής.

Υφιστάμεθα εν τούτοις και καταλήγουμε να υποκύπτουμε στις πιέσεις αρκετών "προοδευτικών" φιλολόγων που, εν ονόματι απλουστευτικών μεθοδεύσεων, εξελικτικής δυναμικής και σύγχρονης διευθέτησης ζητημάτων της γραμματικής και της ορθογραφίας, μάς έχουν αναγκάσει να αποδεχόμαστε και εν τέλει να γινόμαστε ακόμη και φορείς διαδίδοντας και οι ίδιοι το δαπανηρό εσφαλμένο εις βάρος του ανέξοδου ορθού.

Η "εμπνευσμένη" επινόηση της υιοθέτησης ενός και μοναδικού γράμματος, του "γιώτα", για να αποδοθεί στα ελληνικά ο φθόγγος "i" μιας ξένης λέξης άνοιξε τον δρόμο προς την ασύδοτη επέκταση του κανόνος ακόμη και στα κύρια ονόματα όπου υποτίθεται ότι απαγορευόταν και, ακόμη πιο εντυπωσιακό, στην "μαγκιά" του νεοέλληνα που άλλο που δεν ήθελε για να "εισβάλλει" με τον "τσαμπουκά" του και στα "εσωτερικά" άλλων γλωσσών "απλουστεύοντας" εντελώς αχρείαστα τη λατινική γραφή ελληνικών λέξεων και βεβαίως δυσκολεύοντας τελικά την αντιστοίχιση και συνεπώς την επικοινωνία.

Κοιτώ με κατάπληξη την επιγραφή του φαγάδικου στα Λαδάδικα επί της Πολυτεχνείου. Και ξύνω το κεφάλι μου με απορία: μα πώς στο διάολο κατέληξε να γράφεται έτσι η τουρκικής προέλευσης λέξη "κεμπάπ" στα λατινικά (προφανώς για να "διαβάζεται" από τους ξένους επισκέπτες).

Τι ψάχνεις να βρεις βρε αδερφέ! Δικό του είναι το μαγαζί, όπως θέλει ας τη γράψει την επιγραφή του ο άνθρωπος. Μπα ...σε καλό σου !

Άρις Γεωργίου

Ζήτα Μι, 1970-2010

Τρεις μέρες πριν το κλείσιμο. Η Δέσποινα. *Ζήτα Μι*, 16 Μαΐου 2010.

Ζήτα Μι, 20 Μαΐου 2010. Ο Αλέξανδρος Τομπάζης ετοιμάζει τη δική του "ψηφίδα" για το συλλογικό έργο.

Τέλος διαδρομής. Σαράντα χρόνια *Ζήτα-Μι*. Αριστοτέλους 3 τις τρεις πρώτες δεκαετίες, τα επόμενα στην Προξένου Κορομηλά 1. Δεκάδες καλλιτέχνες, αντιστοίχως και οι εκθέσεις. Ζάννας και Μαυροκορδάτος οι ιδρυτές, Φίλιππας και Μάκης "στελέχη" περί το πικάπ των πρώτων βαρέων βινυλίων των τριανταπριών στροφών κλασικής και τζαζ. Σκυτάλη: οι αδελφές Μάρω Λάγια και Κατερίνα Καμάρα. "Γιάφκα" σχεδόν για την ίδρυση του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης. Τέλος διαδρομής.

Προσκλητήριο. «Ελάτε να το κλείσουμε μαζί, όσοι περάσατε από δω ως καλλιτέχνες, ελάτε την Πέμπτη, 20 Μαΐου 2010, να ζωγραφίσετε όλοι μαζί τους τεράστιους απλωμένους καμβάδες. Ελάτε να γιορτάσουμε μαζί το τέλος διαδρομής, να γίνει το συλλογικό έργο τέχνης η αρχή μιας άλλης.» Όπερ και εγένετο. Ίσως δεν ήρθαν όλοι, ήρθαν όμως πολλοί, αρκετοί από αρκετά μακριά. Ο καμβάς δωρήθηκε, πού αλλού, στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, ακόμη ένα χειροποιαστό τεκμήριο της μαγιάς του Ζήτα-Μι. Μάρω και Κατερίνα, ση γιου λέιτερ.

Άρις Γεωργίου

Γιώργος Αναστασιάδης

ΑΝΔΡΕΑΣ Λ. ΣΕΦΙΧΑ

Αναμνήσεις μιας ζωής και ενός κόσμου

Ιανός 2009, 181 σελ.

Ο Ανδρέας Σεφιχά (πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης στα χρόνια 1993-2001), γεννημένος στη Θεσσαλονίκη το 1929 (έφυγε από τη ζωή το 2007), ξεδιπλώνει με ενδιαφέρουσα γραφή βιώματα της ζωής του και μας προσφέρει ένα συναρπαστικό ανάγνωσμα, που είναι ταυτοχρόνως —ειδικά για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης— και μια κιβωτός μνήμης και ντοκουμέντων, σε μια περίοδο που αρχίζει το 1937 και τελειώνει στις μέρες μας...

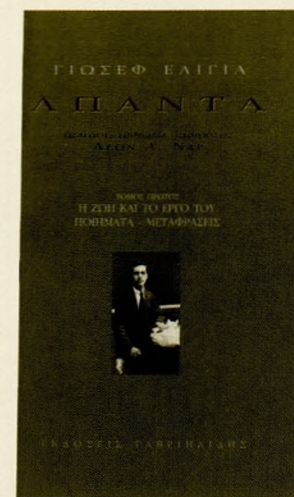

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΑΜΠΑΡΔΩΝΗΣ

Μεταξύ σφύρας και Αλιάκμονος: Διηγήματα 2004-2009

Ελληνικά Γράμματα 2009, 286 σελ.

Ο Γιώργος Σκαμπαρδώνης, με τη γνωστή δεξιοτεχνία του και το παιχνίδισμα των λέξεων, κερδίζει τον αναγνώστη των 27 διηγημάτων του, που, μολονότι αναφέρονται σε τόσο διαφορετικά θέματα, είναι σμιλεμένα έτσι ώστε να αφήνουν σχεδόν πάντα μια γλυκόπικρη γεύση για το σήμερα που διαβρώνει την Ιστορία και για το χθες που δεν είναι πια αυτό που ήτανε, για την πόλη που άλλαξε και όλο το ίδιο μένει και για το «γκόλ από πέναλτι» στον τερματοφύλακα Χρηστίδη μέσα στην παλιά Δ.Ε.Θ. («σαν σκηνή από ταινία του Φελίνι» είχα γράψει τότε που είχα αλιεύσει από το πηγάδι των αναμνήσεων και των κιτρινισμένων εφημερίδων αυτό το «χάπενινγκ», που λίγοι πια το θυμούνται και τόσο έξυπνα αναβιώνει ο Γ.Σ.)

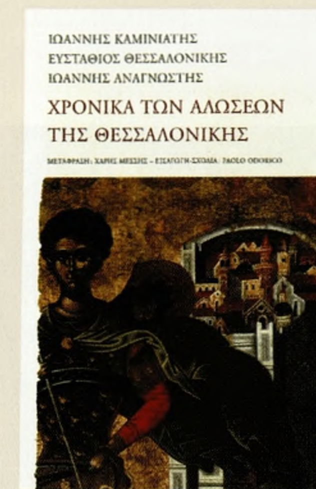

ΓΙΩΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

Άπαντα

Εισαγωγή - επιμέλεια - σημειώσεις: Λέων Α. Ναρ
Τόμος πρώτος: Η ζωή και το έργο του. Ποιήματα - Μεταφράσεις
Τόμος δεύτερος: Πεζά κείμενα - Μετάφραση πεζών - Εβραϊκά εγκυκλοπαιδικά λήμματα
Γαβριηλίδης 2009, 401 + 476 σελ.

Ο Λέων Α. Ναρ, γεννημένος το 1974 στη Θεσσαλονίκη, με σπουδές κλασικής φιλολογίας και με ευρύ και ενδιαφέρον έργο παρά το νεαρό της ηλικίας του, μας προσφέρει μ' αυτό το δίτομο έργο μια συστηματική εργοβιογραφική μελέτη για τον ξεχωριστό Ελληνοεβραίο Γιαννιώτη ποιητή και μεταφραστή, Γιωσέφ Ελιγιά (1901-1931), αναδεικνύοντας την επικαιρότητα και την πολιτική-κοινωνική διάσταση του έργου του. Ταυτόχρονα, με την έκθεση των κειμένων του Γ.Ε., συνεισφέρει στην επιστημονική αξιοποίηση της λογοτεχνικής μας κληρονομιάς.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΜΙΝΙΑΤΗΣ
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ

Χρονικά των αλώσεων της Θεσσαλονίκης

Μετάφραση: Χάρης Μέσσης
Εισαγωγή - Σχόλια: Paolo Odorico
Άγρα 2009, 357 σελ.

Τρεις συγγραφείς που «βίωσαν» τα γεγονότα, καταγράφουν την τραυματική εμπειρία των καταστροφών που υπέστη η πόλη σε τρεις διαφορετικές «στιγμές» του ιστορικού χρόνου:
Το 904, Σαρακηνοί πειρατές εμφανίστηκαν ξαφνικά, λεηλάτησαν τη Θεσσαλονίκη και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους της.
Το 1185, οι Νορμανδοί της Σικελίας έσπειραν την καταστροφή και τον όλεθρο.
Το 1430, η πόλις αλώθηκε από τους Τούρκους, που έγιναν κύριοι της για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Πρόκειται για εξαιρετικά ενδιαφέρουσες και συναισθηματικά φορτισμένες αφηγήσεις, που παρέχουν μια σημαντική ιστορική και λογοτεχνική εικόνα για τις αλώσεις της Θεσσαλονίκης.

ΕΛΙΖΑΜΠΕΘ ΛΑΝΣΝΤΕΗΛ

Η μεταμόρφωσή μου: Ένα μωσαϊκό ανθρώπων, τόπων και γεγονότων

Enaretos Press 2010, 421 σελ.

Η Ελίζαμπεθ Λανσντέηλ, σύζυγος του διευθυντή της Αμερικανικής Γεωργικής Σχολής Θεσσαλονίκης, μας μιλάει για τις μεταμορφώσεις της Ελλάδας από την εποχή της φτώχειας και των πέτρινων χρόνων στη σύγχρονη χώρα που εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσα από την μεταμόρφωση της προσωπικής της διαδρομής, καθώς ψάχνει να βρει έναν τόπο όπου θα επενδύσει την ανθρωπιά της — και τον βρίσκει τελικά στην Αμερικανική Γεωργική Θεσσαλονίκης.
Το βιβλίο διαβάζεται με ιδιαίτερο ενδιαφέρον· και εδώ θέλω να επισημάνω πόσο μου άρεσε η αναφορά στον Μάνο Χατζιδάκι και το πιάνο του, εκείνη την ημέρα του 1973...

Παύλος Βασιλειάδης
Χωρίς τίτλο, 1992. Λάδι σε μουσαμά, 230 x 200 εκ.
Από την έκθεση στην γκαλερί TinT

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ALUMYL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.

VIVARTIA Α.Ε.

Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΔΑΣΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.

Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε

ΘΕΜΕΛΙΟΔΟΜΗ Α.Ε.

ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.

Ε.Ν. ΜΑΝΟΣ Ε.Π.Ε.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΥΜΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ

ΞΑΝΘΑΚΗΣ ΑΤΕ

Ε.Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

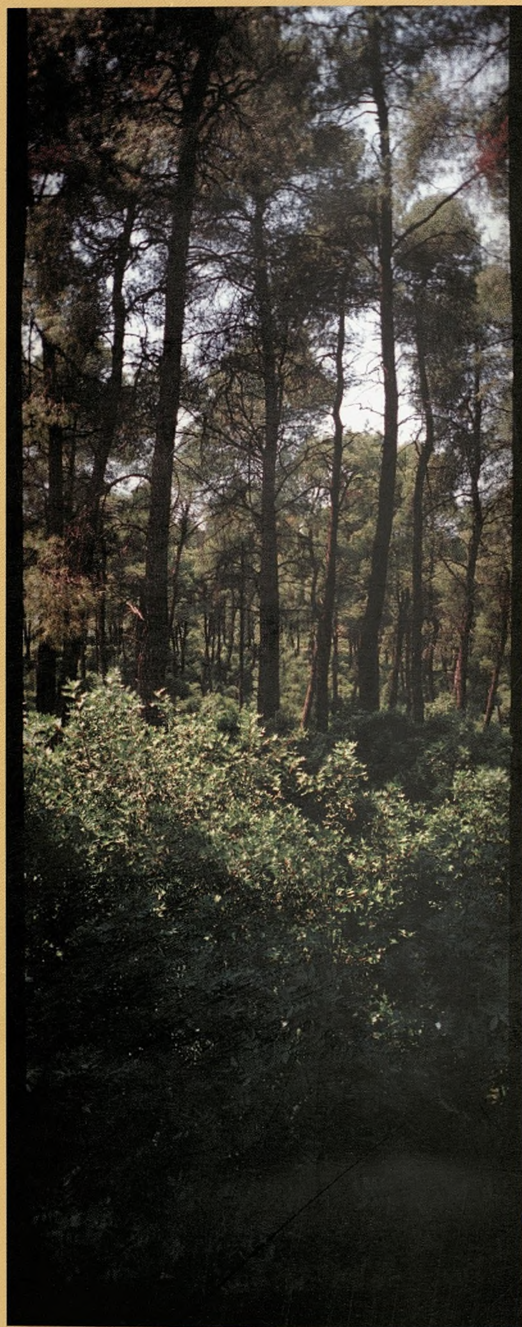
ΣΑΝΗ Α.Ε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.

ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ISSN 1108-5452